

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMETRİ ANABİLİM DALI**

**D-8 ÜLKELERİ İÇİN ORTA GELİR TUZAĞININ YAPISAL
KIRILMALI TESTLERLE SINANMASI**

Talha Yasin DUMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Hilal YILDIZ

HAZİRAN - 2022

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**D-8 ÜLKELERİ İÇİN ORTA GELİR TUZAĞININ YAPISAL
KIRILMALI TESTLERLE SINANMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Talha Yasin DUMAN

**Enstitü Anabilim Dalı : Ekonometri
Enstitü Bilim Dalı : Finansal Ekonomi**

“Bu tez 29/06/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof.Dr.Hilal YILDIZ	Başarılı
Doç.Dr.Gülten DURSUN	Başarılı
Dr.Ögr.Üyesi Nesrin KENAR	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.

Talha Yasin DUMAN

29/06/2022

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	iii
ŞEKİL LİSTESİ	iv
GRAFİK LİSTESİ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: TEMEL KAVRAMLAR, GELİR GRUPLARI VE ORTA GELİR	
TUZAĞI	6
1.1. Gelir, Büyüme ve Kalkınma Kavramları	6
1.2. Gelir Düzeyleri ve Gelir Tuzağı	8
1.3. Orta Gelir Tuzağı ve Çeşitleri	13
1.4. Orta Gelir Tuzağından Kurtulma ve Korunma Yolları	15
BÖLÜM 2: ORTA GELİR TUZAĞININ TEORİK ÇERÇEVESİ.....	19
2.1. Orta Gelir Tuzağı Yaklaşımları	19
2.1.1. Gill ve Kharas Yaklaşımı	19
2.1.2. Kharas ve Kohli Yaklaşımı	20
2.1.3. Lin Yaklaşımı	21
2.1.4. Aoki Yaklaşımı.....	21
2.1.5. Tho Yaklaşımı	23
2.1.6. Dewitte Yaklaşımı	25
2.1.7. Ohno Yaklaşımı.....	27
2.2. Orta Gelir Tuzağının Tespitinde Amprik Yaklaşımlar.....	29
2.2.1. Düşük ve Orta Gelir Tuzağının Tespiti Yaklaşımı (Felipe vd.)	29
2.2.2. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı (Eichengreen vd. – Aiyar vd.).....	31
2.2.3. Robertson ve Ye Yaklaşımı	35
2.2.4. Bulman vd. Yaklaşımı	36
2.2.5. Im ve Rosenblatt Yaklaşımı	37
2.3. İlgili Araştırmalar	39
BÖLÜM 3: D-8 ÜLKELERİNDE ORTA GELİR TUZAĞI UYGULAMALI	
ANALİZ.....	48

3.1. Araştırmanın Yöntemi	48
3.2. Araştırmanın Veri Seti ve Özellikleri	48
3.3. Birim Kök Testleri	48
3.3.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1981) Birim Kök Testi	49
3.3.2. Zivot - Andrews (ZA) (1992) Birim Kök Testi	50
3.3.3. Kapetanios (2005) Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi	51
3.4. Bulgular	52
3.4.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi Bulguları	52
3.4.2. Zivot-Andrews Birim Kök Testi Bulguları	53
3.4.3. Kapetanios Birim Kök Testi Bulguları	58
SONUÇ	61
KAYNAKÇA	67
ÖZGEÇMİŞ	76

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Dünya Bankası Gelir Sınıflandırması Eşik Değerleri	9
Tablo 2: Gelir Düzeylerinin Sınıflandırılmasındaki Farklı Kaynaklar	11
Tablo 3: Aoki'nin 5 Aşaması.....	22
Tablo 4: Çin, Japonya ve Kore İçin Aşamalar ve Bunlara Karşılık Gelen Dönemler ..	23
Tablo 5: 1950'den Sonra Alt Orta Gelirde Olup Üst Orta Gelire Ulaşan Ülkeler.....	30
Tablo 6: Im ve Rosenblatt'a (2013) Dayalı Geçiş Matrisleri	38
Tablo 7: İlgili Alanyazın.....	40
Tablo 8: ADF Birim Kök Testi Sonuçları	53
Tablo 9: Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları	54
Tablo 10: Kapetanios Birim Kök Testi Sonuçları	59

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Büyümenin Aşamaları	24
Şekil 2: Ekonomik Gelişme Aşamaları	26
Şekil 3: Endüstriyel Gelişme Evreleri ve Orta Gelir Tuzağı.....	28

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye - ZA Kırılma Grafiği (Model C)	55
Grafik 2: Mısır - ZA Kırılma Grafiği (Model C)	56
Grafik 3: Endonezya - ZA Kırılma Grafiği (Model C)	57
Grafik 4: Pakistan - ZA Kırılma Grafiği (Model C)	58

ÖZET	
Başlık: D-8 Ülkeleri İçin Orta Gelir Tuzağının Yapısal Kırılmalı Testlerle Sınanması	
Yazar: Talha Yasin DUMAN	
Danışman: Prof. Dr. Hilal YILDIZ	
Kabul Tarihi: 29/06/2022	Sayfa Sayısı: 76(ana kısım)+vii(ön kısım)
Orta gelir tuzağı (OGT), son dönemlerde ekonomi alanyazınında ve siyasi gündemlerde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Genel olarak OGT kavramı, hızlı bir büyüme süreci sonunda orta gelirli ülke statüsüne ulaşan ancak orta gelir aralığında kalarak gelişmiş ülkeleri yakalayamayan bir ülkenin durumunu ifade etmektedir. Kavram, literatüre Gill ve Kharas (2007) tarafından hazırlanan “An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth” başlıklı bir Dünya Bankası raporu ile girmiştir. Rapor, hızlı bir ekonomik büyüme sürecinin ardından ekonomilerdeki yaşanan yavaşlamanın nedenini açıklamaktadır. Bir başka söylemle, kavramın doğuşu olarak, ekonomik büyümedeki yavaşlama ile birlikte gelen durgunluk durumunun açıklanmasıdır. Bugüne kadar, OGT’nin hesaplanmasında farklı yöntemler kullanılmıştır. Alanyazında bu durum, betimleyici ve ampirik/niceliksel tanımlamalar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Ulusal alanyazında en çok tercih edilen model Robertson ve Ye’nin (2013) tekniğidir. Bu sebeple çalışmada ilgili ülkeler için OGT tespit edilirken, Robertson ve Ye’nin (2013) tekniği kullanılmıştır. Araştırma D-8 ülkelerini (Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Malezya, Nijerya, Pakistan ve Türkiye) kapsamaktadır. Alanyazın incelendiğinde, D-8 ülkeleri ile ilgili ayrı ayrı çalışmaların yapıldığı ancak D-8 grubunu kapsayan çalışmaların olmadığı görülmüştür. Böylelikle bu durum, çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, Dünya Bankası World Development Indicator (WDI) veritabanından alınmıştır. 1980-2019 yılları arasında sabit fiyatlarla kişi başına düşen GSMH verileri ile gerçekleştirilen analiz, Robertson ve Ye (2013) tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Öncelikli olarak verilerin logaritmaları alınmış, kriter ülke olan ABD verileri ile arasındaki fark alınmıştır. Daha sonradan geleneksel yöntemlerden Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1981) ve yapısal kırılmalara izin veren Zivot-Andrews (ZA) (1992) ve Kapetanios (2005) testleri ile analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz işlemlerinde, ADF ve ZA testleri için Eviews 9, Kapetanios testi için Gretl ekonometri programları kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlarla birlikte, ADF (1981) testi sonucunda hiçbir ülke orta gelir tuzağında değildir. Yapısal kırılmalara izin veren testlerden ZA (1992) testine göre, Mısır, Endonezya, Pakistan ve Türkiye orta gelir tuzağındadır. Kapetanios (2005) testine göre ise, ZA (1992) testine ilaveten Nijerya ve İran’ın orta gelir tuzağında olduğu sonucu elde edilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, D-8 Ülkeleri, Türkiye, Ekonometrik Analiz	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Testing the Middle Income Trap for D-8 Countries with Structural Break Tests	
Author of Thesis: Talha Yasin DUMAN	
Supervisor: Prof. Dr. Hilal YILDIZ	
Accepted Date: 29/06/2022	Number of Pages: 76(main part)+vii(front part)
The middle-income trap (MIT) has been one of the most discussed issues in the economic literature and political agendas in recent years. In general, the concept of MIT refers to the situation of a country that reaches middle-income country status at the end of a rapid growth process, but cannot catch up with developed countries by staying in the middle-income range. The concept entered the literature with a World Bank report titled “An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth” prepared by Gill and Kharas (2007). The report explains the reason for the slowdown in economies after a rapid economic growth period. In other words, as the birth of the concept, it is to explain the state of stagnation that comes with the slowdown in economic growth. To date, different methods have been used to calculate MIT. In the literature, this situation is divided into two as descriptive and empirical / quantitative definitions. The most preferred model in the national literature is the technique of Robertson and Ye (2013). For this reason, Robertson and Ye's (2013) technique was used while determining the OGT for the relevant countries in the study. The research covers the D-8 countries (Bangladesh, Egypt, Indonesia, Iran, Malaysia, Nigeria, Pakistan and Turkey). When the literature is examined, it is seen that there are separate studies on D-8 countries, but there are no studies covering the D-8 group. Thus, this situation constitutes the motivation of the study. The data of the research were taken from the World Bank World Development Indicator (WDI) database. The analysis, which was carried out with the GNP data per capita at fixed prices between 1980 and 2019, was carried out with the Robertson and Ye (2013) technique. First of all, the logarithms of the data were taken, and the difference between them and the US data, which is the criterion country, was taken. Later, the analysis was carried out with the Extended Dickey-Fuller (ADF) (1981) (1981) and Zivot-Andrews (ZA) (1992) and Kapetanios (2005) tests, which allow structural breaks, which are traditional methods. Eviews 9 for ADF and ZA tests and Gretl econometrics programs for Kapetanios test were used in the analysis processes. With the results obtained from the research, no country is in the middle income trap as a result of the ADF (1981) test. According to the ZA (1992) test, which allows for structural breaks, Egypt, Indonesia, Pakistan and Turkey are in the middle income trap. According to Kapetanios (2005) test, in addition to the ZA (1992) test, it was concluded that Nigeria and Iran are in the middle income trap.	
Keywords: Middle Income Trap, D-8 Countries, Turkey, Econometric Analysis	

GİRİŞ

Problem Durumu

¹Ülkelerin ekonomik gelişimi, düşük gelirden orta gelire ve ideal olarak yüksek gelire doğru sıralanmaktadır. Bu, beklenen büyüme yörüngesini takip etmektir. Ancak ülkeler uzun süre düşük veya orta gelir grupları içerisinde bulunmakta ve yukarı çıkmadıkları durumlarla karşılaşmaktadırlar. Bunun tam tersi olarak, geri dönüşler dizisi gerçekleşebilir. Bir başka söylemle, orta gelir grubundaki ülkeler düşük gelir grubuna geri dönebilirler. Bu durum, kimi zaman büyük olumsuz şoklar nedeniyle gerçekleşebilmektedir. Öte yandan Kuznets (1971) ve Felipe vd. (2012), ekonomik kalkınmanın, kaynakların (emek ve sermaye) düşük verimlilik sektöründeki faaliyetlerden daha yüksek verimlilik sektörünün faaliyetlerine aktarılmasını, sermaye birikimini, sanayileşme ve üretim yöntemleri kullanılarak yeni ürünlerin imalatı, kentleşme, sosyal kurum ve inançlardaki değişiklikleri içeren çok karmaşık bir süreç olduğunu belirtmişlerdir. 1960’lardan bu yana hızlı ekonomik büyüme, bazı ekonomileri orta gelir ve yüksek gelir kategorisi düzeyine getirmeye itmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin hızlı ekonomik büyümeleri, dünyanın büyük ilgisini çekmiştir. Ekonomik gelişme, milyonlarca insanın hayatını etkilemiş ve onları yoksulluktan kurtarmıştır. Sadece birkaçı hızla büyümeye devam etmiş ve yüksek gelirli bir ülke haline gelmişlerdir. Bu arada, bazı ülkeler hala düşük gelirli veya orta gelirli grupların koşullarında sıkışıp kalmış durumdadır. Alanyazında orta gelirli ülkelerin yüksek gelir grup statüsüne geçişlerinin zor olduğuna dair endişeler bulunmaktadır. Bu durum, orta gelir tuzağı (OGT) olarak adlandırılmaktadır. OGT, büyük ölçüde, hızla büyüyen ancak bu yüksek büyümeyi sürdüremeyen, bu nedenle yüksek gelir düzeyine ulaşamayan ve uzun yıllar orta gelir seviyelerinde sıkışıp kalan gelişmekte olan ülkelerin olgusu olarak tanımlanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin politika yapıcıları, kendi ülkeleri için bir tuzak riskine dikkat etmişlerdir (Aiyar vd., 2018). Bir ülkenin OGT’ye düşmesine hangi durumun neden olduğu hususunda henüz bir fikir birliği

¹Bu çalışma “*Global Agenda In Social Sciences*” dergisinin “Middle Income Trap For D-8 Countries / D-8 Ülkeleri İçin Orta Gelir Tuzağı” adlı makalesinden esinlenerek yazılmıştır.

bulunmamaktadır, ancak Jitsuchon (2012) ekonomik dinamizmin önemli bir rol oynayacağı sonucuna varmıştır. Bununla birlikte Lewis'in (1954) düşük verimli geleneksel sektörden daha yüksek verimli modern sektöre kaynakların yeniden tahsisinin önemini vurgulayan ikili ekonomi modeli çözüm olarak sunulmuştur. Ayrıca, geleneksel sektörün aşırı nüfuslu ve marjinal emek verimliliğinin sıfır olmasından (Yıldız, 2021) kaynaklı sorunların çözülmesi gerekliliği dile getirilmiştir. İşgücünün modern sektöre transferi toplam üretkenliği artırmakta ve çıktı artışına yol açmaktadır. Buradaki kilit faktör, ücretlerin artmasını engelleyen geleneksel sektörden sınırsız emek arzıdır. Yoksul ülkeler, dünya ekonomisindeki göreceli konumları nedeniyle onlara büyük verimlilik kazanımları ve hızlı büyüme sağlayan bazı avantajlara sahiptir. Ancak orta gelir düzeyine geldikten sonra bu faktörlerden yararlanamazlar. İlk aşamada üretkenliği artıran ana faktör, emeğin tarımdan imalata, yapısal olarak yeniden tahsis edilmesi, yani düşük üretken bir sektörden yüksek verimli bir sektöre geçiştir. Ülkeler düşük maliyetli işgücünden yararlanarak rekabet edebilir hale gelebilirler. Ancak, kırsal işçi havuzu boşaldığında ücretler yükselmeye başlamaktadır. Artan ücretler ile birlikte düşük maliyetli işgücü avantajı ortadan kalkmakta ve uluslararası pazarlarda rekabet etme imkânı sınırlı kalmaktadır (Agénor ve Canuto, 2012). Sürdürülebilir büyüme için kalkınma stratejilerinin değiştirilmesi gerekmektedir. Orta gelir aşamasına geçtikten sonra emek yoğun imalat ihracatında, düşük gelirli ekonomilerle rekabet edilmesi mümkün gözükmemektedir. Ayrıca henüz ulusal inovasyon sistemleri geliştirilmediği için daha nitelikli ender ürünlerde yüksek gelirli ülkelerle rekabet edilememektedir. Böylece hızlı büyüyen ekonomiler yavaşlamakta ve orta gelir grubundaki ülkeler önemli bir problemle yüzleşmektedirler. Bu sorunla başa çıkabilmek için, düşük maliyetli işgücü güdümlü büyüme modelinden, daha karmaşık ve zor uygulamalar gerektiren inovasyon odaklı büyüme modeline geçmeleri gerekmektedir. Sorun, zengin ekonomilerin daha vasıflı işçilere ve dolayısıyla yönetim, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) için yeterliliğe sahip olmalarına karşın, orta gelirli ülkelerde yeterli sayıda vasıflı işçi bulunmamasıdır (Eichengreen vd., 2011; Wei ve Yu, 2017).

Dünya Bankası bazında ekonomiler, Dünya Bankası Atlas tekniği kullanılarak hesaplanan kişi başına düşen Gayri Safi Milli Gelire göre bölünmüştür². Dünya Bankası

² Atlas tekniği, Dünya Bankası tarafından ekonomilerin büyüklüğünü ABD doları cinsinden brüt milli gelir cinsinden tahmin etmek için kullanılan yöntemdir.

2020 yılı hesaplamalarına göre kişi başı GSMH'si, 1035 ABD Doları'nın altında kalan ülkeler için düşük gelirli ülkeler, 1036-4045 ABD Doları arasında olanlar için, alt-orta gelirli ülkeler, 4046-12535 ABD Doları arasında olanlar için, üst-orta gelirli ülkeler ve 12536 ABD Doları'nın üstünde olanlar için yüksek gelirli ülkeler şeklinde gelirlerine göre ayırmıştır. Ekonomik büyüme yörüngesinin düşükden orta gelire ve orta gelirden yüksek gelire doğru olması beklenmektedir. Bu yönüyle OGT, böyle bir ülkenin kişi başına düşen gelirinin, ülke ekonomisinin sıkışıp kalmasını veya durgunlaşmasına yetmeyecek kadar artması durumunu açıklamaktadır.

Orta gelir tuzağı, ilk defa Gill ve Kharas'ın (2007) Dünya Bankası için hazırladıkları "An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth" adlı raporda dile getirilmiştir. Bu kavram, akademide çokça tartışılmış ve o ilk çıktığı andan itibaren pekçok araştırmaya konu olmuştur. Ekonomik gelişmenin her aşaması farklı özelliklere sahiptir. Orta gelirli kalkınma aşamasında ülkeler, ekonomik yeniden yapılandırma, endüstriyel gelişme ve beşeri sermaye gelişimi gibi çeşitli engellerle karşı karşıyadır. Dünya Bankası verilerinde³ 2019 yılına kadar 218 ülke içerisinde orta gelir grubundan yüksek gelir sınıfına erişen ülke sayısı 22'dir (Antigua ve Barbuda, Arjantin, Barbados, Şili, Çekya, Ekvator Ginesi, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Maritus, Kuzey Mariana Adaları, Umman, Palau, Panama, Polonya, Romanya, Şeyseller, Slovakya, St.Kitts ve Nevis, Trinidad Tobago ve Uruguay). Bu ülkelerden Arjantin ve Ekvator Ginesi tekrar orta gelirli ülkeler grubuna düşmüşlerdir. Ayrıca, Romanya ve Maritus ise bu yıl yükselmişler, dolayısıyla yüksek gelirli grup arasında ne kadar kalacaklarını zaman gösterecektir. Dönem içerisindeki veriler ve literatürdeki yazımlarla birlikte, orta gelir tuzağı, gelişmekte olan ülkeler için ciddi sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda araştırılması, hem alanyazına hem de politika uygulayıcılara katkı sunacaktır.

Araştırmanın Konusu

İktisat alanyazınında eskiden beri yoksul kalan ülkelerin nasıl kalkınacağı tartışılmıştır. Gelişmemiş ülkelerin bu sorunun çözümünde çeşitli politikalar sunulmuştur. Bu politikalar sonucunda ülkelerin gelişmelerini yükselen bir trend içerisinde

³ Veriler, Dünya Bankası'nın gelir grupları arasındaki değişime ait kronolojik sınıflandırmasından elde edilmiştir. Verilere, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, adresinden ulaşılabilir. E.T: 11/5/2021

gerçekleştirileceği dile getirilmiştir. Fakat son on beş yıl içerisinde gerçekleştirilen çalışmalarda, bu ülkelerin gelişmeleri sürekli gerçekleşmemiş ve belirli bir seviyede durağanlaşmıştır. Bu durum da orta gelir tuzağı kavramının doğmasına neden olmuştur. Neo-klasik büyüme teorilerinden bu yana bahsi geçen orta gelir tuzağı kavramı, üretim miktarları ve teknoloji çerçevesinde büyümenin elde edilebilmesi adına üretim için sarf edilen işgücü ve teknoloji veri durumunda iken sermayenin artırılması ile üretim düzeyini arttırma üzerine bir modelleme içermektedir (Yılmaz, 2016: 74). Bu yönüyle incelendiğinde orta gelir tuzağı, ekonomide kişi başı gelir seviyesinin beklenenin aksine sürekli ilerlemesini değil, belirli bir noktadan sonra durağan hale gelmesini, gelişimi göstermemesini ifade etmektedir. Bu durumda ülke ekonomisi, orta gelir düzeyinde sabit kalmasıyla birlikte büyümemesi sorunu yaşamaktadır.

Araştırmanın Önemi

Dünya Bankası (DB) verilerine göre 103 orta gelirli ekonomi bulunmaktadır. Belirtilen ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri 1.035 \$ ile 12.616 \$ arasında değişmektedir. Bu açıdan orta gelirli ülkeler heterojen bir ülke grubunu oluşturmaktadır. DB verilerine göre, 48 alt orta gelirli ülke (4.085 \$ altında kişi başı milli geliri olan) ve 55 üst orta gelirli (4,086 \$ - 12,616 \$ arasında kişi başı milli geliri olan) ülke bulunmaktadır. Araştırmada bu durum göz önünde bulundurularak, D-8 (D-8 Organization for Economic Cooperation) ülkeleri kapsamında inceleme gerçekleştirilmiştir. D-8'e üye ülkelerden Bangladeş'in kişi başına düşen milli geliri 1.969 \$ (2020)'dir. Bu rakam, Mısır için 3.548 \$ (2020); Endonezya için 3.870 \$ (2020); İran için 2.283 \$ (2020); Malezya için 10.402 \$ (2020); Nijerya için 2.097 \$ (2020); Pakistan için 1.194 \$ (2020) ve Türkiye için 8.538 \$ (2020)'dir. DB verilerine göre (2020), D-8 ülkelerinin kişi başı milli gelirlerine bakıldığında, bilhassa 2000'li yılların başından itibaren ekonomik büyüme ile birlikte bir artış söz konusu olmuştur. Ancak bu yükselişten sonra, kişi başına düşen milli gelirin durağanlaştığı ve daha da yükselmediği görülmektedir. Bu açıdan bu araştırmanın konusu, literatürde, kişi başına düşen milli gelirin belirli bir zaman içerisinde durağanlaşması olarak dile getirilen orta gelir tuzağının D-8 ülkeleri için incelenmesidir.

Araştırmanın Amacı

Dünya Bankası OGT kavramını; orta gelir düzeyinde bulunan ülkelerin, uzun sürede bu gelir düzeyinde durarak bir üst gelir düzeyine, bir başka söylemle yüksek gelir düzeyine sahip ülke grubuna geçememesi şeklinde tanımlamaktadır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik büyümeleri sırasında oluşabilecek orta gelir tuzağının, ülkelerin iktisadi gelişim seviyeleri üstünde kritik önemi bulunmaktadır. Bu amaçla çalışmada, orta gelir tuzağı riskinde bulunan D-8 ülkeleri tercih edilmiştir. Literatürde Endonezya, Malezya, Türkiye, İran, Pakistan ve Nijerya ülkeleri özelinde araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak alanyazında, bilhassa D-8'e üye ülkelerin tamamını içerecek bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu açıdan, çalışmadan elde edilecek bulgular, çalışma alanyazına katkıda bulunabilir. Ayrıca analiz sonuçları ülke karşılaştırmalarına imkân sunacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

D-8 ülkeleri arasında bulunan ülkelerin hangilerinin orta gelir tuzağında olduğunun belirlenmesi amacıyla çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Çalışmada, Robertson ve Ye'nin (2013) ekonometrik tekniği kullanılmıştır. Bu analize göre, orta gelir tuzağına düşüp düşmediği belirlenmemiş olan ve tespitin gerçekleştirilmesi arzu edilen ülkenin milli gelirinin doğal logaritmasından referans ülke olarak kabul edilen ABD'nin milli gelirinin doğal logaritması çıkartılıp, yeni oluşturulan seride, birim kök içerip içermediği kontrol edilmektedir. Çalışmada analiz için Genişletilmiş Dickey-Fuller, Zivot-Andrews ve Kapetanios testleri kullanılmıştır.

BÖLÜM 1: TEMEL KAVRAMLAR, GELİR GRUPLARI VE ORTA GELİR TUZAĞI

1.1. Gelir, Büyüme ve Kalkınma Kavramları

Gelir, bir bireyin nesnel ya da nesnel olmayan araçların kullanılmasıyla öteki birey veya bireyler adına sunulan hizmet/etkinlik neticesinde elde edilen para ya da parayla ölçülebilmesi mümkün bulunan değer olarak nitelendirilebilir. İktisatta liberal esinti görüşüne bağlı en eski ve ekonomiye müdahalede bulunulması düşüncesinde olan Fizyokratlara göre, o zamanki üretimde tarımın hegemonyasına bağlı olarak üretim esnasında etkili olan faktörler dile getirilmiştir. İktisadi yapıda toprağı işleyenler, en üretken sınıf olarak dile getirilmişlerdir. Bununla birlikte toprak sahiplerinin de, en az toprağı işleyenler kadar üretken ve değerli olduğu belirtilmiş ancak, zanaatkârlarla, finansal faktörlerle ilgili grupların, iktisadi yapıda katma değeri olmayan ve dolayısıyla üretkenlikten uzak grup olarak tanımlaması gerçekleştirilmiştir. Klasik iktisatçılardaysa ücret, rant ve kar şeklinde üçleme dile getirilirken (Ulutürk ve Ersezer, 2005:91), bilimsel sosyalist analizde ise değer oluşturan bilmum şeylerin başında emeğin geldiğı, diğer etmenlerin ise, emeğin yarattığı pozitif değerler sonucunda olduğu öne sürülmüştür. Böylelikle gelir yaratmaya ilişkin değerlendirmelerin veya analizlerin olayları inceleme şekline göre, kronolojik olarak pekçok çeşitli unsurları öne çıkardıkları ve bununla birlikte tahlil etmeye çalıştıklarını belirtmek mümkündür. Gelirin meydana gelmesi hususunda çeşitlilik olabileceğı gibi, tanımlamaya dair çeşitlilik de söz konusudur. Sözlük itibariyle belli bir süre zarfında bir kişi, grup, şirket ya da tüm iktisadi yapıya ait para, mal ve hizmet alımlarını ifade etmektedir. Gelir bir akım kavramıdır, dolayısıyla servetten farklılık arz etmektedir (Seyidoğlu, 2002:221).

Büyüme, bir ekonomide bazı sınıflarda, bazı bölgelerde veya tüm ülkede gelir artışıdır. Büyümede, ülkedeki herkesin ve her faaliyet kesiminin gelirlerinde kesin bir artış beklenmektedir. Bu artış anlık değil, süreklilik gösteren artışlardır. Kişi başına düşen milli gelirin artması olarak ifade edilen büyüme, iktisadi hayata dair temel verilerde, üretim faktörlerinde, kişi başına düşen reel milli geliri artıracak şekilde görülen sürekli artışlar olarak ifade edilebilir. Büyümenin gerçekleşmesi ile ülke halkının refah seviyesinin artması için büyümeden sağlanacak, faydanın gelir dağılımının iyileşmesi gibi tüm ülke halkına yansıyabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle büyüme kavramı,

Üretim ile birlikte insanların yaşam standartlarındaki iyileşmeyi de ön plana çıkarmaktadır (Parasız, 1998). Büyüme, retim kapasitesinin arttırılması ile birlikte daha fazla mal ve hizmet üretilmesini sağlamaktadır. Bu durum ülkelerin kaynaklarının arttırılması veya kaynak niteliğinin çoğalması ile üretim olanaklarının, teknolojisinin ve seviyesinin gelişmesi olarak tanımlanabilir (stnel, 1988).

Büyüme, ülkelerin üretim hacimlerindeki artış olarak niceliksel bir kavram iken kalkınma, ülke ekonomilerindeki niteliksel gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle kalkınma, kişi başına düşen gelirdeki artış ile birlikte ekonomideki yapısal değişiklikleri de kapsamaktadır. lke ekonomisindeki herkesin refah artışı yaşaması ve her faaliyet alanının dengeli bir verim artışı sağlaması şeklinde dile getirilen kalkınma kavramı, bu yönüyle büyüme kavramından ayrılmaktadır. Büyüme, iktisadi ve sosyal yapılarda önemli değişimler yaratmazken, kalkınma, iktisadi ve sosyal yapıda değişmeyi zorunlu kılmaktadır (Güven, 1995). Kalkınmadan bahsedilebilmesi için üretim miktarındaki artışın sürekli, ciddi oranda ve reel bir şekilde olması gerekmektedir. Fakat bu durumda bahse konu iktisadi yapıda bir gelişme ve refah artışı yaşanabilir. Bu nedenle örneğin, tarım sektöründe kısa sürelerle iyi ürün elde edilmesi gibi tesadüflere bağlı geçici artışlar ekonomik kalkınma olarak değerlendirilemez. Bununla birlikte üretim miktarındaki yükseliş ciddi düzeyde gerçekleşmelidir. Böylelikle, sosyal yapı içerisindeki vatandaşlar, gereksinim duydukları şeyleri daha önceki dönemlere kıyasla daha yüksek bir seviyede karşılama imkânına erişmelidir (Köklü, 1973). Kalkınma bir ülkedeki vatandaşların değer yargıları, dünya görüşüyle tüketim davranışlarının değişimlerini kapsayan ülke ekonomilerindeki iktisadi ve sosyal yapıdaki değişiklikleri değil kültürel, siyasi ve eğitimsel yapısındaki niteliksel değişimleri de kapsamaktadır. Kısaca kalkınma, belirli bir yerde hayat standartlarının gelişimidir. Böylece kalkınmanın ltleri olarak büyüme ile birlikte gelir, tüketim ve tasarruf gücü gibi maddi kavramlarla birlikte eğitim, sağlık, kaliteli yiyecek ve su gibi beslenme koşullarının iyileşmesi, kronik g olgusunun olumsuz etkisinin azalması, kadınların toplum içerisindeki fırsat eşitliğinin sağlanması, eğitim, sağlık ve altyapı gibi hizmetlerde standardın yükselmesi vb. durumlardan bahsetmek mümkündür (Güriş vd., 2019:5).

1.2. Gelir Düzeyleri ve Gelir Tuzağı

Küreselleşme ve ticari liberal kırılmadan kaynaklı olarak teknolojik ve endüstriyel değişim ve gelişimler, ülkelerin gelir düzeylerine göre yapılan sınıflandırmalarda eşik değerleri açısından dinamik bir yapının olması gerektiğini gözler önüne sermektedir (Woo, 2012). Bu nedenle ülkelerin farklı parametreler açısından değerlendirilerek sınıflandırılmasında birçok yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri olan Dünya Bankası'nın ülke ekonomilerini kişi başı gelirlerine göre analitik olarak sınıflandırmasıdır. Dünya Bankası, uyguladığı tekniğe göre ülkeleri, kişi başına düşen milli gelir seviyesi için tespit ettiği gelir sınıf verilerine göre düşük, orta ve yüksek gelirli biçiminde 3 temel sınıflandırmada bulunmaktadır. Dünya Bankası, her yıl ikinci çeyrek sonunda yapılan güncelleme ile eşik değerleri ilan etmekte ve bu güncellenen değerlere göre ülke sınıflandırmalarındaki değişiklikleri duyurmaktadır. Bu yöntemle elde edilen seriler, kişi başı GSMH miktarlarının son 3 yıllık hareketli döviz kuru ortalamasına ve ülkeler arası enflasyon oranlarına göre hesaplandığından, döviz kurlarına yönelik oluşturulabilecek kısa süreli etmenlerin ve yurt içi-yurt dışı enflasyon düzeylerinin kişi başı GSMH üzerindeki etkilerinin azaltılmasına, enflasyonun yarattığı kur artışı etkisinin yumuşatılmasına olanak sağlamaktadır. Dünya Bankası, bu yöntem aracılığıyla söz konusu ülkenin o yılki ve öncesindeki iki yılın döviz kuru ağırlıklandırılmış ortalamasına göre ülkenin ve uluslararası enflasyon oranlarının da dikkate alınması için Japonya, Çin, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Euro Bölgesi ülkeleri gibi belli bir güce sahip ülkelerin enflasyon oranlarından arındırılmış bir dönüşüm faktörü kullanmaktadır. Bu düzeltme faktörü ülkenin kişi başına düşen GSMH değerine uygulanarak elde edilen seriler ile ülkeler adına sınıflandırma yapılmaktadır (Dünya Bankası, 2019).

Tablo 1: Dünya Bankası Gelir Sınıflandırması Eşik Değerleri

Yıl	Düşük Gelir	Alt-Orta Gelir	Üst-Orta Gelir	Üst Gelir
2000	≤ 755	756-2995	2996-9265	>9265
2001	≤ 755	756-2995	2996-9265	>9265
2002	≤ 745	746-2975	2976-9205	>9205
2003	≤ 735	736-2935	2936-9075	>9075
2004	≤ 765	766-3035	3036-9385	>9385
2005	≤ 825	826-3255	3256-10065	>10065
2006	≤ 875	876-3465	3466-10725	>10725
2007	≤ 905	906-3595	3596-11115	>11115
2008	≤ 935	936-3705	3706-11455	>11455
2009	≤ 975	976-3855	3856-11905	>11905
2010	≤ 995	996-3945	3946-12195	>12195
2011	≤ 1005	1006-3975	3976-12275	>12275
2012	≤ 1025	1026-4035	4036-12475	>12475
2013	≤ 1035	1036-4085	4086-12615	>12615
2014	≤ 1045	1046-4125	4126-12745	>12745
2015	≤ 1045	1046-4125	4126-12735	>12735
2016	≤ 1025	1026-4035	4036-12475	>12475
2017	≤ 1005	1006-3955	3956-12235	>12235
2018	≤ 995	996-3895	3896-12055	>12055
2019	≤ 1025	1026-3995	3996-12375	>12375
2020	≤ 1036	1036-4045	4046-12535	> 12535

Kaynak: Dünya Bankası Popular Indicators, 2020;

<https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/1ff4a498/Popular-Indicator>. E.T: 5/11/2021

Dünya Bankasının açıkladığı 2019 yılına ait verilere göre kişi başına geliri 1025 dolar ve altında bulunan ülkeler, düşük gelir grubunda, 1026-12375 dolar arasındaki ülkeler orta gelir grubunda ve kişi başı geliri 12375 doların üzerinde bulunan ülkelerse yüksek gelir grubunda sınıflandırılmıştır. Orta gelir grubu tablodan da anlaşılacağı üzere iki kategoriye ayrılmış ve kişi başı geliri 1026-3995 dolar arasındaki ülkeler alt orta gelir grubunda ve kişi başı geliri 3996 ile 12375 dolar arasındaki ülkelerse üst orta gelir

grubunda sınıflandırılmaktadır. Sınıflandırmaların yapıldığı eşik değerler, sürekli olarak her sene güncellenmektedir. 2001 yılından sonra sürekli olarak artış gösteren eşik değerleri, 2003 ve 2016 yıllarında küçük bir düşüş, 2017 ve 2018 yılları arasında nispeten daha fazla bir düşüş göstermiştir. 2019 yılında ise artış ile 2016 yılı değerlerine geri dönmüştür. Orta gelirli olarak belirlenen ülkeler, düşük gelirli ve yüksek gelir sahibi ülkelere nazaran daha fazla zorlukla karşılaşmaktadır. Orta gelirli ülkeler düşük ücretli ülkelerle veya yüksek vasıflı gelişmiş ülkeler ile rekabet etmesi oldukça güçtür. Dünya Bankası, 1960 yılında orta gelirli ülkeler grubunda bulunan 101 ülkeden, 2008 yılına kadar bu ülkelerin sadece 13'ünün orta gelir seviyesinde kalmaktan kurtularak, yüksek gelirli ülkeler grubuna geçtiğini belirtmektedir (Dünya Bankası, 2019). Hangi gelir grubunda kaç ülkenin olduğunu Dünya Bankası, son güncellemelere göre açıklamıştır. Buna göre, düşük gelir grubunda, aralarında Afganistan, Sudan, Uganda, Somali, Nijer gibi ülkelerin bulunduğu 29 ülke bulunmaktadır. Alt orta gelir grubunda, aralarında Kenya, Tanzanya, Senegal, Hindistan, Nepal, Özbekistan ve Pakistan'ın bulunduğu 50 ülke bulunmaktadır. Üst orta gelir grubundaki ülkelerin sayısı ise 56'dır. Bu grupta Türkiye'nin aralarında bulunduğu Arjantin, Belarus, Irak, Rusya, Türkmenistan, Meksika ve Brezilya gibi ülkeler bulunmaktadır. Üst gelir grubunda, aralarında Yunanistan, Andora, Romanya, İtalya, Japonya, İspanya, İsveç gibi ülkelerin bulunduğu 83 ülke bulunmaktadır (worldbank.com)⁴.

Gelir seviyelerine göre sınıflara ayırma, literatür de ki pek çok çalışmada farklı biçimlerde ele alınmıştır.

⁴ <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> E.T: 11/5/2021

Tablo 2: Gelir Düzeylerinin Sınıflandırılmasındaki Farklı Kaynaklar

Kaynaklar	Alt-Orta Gelirli	Üst-Orta Gelirli	Açıklama
Dünya Bankası (2020)	1036-4045 \$	4046-12535 \$	ABD Doları cinsinden cari fiyatlarla
Felipe vd. (2012)	2000-7250 \$	7251-11750 \$	1990 yılı SAGP'ne göre
Eichengreen vd. (2011)	Kişi başı GSYH < 17000 \$		2005 yılı SAGP'ne göre
Woo (2012)	Kişi başı GSYH = ABD'nin %20-55		1990 yılı SAGP'ne göre
Robertson ve Ye (2013)	Kişi başı GSYH = ABD'nin %8-36		2005 yılı SAGP'ne göre
Gill ve Kharas (2009)	Kişi başı GSYH'si 1000 \$ ile 10000 \$ aralığında bulunan ülkeler		

Kaynak: Kaya vd., 2015, Türkiye Ekonomisinde Orta Gelir Tuzağı ve Ödemeler Bilançosu Kısıtı. International Conference on Eurasian Economies.

Ekonomide tuzak kelimesi tanımlanacak olursa, kişi başına düşen gelir seviyesi yükselirken ekonominin seyrindeki aksaklıklar nedeniyle seyrin yavaşlaması, durması veya gerilemesi problemidir (Koçak ve Bulut, 2014: 167). Bu durum, gelir tuzağıyla açıklanmaktadır ve sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmediği anlamını taşımaktadır (Yeldan vd., 2012: 31). Gelir tuzağı (trap) kavramı, ülke ekonomilerindeki gelişmeyi gerçekleştirecek etmenlerin pozitif etkilerinin farklı etmenler aracılığıyla yok edilmesi neticesinde ülke ekonomilerinin durağan bir durum içine girmeleri olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile kişi başı gelir düzeyini arttırmaya yardımcı olan etmenlerin aracılığıyla ve bu etmenlerin oluşturacağı negatif etkiler neticesinde kişi başına gelir seviyesinin yine eski düzeyine gerilemesi, belli bir seviyede kalması ve/veya belli bir düzeye ulaştığında durgunluğa uğrayıp, belirli bir gelir düzeyinde içine girdiği kısır döngü olarak tanımlanmaktadır (Cai, 2012). Bu tanımla birlikte gelir tuzağı sorununa yaklanmış ülkeler, uzun bir dönem bu düzeyde bulunmakta ve üst seviyeye erişememektedirler. Gelir tuzağı ifadesi genellikle orta gelir tuzağı olarak adlandırılır, ancak gelir tuzağı ifadesi tüm gelir grupları için geçerlidir. Kişi başı GSYH verilerine dayanan ve kişi başına düşen GSYH'yi satın alma gücü paritesine göre dolar cinsinden tanımlayan bu kavram, bir ülkenin belli gelir seviyesine hapsediği bir kısır döngüye işaret etmektedir. Bu sebeple, gelir tuzaklarının daha çok orta gelir düzeyinde ortaya

çıkıldığı dile getirilebilir. Gelir sıkıntısı çeken ekonomiler uzun vadede bu düzeyde bulunmakta ve bir üst gelir düzeyi grubuna geçememektedir. Örneğin, Japonya'nın son 20 senede ortalama büyüme oranı % 1'in altındadır. Ayrıca, düşük gelirden orta gelire yükselen Tayland ve Malezya gibi ülkeler de yaklaşık 30 yıldır son gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine yükselememiştir (Karahan vd., 2012: 97).

Bir ülkenin temel amacı büyüktür ve bu büyümenin sürekli artması gerekmektedir. Bir ülke gelirini sürekli arttırırsa, belli bir gelir düzeyine hapsolmemakta ve böylece bir kısır döngüye girmemektedir. Bir ülke istikrarlı bir şekilde büyüyemez ise ve sabit bir gelir aralığına bağlı kalırsa, bir kısır döngüye girecektir. Bu döngüye girilmesi, gelir tuzağı şeklinde ifade edilmektedir. Gelir tuzaklarının en iyi göstergesinin, sürdürülebilir büyüme oranları olduğu düşünülmektedir. Nitekim orta gelir tuzağı söylemi, belirli bir gelir düzeyine ulaşan ülkelerin bu düzeye takılıp kaldıkları anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, bu ülkelerin sürdürülebilir büyüme performans oranlarının sorgulanmasına yol açmaktadır. Bunun nedeni, zamanla istikrarlı bir şekilde büyüyen düşük gelirli bir ekonominin orta gelirli bir ekonomi haline gelmesi ve istikrarlı bir şekilde büyüyen orta gelirli ekonominin yüksek gelirli ekonomi haline gelmesidir. Fakat bu durum zamanla ilişkili biçimde kendi kendine gelişen bir durum olmamaktadır (Yaşar ve Gezer, 2014). Diğer bir deyişle, istikrarı korumak için etkili politikalara ihtiyaç vardır. Ancak, kimi ekonomiler belli bir zaman dilimi içerisinde yüksek gelişim başarısı elde etmiş olsalar da zamanla performanslarını kaybedebilir ve gelir seviyelerinin dışına çıkamama riskiyle karşı karşıya kalabilirler. Bu açıdan bakıldığında, düşük gelir grubundaki ekonomiler, ithal olarak elde edilen basit teknolojilerle üretilen düşük işçilik maliyeti ve emek yoğun ürünler ile uluslararası piyasada rekabet etme şansına sahip olabilirler. Emek ve sermaye verimliliğinin düşük düzeyde bulunduğu tarımdan, verimlilik düzeyinin daha iyi bulunduğu imalat sektörüne kayması, ülkenin verimlilik düzeyini artırarak gelir düzeyini artıracaktır. Doğal olarak böyle avantajları bulunan düşük gelir grubundaki ekonomiler, hızlı bir biçimde büyüyebilir ve kısa sürede düşük gelir kategorisinden kurtulabilirler. Fakat orta gelir seviyesine yükseldikten sonra istihdam düzeyindeki artışlarla birlikte ücret seviyesinin artması, maliyetten elde edilen avantajların kademeli olarak ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Uluslararası pazarlarda maliyetler nedeniyle rekabet avantajlarının kaybedilmesi, büyüme oranlarında azalışa sebebiyet vermektedir. Bu tür durumlarla karşılaşan ülkeler, kaybettikleri avantajları (örneğin,

teknoloji geliştirmek ve kaynak verimliliğini artırmak, inovasyon vb.) zaman kaybetmeden geri kazanmak için adımlar atmak zorundadır. Bu adımları atmakta geciken ve gerekli yapısal dönüşümleri gerçekleştiren ölkeler, düşük büyüme performanslarına rıza göstermek ve mütevazı oranlarda devam eden büyüme oranları nedeniyle daha yüksek bir gelir grubuna yükselmekte zorlanmaktadırlar. Üst gelir düzeyine erişim süresi arttıkça, ekonomiler, kendilerini orta gelir tuzağı adı verilen bir sorunun içinde bulabilirler (Öz, 2012).

1.3. Orta Gelir Tuzağı ve Çeşitleri

Orta gelir tuzağı, ekonomi biliminin yeni kavramlarından biri olup ilk olarak 2007 yılında “An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth” adlı raporda dile getirilen bir kavramdır. Orta gelir tuzağı konusunu ortaya atanlar, bunun bir hipotez değıl, bir olgu olduğunu savunarak, Latin Amerika ölkelerini örnek göstermekte ve bu ölkelerin 30 yıldan beri orta gelir tuzağında olduklarını, yüksek gelirli ölkeler düzeyine çıkamadıklarını savunmaktadırlar (Şahin, 2016:16). Bu nedenle tıpkı Brezilya, Peru ve bazı Latin Amerika ölkelerinde olduğu gibi orta gelir tuzağı, kişi başına düşen gelir seviyesinin belirli bir düzeye kadar ulaştıktan sonra, bu aşamadan öteye gidememesi anlamına gelmektedir. Başka bir anlatımla orta gelir tuzağı, bir ölkenin orta gelir düzeyine vardıktan sonra, kişi başına düşen gelirin belli bir düzeyde durağanlaşması neticesinde, uzun yıllar bu mertebede kalarak, yüksek gelir grubundaki ekonomiler seviyesine geçememesi durumu olarak belirtilmektedir. Günümüz ölçütlerine göre, ABD’de kişi başı gelirin ortalama 50 bin dolar seviyesinde olduğu ve bunun %20’sinin 10 bin dolar olduğu kabul edilirse, orta gelir seviyesinin karşılığı kişi başına 10 bin dolar gelirdir (Eğılmez, 2012). Orta gelir tuzağı kavramının ilk kullanıldığı çalışmalardan biri olan Gill ve Kharas’ın (2007) çalışmaları, Doğı Asya ve Latin Amerika ekonomileri incelenmiştir. Onlarca yıl süren güçlü ekonomik büyümenin ardından, Doğı Asya’nın ölçek ekonomisi eksikliği nedeniyle gösterdiği etkileyici yakınlaşma hızını korumasının zor olacağı, faktör birikimine dayalı stratejilerin, büyük olasılıkla kademeli olarak kötüleşen sonuçlar doğuracağı dile getirilmiştir. Gill ve Kharas (2007), ayrıca Latin Amerika ve Orta Doğı’yu, bu tuzaktan on yıllardır kaçamayan orta gelirli bölgelere örnek olarak göstermektedir. Diğıer bir Dünya Bankası raporunda Agenor vd. (2012) tarafından, savaş sonrası dönemde düşük gelirli ölkelerin, orta gelirli ölkeler seviyesine

çıkabildiği ancak bu ülkelerden sadece birkaçının yüksek gelirli ülke seviyesine ulaşabildiği, büyümedeki yavaşlama nedeniyle orta gelir tuzağına düştüğü belirtilmektedir. Artan bir büyüme ve entegrasyon süreci başlayan orta gelirli ülkelerin henüz yeterli alt yapıya sahip olmamalarına rağmen bilgi ekonomisine dayalı geleneksel yapıdan, bilgi yoğun mal üretimine dönüşen üretim yapısı, üst gelir grubundaki büyüme performanslarına uyum sağlayamamaları, hızlı ekonomik değişim ve dönüşümler, kalkınma stratejilerindeki değişikliklere entegre olamamaları sonucu ortaya çıkan orta gelir tuzağı literatürünün alt yapısı bu raporlardan sonra tartışılmaya başlanmış ve devam eden birçok çalışma ile oluşmuştur (Flaen vd., 2013; Hout, 2014; Aiyar vd., 2013; Agenor vd., 2012; Spence, 2011; Jimenez vd., 2012).

Literatürde orta gelir tuzağını değerlendirmek için temel iki çeşit yöntem bulunmaktadır. İlk yöntemle göre orta gelir tuzağı, kişi başına mutlak gelir seviyelerinde zayıf ya da durgun büyüme durumunun neticesi şeklinde dile getirilmektedir (Felipe vd., 2012; Aiyar vd., 2013; Eichengreen vd., 2013). Diğer yöntem ise orta gelir tuzağını, kişi başına düşen gelir seviyelerinin zengin ülke ekonomilerin kişi başına düşen gelir seviyesine göre doyurucu olmayan göreceli yakınsaması şeklinde belirtilmektedir. İlk yaklaşımın bir örneği olarak, Eichengreen vd. (2013) orta gelir tuzağını, gelişmekte olan ülkelerdeki büyümenin yavaşlaması, bir başka söylemle düşük gelir düzeylerinde yüksek kişi başına büyüme miktarlarını gerçekleştirmesi ve yüksek gelir düzeylerine ulaşılması adına sürekli büyümenin gerçekleşmemesi şeklinde ifade etmektedir. İkinci yaklaşım, orta gelir tuzağı meselesini, kişi başına gelir seviyelerinin zengin ekonomilere göre göreceli bir biçimde yetersiz bir yakınsaması şeklinde ele almaktadır. Örneğin, Woo (2012), Maddison veritabanında kişi başına göreceli bir biçimde gelir seviyelerini tespit ederek, orta gelir tuzağını tespit etmek adına bir yakalama endeksi kullanmaktadır. Woo (2012), ayrıca çalışmasında, orta gelir tuzağına düşen ülkeler için yaptığı tanımlamada, ABD'nin kişi başına düşen GSYH'sinin % 20 – 55'i arasında bir göreceli gelir aralığına sahip olduklarını belirtmiştir. Zengin ekonomilerin nispi payları % 55'ten fazladır ve düşük gelirli ekonomilerin nispi payları % 20'den azdır. Woo (2012) gibi, Robertson ve Ye (2013), orta gelir tuzağının varlığını sorgulamakta ve onu yargılamak adına sınanabilir bir tanım ortaya çıkarmaktadır. Orta gelirli ülkelerin kişi başına gelir büyüme oranı için Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök analizini kullanarak orta gelir tuzağının varlığını test etmişlerdir. Örnekleri, kişi başına düşen GSYH'nin % 8-36'sına

sahip ülkeleri içermektedir (189 ülkeden 46'sı orta gelirli ülkelerdir). Metodolojilerine göre, kişi başına düşen gelir düzeylerine ilişkin uzun vadeli tahminler inatla orta gelir bandında kalmakta, üst veya alt gelir aralıklarını kaydırma eğilimi göstermemektedir. Yaklaşımları, orta gelir tuzakları ile diğer kısa vadeli gelişmeler arasında ayırma bulunmayı mümkün hale getirmektedir. Bu orta gelir tuzağı savunucu çalışmalarının yanı sıra Pritchett ve Summers (2014), orta gelir tuzağının büyüme teorisi için sorgulanabilir bir nitelik olduğunu savunmaktadır. Ekonomik büyüme sürecindeki ortalamaya, yani araçlarına dönen büyüme oranlarına gerileme için ikna edici kanıtlar olduğunu iddia etmektedir. Yazarlar, hızlı büyümenin yanı sıra büyümenin tersine dönme olasılığındaki değişimin, daha yüksek gelir seviyeleriyle olasılıktaki değişimden ciddi oranda daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışmalardan çoğu orta gelir tuzağı kavramının irdelenebilmesi için ampirik olarak nasıl belirlenebileceği ve orta gelir tuzağından çıkış yollarının ne olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Genellikle teori kapsamında yapılan çalışmalarda, kavram açıklanmış, kavramın incelenmesi için kullanılabilecek yaklaşımlar değerlendirilerek, bu tuzaktan kurtulma ve yakalanmama stratejileri açıklanmaya çalışılmıştır. Ampirik çalışmalarda ise orta gelir tuzağı farklı boyutlar, ekonomide yer alan farklı itici güçler açısından değerlendirilerek belirlenmeye çalışılan eşik değerleri ile ülkelerin bu tuzağa yakalanıp yakalanmadığının incelenmesi amaçlanmıştır (Astar, 2019: 133). Bu yönüyle orta gelir tuzağına yönelik teorik ve ampirik yaklaşımlar, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1.4. Orta Gelir Tuzağından Kurtulma ve Korunma Yolları

Ülke ekonomilerinin bu durumdan çıkması için iktisatçılar, çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Öncelikli olarak dışa bağımlılığın azaltılması, yerli teknolojinin ön plana çıkartılması gerekmektedir. Bu teknolojiler, katma değer bakımından bir hayli fazla ürünlerin ihracatını ve rekabet gücünü artırarak döviz gelirlerini dengeleyecektir (Paus, 2017). Paus (2017), orta gelir tuzağının iki yaklaşıma dayandığını belirtir:

- İlk yaklaşım, esas olarak, üretim ve ihracat bileşiminin önemli olmadığı neoklasik ekonomi teorisine dayanmaktadır.
- İkinci olarak, üretim yapısının doğasına ve öğrenme ve uluslararası rekabet edebilirlik için önemli olan yapısal ve evrimsel ekonomiye dayanmaktadır.

Orta gelirli ülkeler, dile getirilen iki yaklaşımda da yavaş büyüme yaşayabilir. Bununla birlikte, büyümedeki yavaşlamayı anlamaya yönelik analitik çerçeve farklıdır ve bu nedenle politika reçeteleri de farklı olabilir. Gill ve Kharas (2007), orta gelir grubundaki ekonomilerin yapması gerekli 3 esas dönüşümü, Doğu Asya ekonomileri örneğine göre sıralamaktadır;

- Çeşitlendirmeden üretimde uzmanlaşmak
- Yatırımlarda yeniliği ön plana çıkarmak,
- Temel eğitimden yükseköğretime geçişin gerçekleştirilmesi

Agenor'a (2017) göre, ekonomilerin kişi başı gelirinde devamlı bir yükseliş döneminin ardından, büyümede keskin bir yavaşlama ile karakterize edilen orta gelir tuzağına bir şok veya yapısal bir dönüşüm bulunmadığı takdirde, ekonominin yerleştiği kötü bir denge durumu olarak yaklaşıldığında, kamu politikalarının orta gelir tuzağından kurtulmaya yardım etmedeki rolü ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan gelir eşitsizliğinin azaltılması ve kurumsal yapı ve süreçlerin iyileştirilmesi de orta gelir tuzağından kurtulmak için önemlidir. Bu nedenle siyasi istikrarsızlık, eşit olmayan gelir dağılımı, rüşvet, yolsuzluk, kurumlar içerisindeki işbirliği eksikliği, çatışmacı kültürün yaygınlaşması gibi sorunlar büyüme sürecine olumsuz etkide bulunmaktadır (Ünlü ve Yıldız, 2017). Sayılan olumsuzluklar, ekonomik büyümeyi engelleyen unsurlardır. Buna göre tuzağa düşmemek için bu olumsuzlukların tersine çevrilmesi gerekmektedir.

Ohno (2009) orta gelir tuzağı literatüründe önemli odak ülkeleri olan Doğu Asya ekonomilerinin üst seviyede ekonomileri yakalamaları için atmaları gereken 4 adımdan bahsetmektedir. Ohno (2009), orta gelir tuzağını, imalat sektöründeki aşamaların geliştirilmesiyle aşılacak bir problem olarak tanımlamaktadır. Ohno'ya (2009) göre, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesi genellikle doğrudan yabancı yatırımların ülkeye gelmesi ile başlamaktadır. Bu açıdan ilk aşamada, yabancı yatırımcıların rehberliği altında giysi ve ayakkabı fason imalatı, gıda işleme ve elektronik parçaların manuel montajı gibi basit üretim gerçekleştirilmelidir. Örnek olarak Vietnam, bu aşamadır. Fason üretim ve makine montajı büyük bir seviyeye ulaştığında ikinci aşamada yerli destek sanayileri gelişmeye başlamaktadır. Tayland ve Malezya ise, bu aşamaya örnek olarak verilebilir. Zamanla en zor parçalar hariç birçok parça ve bileşen ülkedeki yabancı doğrudan yatırım veya yerel tedarikçiler tarafından üretilmeye başlayacaktır. Üçüncü

aşamada, teknoloji ve yönetim kabiliyeti içselleştirilir, yerelleşme fiziksel girdilerden insan kaynaklarına doğru genişler ve dışa bağımlılık önemli düzeyde azalır. Ülke, yüksek kalitede üretilen ürünlerin ihracatçısı konumuna gelir ve yurtdışındaki üretim üslerini inşa etmek için büyük yatırımlar gerçekleştirir. Son olarak dördüncü aşamada, yeni ürünler oluşturma ve global endüstriyel pazarlara liderlik etme yeteneği elde edilmektedir. Bu aşamaya örnek ülkeler olarak ise, ABD ve Japonya verilebilir.

Tho (2013) ise, orta gelir tuzağından 1990'ların sonunda çıkmayı başaran Güney Kore ile Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'ni (ASEAN) oluşturan ekonomilerin (Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland) mevcut durumlarını karşılaştırmıştır. Tho'ya (2013) göre, bu ülkelerin orta gelir tuzağı ile mücadele etmeleri için araştırma ve geliştirme kabiliyetlerini güçlendirmeleri, insan kaynaklarında kalite ve yeterliliğine odaklanmaları ve kurumsallaşma düzeylerini iyileştirmeleri gerekmektedir. Orta gelir düzeyinde kişi başı gelirden gerçekleşen artış aşamasında işgücü bol olmasına rağmen sermaye ise sınırlı bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde teknolojik ilerleme sağlayabilmek için önce altyapı (Ar-Ge gibi) ve sanayi alanlarında yayılan yatırımlara gereksinim hissedilmektedir. Bu konuyla alakalı olarak Arslanhan ve Kurtsal (2010), hedef sektörler için tasarlanan politikaların daha hızlı sonuç vereceğini ifade etmektedirler. 1980'li yıllara dek kişi başına düşen GSYH ve Ar-Ge faaliyetleri bakımından Türkiye'den daha kötü performans gösteren, ancak bu durumu o noktadan itibaren tamamen tersine çeviren Güney Kore'nin bilgi işlem teknolojileri sektöründeki ihracat ve rekabet edebilirlik tecrübesi bu duruma örnek olarak verilmektedir.

Pamuk'un (2012) orta gelir tuzağından çıkış için dile getirdiklerine bakılacak olursa, şu adımlar atılmalıdır;

- Altyapı iyileştirilmelidir.
- Beşeri sermaye kalitesinin yükseltilmesi adına eğitim alanında bir çok yatırımlar gerçekleştirilmelidir.
- Nitelikli ve yüksek vasıflı işgücü eğitilmelidir.
- Bilim ve teknoloji de yeni atılımlarla ileri seviyelere ulaşmalıdır.
- Yurtiçi tasarruf oranları artırılmalı ve yatırım oranları yükseltilmelidir.
- İmalat sanayi güçlendirilmeli ve katma değeri yüksek ürünlere geçilmelidir.

- Düşük verimliliğe sahip tarım ekonomisinden, daha yüksek verimliliğin olduğu kent ekonomisine geçişin azalması sorunu, yüksek verimli istihdam politikaları ile aşılmalıdır.

Carnovale'nin (2012) çalışması göz önüne alındığında, orta gelir tuzağından kurtulma adına aşağıdaki adımlar dikkate alınmalıdır;

- Bilgiye dayalı ekonomi benimsenmelidir.
- Eğitim sistemi ile ilgili çalışmaların yapılması gerekmektedir.
- İnovasyon teşvik edilmeli ve Ar-Ge çalışmaları yoğunlaştırılmalıdır.
- Bilgi altyapısı hızla geliştirilmelidir.
- Bilgiye dayalı ekonomik girişimler daha kolay finansmanla sağlanmalıdır.

Alanyazında orta gelir tuzağından çıkış için ülkelerin gerçekleştirmesi gereken diğer bir şey olarak, beşeri sermayeye yapılan yatırım gösterilmektedir. Bu açıdan Gürsel (2019) orta gelir tuzağından kurtulmak için, eğitim kalitesinin arttırılmasını ve öğretmen kalitesinin yükseltilmesi gerektiğini belirtmektedir. Düşük eğitim düzeyine sahip ülkeler, montaj gibi nispeten düşük katma değerli endüstri ve faaliyetlere girebilmekte, bu durum, büyüme hızının artmasına yol açmakta, ancak diğer geç sanayileşen ve düşük işgücü maliyeti olan ülkelerin kendilerine rakip olması, bir üst piyasaya yükselmelerini engellemektedir. Bu durum onları, orta gelir tuzağına karşı savunmasız hale getirmektedir (Eichenfreen vd., 2013).

BÖLÜM 2: ORTA GELİR TUZAĞININ TEORİK ÇERÇEVESİ

2.1. Orta Gelir Tuzağı Yaklaşımları

Bu başlık altında, orta gelir tuzağı yaklaşımlarına ilişkin teorik çalışmalara yer verilmiştir. Bu bağlamda, alanyazındaki Gill ve Kharas (2007), Kharas ve Kohli (2011), Lin (2001), Aoki (2011), Tho (2013), Dewitte (2014) ve Ohno'nun (2009) çalışmaları incelenmiştir.

2.1.1. Gill ve Kharas Yaklaşımı

Orta gelir tuzağı yaklaşımı, ilk kez Gill ve Kharas (2007) aracılığıyla Dünya Bankası'nın “Bir Doğu Asya Rönesansı” raporunda ortaya çıkmıştır. Bu terim akademik dünyanın ilgisini çekmiş ve o zamandan beri orta gelir tuzağı hakkında pek çok araştırma bulunmaktadır. OGT, gelişmekte olan ekonomilerin, kalkınmanın bu aşamasına özgü zorluklarla baş edememesi olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik gelişmenin her aşaması farklı özelliklere sahiptir. Orta gelirli kalkınma aşamasında ülkeler, ekonomik yeniden yapılandırma, endüstriyel gelişme ve beşeri sermaye gelişimi gibi çeşitli engellerle karşı karşıyadır. Literatürde 1960 senesinde 101 orta gelirli ekonomiden 2008 senesine dek yalnızca 13 ekonominin (Ekvator Ginesi, Yunanistan, Hong Kong (Çin), İrlanda, İsrail, Japonya, Mauritius, Portekiz, Porto Riko, Güney Kore, Singapur, İspanya ve Tayvan) yüksek gelir statüsüne ulaşabildiği belirtilmektedir (Dünya Bankası, 2012). Ayrıca göreceli olarak, önemli gelişme gösteren yalnızca birkaç ülke bulunmaktadır. Tayvan ve Kore, 1960'larda düşük seviyelerden başlayarak, gelirlerini önemli ölçüde artırmışlardır. Malezya ve Tayland'ın performansları bu ülkelerden daha az etkileyici olurken, Endonezya ve Filipinler'in ABD'ye göre pozisyonları ilerlememiştir. Latin Amerika ve Orta Doğu'daki çoğu ülke, 1960'lardan ve 1970'lerden beri orta gelir statüsünde kalmaları nedeniyle orta gelir tuzağındaki ülkeler olarak gösterilmektedir (Ohno, 2009; Agénor ve Canuto, 2012). Brezilya, Arjantin ve Meksika gibi Latin Amerika ekonomileri, yıllar önce hızla büyümelerine ve orta gelir düzeyine ulaşmalarına rağmen yüksek gelir düzeylerine ulaşamamıştır. Ancak birçok Doğu Asya ekonomisi orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra yüksek büyüme oranlarını korumuş ve yüksek gelirli bir ülke olmayı başarmıştır. Dört Doğu Asya ülkesi, yani Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan, hızlı sanayileşme ve yüksek büyüme oranları nedeniyle çok daha fazla ilgi

görmüştür. Bu nedenle onlara “Dört Asya Kapları” denmekte ve günümüzde, en gelişmiş ülkelerle karşılaştırılabilir kişi başına gelir seviyelerine sahip oldukları belirtilmiştir (Wei ve Yu, 2017). Orta gelir tuzağından bahseden ilk yazarlar Gill ve Kharas (2007), büyük ölçekli ekonomiler sergileyen Doğu Asya ülkelerinin sürekli büyümesinde, sektörlere yönelik ticaret örüntüsündeki değişimin, fikir ve yeniliklerin akışının, yeni teknolojilerin hızla adaptasyonunun ve daha yüksek düzeyde ihracat teknoloji ürünlerinin, önemli rollerinin olduğunu belirtmişlerdir. Bu dönüşümler olmadan, orta gelirli ülkeler yüksek büyümeyi koruyamamakta ve bu nedenle tuzaktan kaçamamaktadırlar.

2.1.2. Kharas ve Kohli Yaklaşımı

Bu yaklaşım, orta gelirli ekonomilerin, orta gelir tuzağına maruz kalmamak için ekonomideki sermaye ve emek yoğun imalat ve yüksek üretken hizmet sektörünü geliştirmeye odaklanmaları gerektiğini savunmaktadırlar. Hizmet sektörü faaliyetleri arasındaki verimlilik farklılıklarını vurgulamaktadırlar. Araştırma, ev temizliği veya saç kesimi gibi ticarete konu olmayan hizmetlerin üretkenlik iyileştirmeleri ve pazar genişlemesi için kısır zeminler olduğunu, ancak gelişmiş finans, danışmanlık, sağlık ve çevre hizmetlerinin verimlilik iyileştirmelerini desteklemek için elverişli bir zemin sunduğunu savunmaktadır. Orta gelir tuzağının ana nedenlerinden biri, gelir dağılımı ve makro-ekonomik büyümeyle ilgilidir. Ekonomik modellerin gösterdiği gibi, gelir dağılımındaki bozulma iç talebi yavaşlatmakta ve iç hasılda azalma eğiliminde olmaktadır. Bu aynı zamanda durgunluk anlamına gelmekte ve ilgili dönemde orta ve alt gelir grupları üstündeki borç yükü artmaktadır. Süreç uzadığında, borç seviyesi dayanılmaz hale gelmekte ve finansal iflaslara kadar uzanmaktadır. Latin Amerika’daki orta gelirli ekonomiler, bu durumu yaşamış ve nihayetinde krizle karşı karşıya kalmış ülkelerdir. Gelir dağılımının yanı sıra, inovasyon ve ürün farklılıklarının olması da orta gelir grubundaki ekonomilerde piyasanın en fazla ihtiyaç duyduğu unsurları arasındadır. Yenilikçi, kaliteli ve çeşitlendirilmiş ürünler, şirketler için daha fazla kar oranları anlamını taşıdığından, bu faktörler pazarlama, markalaşma ve AR-GE aşamalarında şirketlerin önünü açacak ve büyümelerine yardımcı olacak faktörlerdir. Özetle, iç ve dış talep, orta gelirli ekonomiler için büyümenin lokomotifi olabilecek faktörlerdir (Kharas ve Kohli, 2011: 286).

2.1.3. Lin Yaklaşımı

Lin (2001), 2 ana stratejiyi ele almıştır. Bu yaklaşımlar; “Karşılaştırmalı Avantaj İzleme” (CAF) ve “Karşılaştırmalı Avataj Karşılama” (CAD) dır. 20. yüzyılın ortalarına doğru kalkınma ekonomisi şekillenmeye başladığında isee gelişmekte olan ülkeler, kendi karşılaştırmalı üstünlüklerine sahip oldukları alanlarda değillerdir. İş gücü yüksek endüstri odaklı veya ithal ikame politikaları gibi içe dönük bir CAD stratejisi benimsemeye yönlendirilmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin emek yoğun ve sermaye yoğun geliştirme aşamasını atlama durumu, kalkınmanın hızlanacağı düşünülmektedir. Ancak, bir ekonominin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu endüstri / teknoloji üzerine yoğunlaşma, gelişmiş ülkelere yaklaşma ve ekonomik büyümenin hızlanması açısından daha önemlidir. Gelişmekte olan bir ekonomi, kendi karşılaştırmalı üstünlük faktörlü donanımını kullanırsa, taklit maliyetini en aza indirir ve endüstriyel yapısını geliştirmeye devam edebilir. Bu yönüyle CAD stratejisi çok verimsiz ve maliyetlidir. Asya Kaplanları şeklinde dile getirilen, Tayvan, Hong Kong, Güney Kore ve Singapur, CAF stratejisini uygulayan ve başarılı olan ülkelere örnektir. Tayvan, Güney Kore ve Singapur önce ithal ikameci CAD stratejisini benimsemiş, ardından ağır sanayi geliştiremedikleri için vazgeçmişlerdir. Bunun yerine, kendi faktör ekipmanında uzmanlaşmış, emek yoğun endüstriler geliştirmiş, ihracatı teşvik etmiş ve dışa dönük ekonomileri genişletmişlerdir. Nispeten üstün oldukları alanlara odaklanarak rekabet gücünü artıran Asya Kaplanları, hızlı sermaye birikimi sağlamış ve başarılı olmuştur (Lin, 2001: 21-23).

2.1.4. Aoki Yaklaşımı

Diğer bir yaklaşım, Aoki (2011) tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, Ohno'nun yaklaşımına benzemekle birlikte burada Aoki (2011), Çin, Kore ve Japonya'ya odaklanmaktadır. Aoki (2011), bu üç ülkeyi dikkate alarak ekonomik gelişmenin beş temel aşamadan meydana geldiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Aoki'ye (2011) göre gelişme süreci; M aşaması (Malthusian), G aşaması (Hükümet liderliği), K aşaması (Kuznets), H aşaması (Beşeri sermaye temelli) ve PD aşaması (Post-demografik geçiş) şeklindedir. Her üç ülke için de geçerli olan aşama, daha ayrıntılı bir şekilde aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Aoki'nin 5 Aşaması

Evre	Özellikleri
M Evresi	• Tarımsal istihdamın payı > %80 • Düşük seviye ve durgun görünüme sahip kişi başına düşen milli gelir
G Evresi	• Sanayileşme (hükümet tarafından başlatılır, örneğin sübvansiyonlar yoluyla) • Kişi başına düşen milli gelirden ılımlı artış • Orta düzeyde yapısal değişiklik
K Evresi	• Kişi başı milli gelirden büyük oranda artış • Hızlı yapısal değişim (istihdam payının tarımdan sanayi sektörüne kayması) • Demografik iyileşme (toplam nüfus içinde işgücünün payındaki artış)
H Evresi	• Kişi başına düşen milli gelirin sürdürülebilir büyümesi (sanayi sektöründe işçi başına çıktıda devam eden büyümeye bağlı olarak, toplam faktör verimliliği ve beşeri sermaye yatırımı da artmaktadır) • demografik değişim
PD Evresi	Büyüme, teknolojik, sosyoekonomik ve demografik değişikliklerin oluşumuna bağlıdır (toplam faktör verimliliğinin büyümesi, işgücüne katılımı ve doğurganlık oranını sürekli olarak artırmak için gereklidir)

Kaynak: Aoki, 2011. The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan. ADBI Working Paper Series No. 340.

Aoki'ye (2011) göre, bir ekonomi, K aşamasından H aşamasına geçmeyi gerçekleştirmezse orta gelir tuzağına yakalanmaktadır. Aoki (2011), ayrıca beş aşamayı üç ülkenin farklı dönemlerine göre açıklamıştır (bkz. Tablo 3). Çin 1970'lerin sonunda G aşamasını aşıp, K aşamasına geçmiştir. 90'ların başında ise H aşamasına geçiş yapmıştır. Aoki (2011) yakın zamanda PD aşamasına geçiş sağlayacağını belirtmiş fakat bu durum ile ilgili sorunlarla da karşılaşabileceğini açıklamıştır.

Tablo 4: Çin, Japonya ve Kore İçin Aşamalar ve Bunlara Karşılık Gelen Dönemler

Ülke	M Aşaması	G Aşaması	K Aşaması	H Aşaması	PD aşaması
Çin	1870-1938	1952-1977	1977-1989	1990-2008	
Japonya	Geç Tokugawa Dönemi	1880-1956	1955-1969	1970'ler-1980'ler	1999-2008
Kore	Geç Chosŏn Hanedanı	1970-1989		1989-2008	

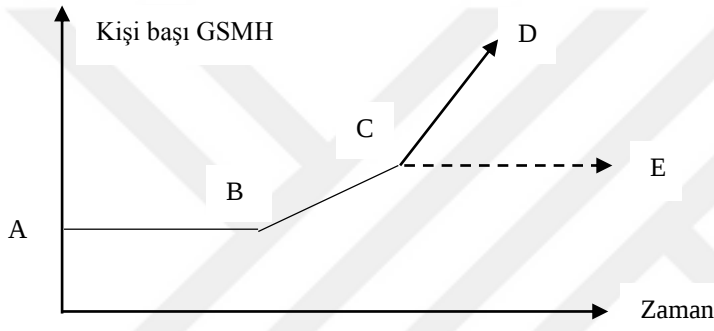
Kaynak: Aoki, 2011. The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan. ADBI Working Paper Series No. 340.

Dönem itibarıyla PD aşamasına geçiş sağlayan tek ülke 90'ların sonunda Japonya'dır. Kore ise yaklaşık 20 yıl, G ve K aşamasını birlikte yaşadıktan sonra, 80'lerin sonunda H aşamasına geçmiştir. Sonuç olarak, Aoki'nin (2011) bu yaklaşımı, nüfus ve istihdamın sektörel seyyaliyeti üzerine inşa edilmiş bir iktisadi gelişme aşamaları yaklaşımıdır. Aoki, sadece 3 devletin tarihsel tecrübelerine ve makro-ekonomik göstergelerine bağlı olarak yaptığı analizinde, kullandığı farklı etmenlere binaen ekonomilerin hangi zamanlarda hangi iktisadi gelişme aşamasında olduğunu belirlemeye çalışmıştır.

2.1.5. Tho Yaklaşımı

Tho'nun (2013) temel kavramsal çerçevesi, aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi bir ekonominin üç ana gelişme aşamasıyla başlamaktadır. Şekil 1'deki B grup 1'e, E grup 2'ye, C grup 3'e ve D grup 4'e karşılık gelmekte olup; C noktası, orta gelir seviyesini temsil etmektedir. Yıllık geliri kişi başı 500 \$ ile başlayan bir ekonomi için, kişi başı gelirin ortalama yıllık büyüme oranı % 7 ise gelir 10 yılda ikiye katlanır, üst orta gelir düzeyine ulaşmak için (yaklaşık 8.000 \$), dört kez ikiye katlanması gerekir ki bu da yaklaşık 40 yıl yapmaktadır. Büyüme oranı % 5 ise (gelir 14-15 yılda ikiye katlanır), üst-orta gelir düzeyine ulaşmak yaklaşık 60 yıl almaktadır. Dolayısıyla, fakir bir ekonomiden orta gelir grubundaki ekonomiye geçiş, sürekli büyüme dönemleri gerektirmektedir. Ayrıca, bir üst-orta gelir düzeyinden, ortalama yıllık büyüme oranı % 5 ise, ülkenin yüksek gelir düzeyine ulaşması için yalnızca 15 yıla ihtiyacı bulunmaktadır. Bu diğer gruba göre kısa bir dönemdir. Ancak, Spence'in (2011) belirttiği gibi, "orta gelirden yüksek gelire doğru iki katına çıkmak, olduğundan daha kolay görünmekte", ancak "birçok ülke için zor bir geçiş olduğunu göstermektedir". Bu

zorluk, orta gelir tuzağı şeklinde ifade edilmektedir. Orta gelir tuzağının anlamını kavrayabilmek adına, Şekil 1’deki C dönüm noktası karakterize edilmelidir. B’den C’ye giden yol, ülkeyi tarımdan endüstriyel ekonomiye dönüştüren uzun bir süreçtir ve imalat ve hizmet sektörlerinin toplam üretim ve istihdam içindeki payları bu dönemde artmaktadır. Bu durumda ekonomi, faktör piyasaları, teknolojik düzeyler ve karşılaştırmalı üstünlük dâhil olmak üzere yapısal değişimin pek çok yönünü tecrübe etmektedir. Ekonomi C’ye (orta gelir aşaması) eriştiğinde, ekonominin başarılı bir şekilde yüksek gelir seviyesine geçişi adına üstesinden gelinmesi elzem büyük zorluklar haline gelmektedir.

Şekil 1: Büyümenin Aşamaları

Kaynak: Tho, 2013. The middle-income trap: Issues for members of the association of southeast asian nations, VNU Journal of Economics and Business 29(2), 107- 128.

A – B: Geleneksel toplumsal yapı, düşük düzeyde gelişmişlik, yoksulluk tuzağıyla karşı karşıya.

B – C: İlk gelişme süreci, yoksulluk tuzağından kaçış, piyasaların ilk gelişimi.

C: Orta gelir düzeyi.

C – D: Yüksek gelir düzeyine (D) doğru sürekli büyümeyi sürdürmek.

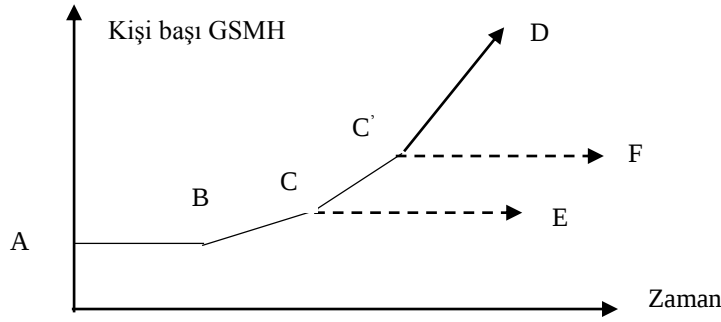
C – E: Durgunluk veya düşük büyüme - orta gelir tuzağı.

Bu noktaları detaylandırılırsa, ilk olarak, faktör piyasalarında, ekonominin emek fazlasından işgücü kıtlığına kaymasıyla birlikte, Lewis (1954) modelinde “dönüm noktası” olan gerçek ücretler yükselmektedir. Bu dönüm noktası, yaklaşık olarak Şekil 1’deki C noktasına tekabül etmektedir. Bu noktadan, ücretlerdeki artışa denk gelmek için emek daha üretken olmalıdır. Yine bu noktadan sonra, endüstriyel yapının daha az beceri yoğun olmaktan yüksek beceri yoğunluğuna dönüşmesini sağlamak için emeğin

kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, hükümetin çabası, yüksek gelir seviyesine geçiş adına kalifiye bir işgücü temini için eğitim kalitesine ve seviyesine daha fazla önem vermelidir. İkincisi, gelişimin erken aşaması (Şekil 1’de B – C), girdi odaklı (yoğun emek ve sermaye kullanımı) şeklinde de dile getirilebilir. Bu süreçte, emek arzı fazla olduğundan (sınırsız arz) böyle bir büyüme modeli haklı gösterilebilir. Sermaye göreceli olarak azdır, ancak altyapıya ve endüstriyel üretime ilk yatırımda ona duyulan ihtiyaç giderek artarken, teknoloji henüz gelişmemiş durumdadır. Bununla birlikte, yüksek gelir seviyesine doğru sürekli büyüme için, ülke, sürekli artış gösteren bir biçimde yüksek teknolojik ve yönetsel kaynaklara sahip olmalı ve sermaye, verimli bir biçimde icra edilmelidir. Bir başka söylemle, ekonominin gelişmesi, giderek artan bir biçimde toplam faktör verimliliğine bağlanmalıdır. Üçüncüsü, ücretler yükseldikçe, orta gelir grubundaki ekonomiler, emek-yoğun pazarlardaki karşılaştırmalı üstünlüklerini giderek daha fazla kaybediyorlar. Bu sebeple, orta gelir grubundaki ekonomilerin daha yüksek oranda gelişim göstermesi, yüksek beceri, yoğun endüstrilere ve daha fazla fiziksel ve beşeri sermaye stokuna dayanmalıdır. Orta gelir grubundaki ekonomiler, yüksek gelir seviyesine geçişte kalkınma merdivenini başarıyla geçmeli ve gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmalıdır. Bu aynı zamanda, ülkenin karşılaştırmalı avantaj durumunun zaman içerisinde gelişmesi gerektiği anlamını taşımaktadır. Bu tür dinamik karşılaştırmalı avantaj, yalnızca, insan sermayesinin göreceli bolluğu ve teknolojik ve yönetsel kaynakların artan mevcudiyeti ile giderek daha fazla karakterize edilen faktör donatılarındaki değişikliklerle sağlanmaktadır (Tho, 2013).

2.1.6. Dewitte Yaklaşımı

Dewitte (2014) çalışmasında, orta gelir tuzağını, ekonomik gelişme aşamaları yaklaşımıyla incelerken, Tho’nun (2013) ekonomik gelişme aşamaları yaklaşımını teknolojik yeteneklere vurgu yaparak geliştirmektedir. Bu yaklaşımdaki ana fikir, büyümenin ana kaynağının teknolojik beceriler ve yaratıcılık olduğudur. Dewitte’in geliştirdiği bu yaklaşım Şekil 2’de gösterilmektedir. Dewitte, büyümenin temel gerekçesinin, teknolojik üstünlükler ve yaratıcılık olduğunu dile getirmiştir.

Şekil 2: Ekonomik Gelişme Aşamaları

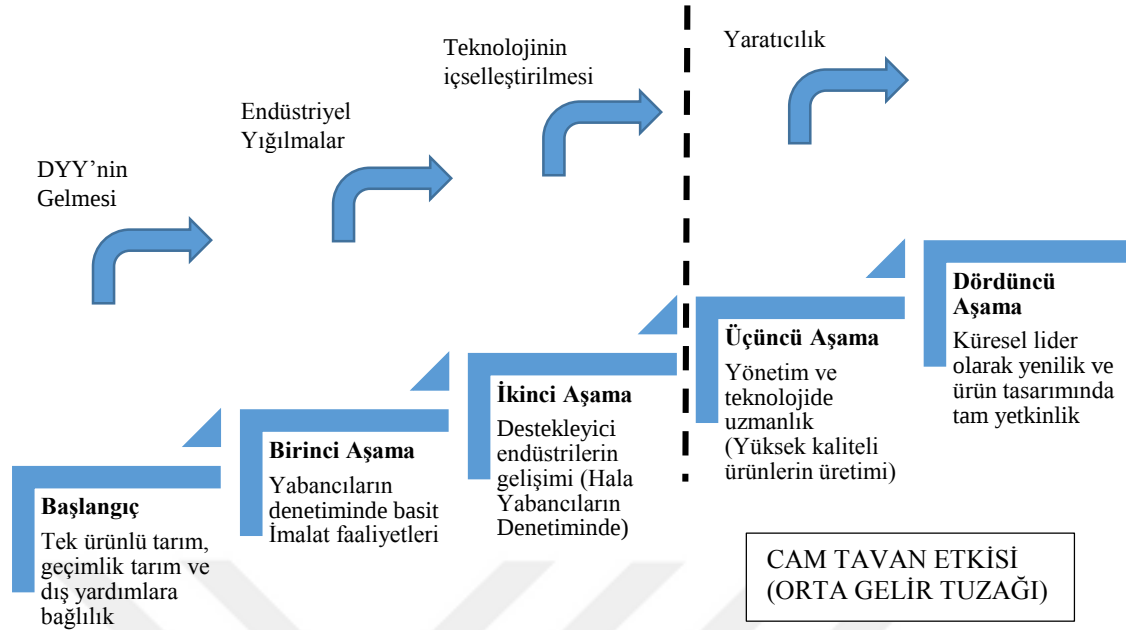
Kaynak: Dewitte, 2014. Middle income trap and export sophistication: Assessment and economic policy implications. Unpublished Master Thesis, Ghent: Ghent University Faculty of Economic and Business Administration.

İktisadi anlamda gelişimin 4 aşaması bulunmaktadır. İlk aşamada (A-B serisi) basit imalat işlerini devam ettirebilecek teknolojiye sahip olan ekonomi, yoksulluk tuzağıyla karşılaşmaktadır. Yoksulluk tuzağından kurtularak teknolojik becerilerini geliştirmeye çalışan ekonomi, gelişimin ikinci aşamasına (B-C aralığı) geçmektedir. Bu aşamada ülke yabancı teknolojileri satın alarak veya taklit ederek yatırımlarını artırmaya çalışmaktadır. Yine bu aşamada, ülkede hala ekonomik kalkınmanın başlangıcında olan bir emek fazlası bulunmaktadır. Ekonomik kalkınmanın bir sonraki aşamasına (C-C' aralığı) geçmek için ülkede köklü ve kalıcı değişikliklerin uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu aşamada ülkenin ileri mühendislik bilgisine sahip yeteneklerin yanı sıra ithal teknolojileri kullanabilecek nitelikli bir işgücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Ülke bu yapısal dönüşüm sürecini başarıyla tamamlayamazsa, tuzağa düşmektedir (C-E aralığı). Dile getirilen dönüşümü başaran ekonomi, daha yüksek bir ekonomik gelişme aşamasına geçmektedir. Bu aşamaya geçen ekonomilerde, ekonomik kalkınmanın son aşamasına (C'-D aralığı) geçebilmek için daha nadir yüksek teknoloji mallar üretmek için teknolojik yeteneklere ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca, resmi Ar-Ge uygulamalarına bağlı yenilikçi yetilere ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bu yenilikçi yetilere sahip bulunmayan ekonomiler, bir başka tuzak ile (C'-F aralığı) karşı karşıya kalacaktır. Aksine bu yenilikçi yeteneklere sahip ülkeler, pazarı şekillendiren ve teknolojik eğilimleri tespit eden ekonomiler olarak büyümelerini sürdürebileceklerdir. Yüksek gelir grubuna dahil bir ekonomi olunmasıyla (C'-D aralığı) tuzağa düşülmesi (C'-F aralığı) arasındaki farkın belirlenmesi, yeni ürünler yaratma yeteneği ile pazar eğilimlerini yönetmeye ve yönlendirmeye bağlı olmaktadır. Dewitte, Tho'nun (2013)

yaklaşımındaki sürdürülebilir büyüme sürecini iki alt aşamaya ayırmaktadır. Bunlar Şekil 2’de C-C’ aralığı ve C’-F aralığıyla gösterilmiştir. Bu 2 alt süreçten birincisi Tho’nun (2013) yaklaşımıyla uyumlu olsa da, ikinci alt aşama farklı bir şekilde inovasyonu, yaratıcılığı ve teknolojik yetenekleri vurgulamaktadır. Ayrıca yazar, C-E serisi için orta gelir tuzağı kavramını dile getirmese de, Tho’nun yaklaşımını kabul ettiği açıkça belirtmektedir. Bu nedenle, Şekil 2’deki bu aralık, orta gelir tuzağını açıklamaktadır (Dewitte, 2014).

2.1.7. Ohno Yaklaşımı

Ohno (2009) öncelikle ASEAN ülkelerini (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) ele almakta ve göreceli (yetişen) bir tanım yaklaşımı kullanmaktadır. Modelinin esas oluşumu Şekil 3’te verilmiştir. Bir aşamadan diğerine başarılı bir geçişin sağlanması, bir ülkenin bir aşamadan diğerine karşılık gelen gereklilikleri, ne derece gerçekleştirdiğiyle ilgilidir. Örneğin, başlangıç aşamasında, doğrudan yabancı yatırımın (DYY) çekilmesi çok önemli bir faktördür; birinci aşamada, endüstriyel temelin genişletilmesi ve özelleştirme, deregülasyon ve elverişli bir iş ortamı ile ilgili önlemler önem kazanmaktadır. Ohno’ya (2009) göre, ülkeler özellikle başlangıç aşamasında (yoksulluk tuzağına benzer şekilde) ve ikinci aşamada (orta gelir tuzağına benzer biçimde) bir kalkınma tuzağı yaşamaktadırlar. ASEAN ülkeleriyle ilgili olarak, orta gelir tuzağı ülkelerine örnek olarak Malezya ve Tayland’dan bahsetmektedir. Buna karşılık, Kore ve Tayvan üçüncü aşamaya ulaşmayı çoktan başarmışlardır.

Şekil 3: Endüstriyel Gelişme Evreleri ve Orta Gelir Tuzağı

Kaynak: Ohno, 2009. Avoiding the middle-income trap-renovation industrial policy formulation in Vietnam. ASEAN Economic Bulletin 26(1): 25-43.

Ohno (2009), ikinciden üçüncüye" geçilirken, ülkenin geçmesi gereken bir “görünmez cam tavan”dan bahsetmektedir. Bu cam tavan, ekonomilerin bir üst gelir seviyesini engelleyen orta gelir tuzağıdır. Bunu yapabilmek için, sadece yabancı ortakların bilgi ve becerilerine güvenmek değil, onları beşeri sermaye birikimi yoluyla içselleştirmek önemlidir. Bu bağlamda Ohno (2009), bu fikri uygulamak için bazı ASEAN ülkeleri tarafından benimsenen çeşitli somut önlemleri listelemektedir. Örneğin, 1996 ile 2005 yılları arasında Malezya’da “İkinci Sanayi Master Planı (IMP2)”nın bir parçası olarak tanıtılan “artı üretim” kavramından bahsetmektedir. Bu kavram, üçüncü aşamaya ulaşmak için genel bir stratejiyi ve özellikle; genel olarak daha fazla katma değere sahip üretim zinciri bağlantılarını içerecek şekilde yerli üretimi yeniden yapılandırma çabalarını içermekte (Ar-Ge, ürün geliştirme ve pazarlama) ve daha yüksek üretkenliğe ulaşmak için değer zincirini bir bütün olarak yükseltmektedir. Ohno’nun (2009) öne sürdüğü bir başka örnek de “bir şeyler yapmak” anlamına gelen “monozukuri” kavramıdır (mono = yapılan şey; zukuri = yapma eylemi). Amaç, salt kâr odaklılık

yerine müşteri memnuniyetini artırmaktır. Partner firmalar içerisinde bilgi birikiminin kurumsallaşması ile gerekli ürün kalitesine ulaşılmaktadır.

2.2. Orta Gelir Tuzağının Tespitinde Amprik Yaklaşımlar

Bu kısımda, orta gelir tuzağının tespitinde kullanılan amprik yaklaşımlar incelenmiştir. Bu bağlamda Felipe vd. (2012), Eichengreen vd. (2011), Aiyar vd. (2013), Robertson ve Ye (2013), Bulman vd. (2017) ve Im ve Rosenblatt (2013) çalışmalarına yer verilmiştir.

2.2.1. Düşük ve Orta Gelir Tuzağının Tespiti Yaklaşımı (Felipe vd.)

Orta gelir tuzağındaki ülkeleri bulmayı hedefleyen Felipe vd. (2012), 1950-2010 yılları arasındaki verileri kullanmış olup, 124 ülkenin 1990 yılı satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir verilerini kullanmışlardır. Veriler, 1950'den 2008'e kadar olan veriler Maddison'dan (2010) elde edilmiş ve Uluslararası Para Fonu (IMF) Dünya Ekonomik Görünüm Veritabanı'ndan büyüme oranları kullanılarak 2010'a kadar genişletilmiştir. Felipe vd. (2012), belirtmiş oldukları gelir aralıklarına göre (2000 \$ - 7250 \$ - 11750 \$), ülkelerin bir gelir grubundan diğerine geçişini sağladığı yılları bulmaktadırlar. Belirledikleri gelir eşikleri ise şu şekildedir (Felipe vd., 2012);

- Düşük gelirli ülkeler; 2000 \$'ın altı
- Orta gelirli ülkeler; 2000-7250 \$
- Üst orta gelirli ülkeler; 7250-11750 \$
- Yüksek gelirli ülkeler; 11750 \$'ın üstü

Tablo 5: 1950’den Sonra Alt Orta Gelirde Olup Üst Orta Gelire Ulaşan Ülkeler

Ülke	Bölge	Alt Orta Gelir	Üst Orta Gelir	Alt Orta Gelirli Yıl Sayısı	Ort Büyüme (%)
Malezya	Asya	1969	1996	27	5,1
Çin	Asya	1992	2009	17	7,5
Taipei	Asya	1967	1986	19	7,0
Tayland	Asya	1976	2004	28	4,7
Kore	Asya	1969	1988	19	7,2
Türkiye	Avrupa	1955	2005	50	2,6
Bulgaristan	Avrupa	1953	2006	53	2,5
Umman	Orta Doğu	1968	2001	33	2,7
Kosta Rika	Latin Amerika	1952	2006	54	2,4

Kaynak: Felipe vd., 2012. Tracking the middle-income trap: What is it, who is in it, and why? Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper No. 715.

Buna göre, 124 ülkeden 9’u 1950’den sonra alt orta gelir düzeyini geçerek üst orta gelir düzeyine ulaşırken, 23 ülke 1950’den sonra üst orta gelirli grubu geçip, 2010’a kadar yüksek gelirli olmayı başarmıştır. Buna göre, çalışmalarında, öncelikle orta gelir grubunda geçirilen süreler hesaplanmaktadır. Daha sonra, elde edilen bu süreler medyan süreler ile karşılaştırılmaktadır. Orta gelir grubunda, medyan yıldan daha fazla süre geçirilmiş ise, o ülkenin orta gelir tuzağında olduğu belirtilmiştir. Çalışmalarında hesaplanan medyan yıl sayısı, alt orta gelir grubu için 28 yılken, üst orta gelir grubu için ise 14 yıldır. Bundan dolayı, alt orta gelir grubu içerisinde 28 yıldan fazla ya da üst orta gelir grubu içerisinde 14 yıldan fazla bulunan bir ülkenin, orta gelir tuzağına düştüğü ifade edilmiştir.

1950’den önce düşük orta gelirli olan ve üst-orta gelir düzeyine yükselen 35 ülke, alt-orta gelirli olarak çok daha uzun zaman geçirmiştir. Bu ülkeler için medyan 69 yıldır. Bu gruptaki tüm ülkelerin medyanı ise, 58 yıldır. 1950’den önce üst-orta gelire geçiş yapan 6 ülkenin medyan yıl sayısı 26 yıldır. Bu gruptaki tüm ülkelerin medyanı ise, 15 yıldır. Geçmişe gittikçe değerler artmakta ve daha çok ülke başarılı sayılabilmektedir. Yine de Felipe vd. (2012), orta gelir tuzağının daha yeni kalkınma deneyimleriyle ilişkili olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle, yalnızca 1950’den sonraki geçişleri hesaba katarak bir ölçüt oluşturmuşlardır. Daha yeni bir çalışmada, Felipe vd.. (2017) verileri, 2013 yılına kadar uzatmış ve aynı hesaplamaları yapmışlardır. Bu kez 1950 öncesi ve sonrasındaki geçişleri birleştirmişlerdir. Medyan yıl sayısı, alt orta gelir grubu için 55

ve üst orta gelir grubu için 15 yıldır. Burada önemli bir fark, yazarların ülkeleri ekonomik darboğaza sıkışmış olarak görmemeleri, yavaş geçişler yaşayan ekonomiler olarak kabul etmeleridir. Bununla birlikte, 1950 sonrası geçişlerin medyan ve ortalama değerlerinin Doğu ve Güneydoğu Asya ekonomilerinin deneyimlerinden etkilendiğini ifade etmişlerdir. Bu ülkelerin geçişleri, diğer ülkelere önemli ölçüde daha hızlıdır. 1950'den önce geçiş yapan birkaç ekonomi ise bu ülkelere benzetilmiştir.

2.2.2. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı (Eichengreen vd. – Aiyar vd.)

Bu yaklaşım, orta gelir tuzağıyla ilgili ana yaklaşımlardan biridir. Yaklaşımın ana düşüncesi, ülkelerin ekonomik büyüme sürecindeki yavaşlamayı etkileyen faktörleri önceden belirlenmiş kriterler çerçevesinde belirlemektir. Eichengreen vd. (2011) ve Aiyar vd.'nin (2013) çalışmaları, orta gelir tuzağıyla alakalı bu yaklaşımda sıklıkla kullanılmaktadır. Eichengreen vd. (2011), çalışmalarında, orta gelir tuzağı olgusunu, düşük gelir seviyesi içerisinde bulunan ekonomilerin orta gelir seviyesine eriştikten sonra, ekonomik büyüme performanslarının yavaşlaması olarak tanımlamaktadırlar. Diğer bir deyişle orta gelir tuzağı, düşük gelir düzeyine sahip bir ekonominin, orta gelir seviyesine eriştikten sonra büyüme ivmesindeki yavaşlama olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda, düşük gelir grubunda bulunan ekonomiler, orta gelir seviyesine eriştikten sonra büyümede yavaşlama veya durgunluk karşısında orta gelir tuzağına maruz kalmayla karşı karşıya kalmaktadırlar. Eichengreen vd. (2011), ABD ekonomisine göre hesaplanan kişi başına GSYİH verisinin önemli bir gösterge olduğunu dile getirmişlerdir. Eichengreen vd. (2011), seçili ülkelerin sabit fiyatlarla 2005 yılı kişi başı milli gelir ve Penn World Tabloları (PWT) 6.3'ten elde edilmiş (1950-2007) verilerine bakarak, hızlı büyüme içerisindeki ülkelerin neden yavaş büyümeye başladıklarını incelemektedir. Burada analize, kişi başına düşen GSYİH düzeylerini hesaba katmışlardır. Yazarlar öncelikle ekonomilerin yedi senelik ortalama büyüme rakamlarını inceleyerek, dönemler arasındaki farklılığın % 2'den fazla, yavaşlama döneminden önceki dönemde büyümenin % 3,5'ten fazla olan kırılma yıllar hesaplanmıştır. Yine aynı şekilde yazarlar, ülkelerin 7 yıl boyunca ortalama % 5,6 büyüme oranına sahipken, sonraki 7 yıl için ortalama büyüme rakamlarının yaklaşık % 2,1'e doğru azaldığını ifade edilmiştir. Aynı zamanda, ekonomideki durgunluğun % 85'inin toplam faktör verimliliğinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Analiz sonuçlarından çıkarılan

bulgulara göre, düşük gelirli ülkelerde meydana gelen büyüme performanslarının orta gelire vardıktan sonra % 2 düzeyinde azaldığı bu durgunluğun kişi başına düşen milli geliri ortalama olarak 17.000 \$ olduğunda meydana geldiği belirtilmiştir. Bununla birlikte ülkelerin kişi başına düşen milli geliri, referans ülke olarak belirlenen ABD'nin kişi başına düşen milli gelirinin % 58'ine vardığında büyüme performansı düşmekte ve yavaşlamaya geçmektedir. Yazarlara göre büyümenin yavaşlaması, yani ülkelerin orta gelir tuzağı içinde olup olmadıklarını belirlemek için aşağıdaki üç koşulun birlikte yerine getirilmesi gerekmektedir (Eichengreen vd., 2011: 45-46);

$$g_{t,t-n} \geq 0,035 \quad (1)$$

$$g_{t,t+n} - g_{t,t-n} \geq 0,02 \quad (2)$$

$$y_t > 10.000 \quad (3)$$

Yukarıdaki denklemlerde, 2005 fiyatlarıyla kişi başına GSYİH'yi temsil eder; “T” ve “t + n” yılları arasında “ $g_{t,t+n}$ ” ortalama büyüme rakamı; “ $g_{t,t-n}$ ” “t” ve “t-n” yıllarındaki ortalama büyüme oranlarını ifade etmektedir. Bunu takiben Hausmann, Prichett ve Rodrik, Denklem (1), n=7 olarak ifade ederek, kişi başına düşen GSYİH'deki 7 yıllık ortalama büyüme oranının yavaşlama gerçekleşmeden önce % 3,5 ya da daha yüksek çıkması gerektiğini belirtmektedir. Denklem (2) ile ifade edilen ikinci şart, büyümedeki yavaşlamanın meydana gelmesinden sonraki yedi yıllık dönemde, yavaşlamadan önceki 7 yıllık döneme kıyasla büyüme oranında en az % 2 oranında bir azalma olması gerektiğidir. Denklem (3) ile ifade edilen üçüncü şarta göre, satın alma gücü paritesi için 2005 sabit fiyatlarıyla kişi başına GSYİH 10.000 \$'dan fazla olmalıdır. Eichengreen vd. (2011) ayrıca üç durumda büyüme yavaşlama olasılığının en yüksek olduğunu bulmuştur. Bu bulgular durumunda, ekonomilerin bir çöküş (yavaşlama) yaşadığını belirtmişlerdir. Buna göre bu bulgular göstermektedir ki (Eichengreen vd., 2011: 79);

- Ülkenin kişi başına düşen GSYİH'si 2005 için sabit fiyatlarla 16.740 \$ ise,
- Ülkenin kişi başına düşen GSYİH'si ABD'nin kişi başına düşen GSYİH'sinin % 58'ine ulaşırsa,
- İmalat sanayinde kullanılan işgücünün, toplam işgücü içerisindeki payı % 23'e ulaştığında ortaya çıkar.

Belirtilen bu durumdan hareketle, ülkenin kişi başına düşen GSYİH değerini ve imalat sanayi içerisinde kullanılan istihdamının, toplam istihdam içerisindeki oranını arttırması halinde, orta gelir tuzağına yakalanmayacağı belirlenebilir (Eichengreen vd., 2011).

Eichengreen vd. (2013) yaptıkları çalışmada, Penn World Tablolar 7.1 (PWT) (1950-2010 arası) verileriyle, 2005 satın alma gücü paritesine (SAGP) göre kişi başına düşen GSYİH'si 10.000 \$'ı aşan ülkelerin ekonomilerinin yavaşladığı yılları tespit etmeye çalışmaktadır. Bu çalışmalarda, bazı ülkelerin kişi başına GSYİH'de tek bir eşikte değil, 2 farklı eşikte bir yavaşlama yaşadıklarını belirtmişlerdir. İlk eşğin (2005 SAGP'ye göre) kişi başına düşen GSYİH'si 15.000-16.000 \$ civarındayken; ikinci eşğin (2005 SAGP'ye göre) 10.000-11.000 \$ düzeyinde bulunduğu belirlenmiştir. Yazarlar, yüksek kaliteli beşeri sermayenin, düşük kaliteli beşeri sermayeden kaynaklanan büyümedeki yavaşlamalardan kaçınmada önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadırlar. Kişi başına düşen GSYİH büyümesindeki yavaşlamanın lise ve üniversite eğitiminin ve yüksek teknolojili ürünlerin payının azaldığını belirtmişlerdir. Ekonomik büyümede yavaşlama olasılığını artırdığı belirlenen faktörler, ekonomide sağlam bir yapının olmaması, finansal krizler ve siyasi istikrarsızlıktır (Eichengreen vd., 2013).

Aiyar vd. (2013), Felipe vd. (2012) gibi düşük ve yüksek orta gelir tuzağı arasında ayrım yapmaktadır. Diğer birçok yazarın aksine, bir ülkenin bir sonraki yüksek seviyeye geçmeden önce alt-orta gelir aralığında veya orta ve üst gelir aralığında geçirdiği ortalama yıl sayısına odaklanmaktadır. Araştırma sonuçları, bir ülkenin düşük orta gelir grubunu en fazla 28 yılda ve üst orta gelir grubunu en fazla 14 yılda aşması gerektiğini göstermektedir. Bunu başarmak için (yani, orta gelir tuzağından kaçmak için), orta gelirli bir ülkenin en az yıllık % 4,7'lik bir ortalama büyüme oranına ulaşması gerektiğini belirtmektedir. Fakat, bazı benzerliklere rağmen (özellikle orta gelir tuzağının bir büyüme yavaşlaması tanımlanmasıyla ilgili olarak), Aiyar vd.'nin (2013) yaklaşımı, Eichengreen vd.'nin (2013) ölçüm yöntemi yaklaşımından önemli ölçüde farklıdır. Aiyar vd. (2013) büyüme teorisine daha iyi dayanan bir yaklaşım geliştirmeye çalışmaktadır. Orta gelir tuzağı, bir koşullu yakınsama çerçevesi tarafından öngörülen büyüme yolunun büyük, ani ve kalıcı bir sapması olarak tanımlanan büyüme yavaşlamasının özel bir durumu olarak kabul edilmektedir. Aiyar vd. (2013) 138 ülke için 11 dönem (1955 ile 2009 arası) için yıllık kişi başına gelir verilerini kullanmaktadır. İlk olarak, bağımlı değişken olarak kişi başına düşen gelir büyüme oranını (tam

anlamıyla beş yıllık hareketli geometrik ortalama) ve bağımsız değişken olarak gecikmeli gelir düzeyini ve (beşeri) sermayeyi kullanarak bir regresyon gerçekleştirmiştir. Bu gerileme, zamanın herhangi bir noktasında her ülke için öngörülen bir büyüme oranı sağlamaktadır. Aiyar vd. (2013), gerçek ve öngörülen büyüme oranı arasındaki fark olarak bir residual (*res*) değeri tanımlamaktadır. Bu değer kullanılarak belirlenen durum aşağıdaki gibidir;

$$res_t^i - res_{t-1}^i < p(0,20) \quad (4)$$

$$res_{t+1}^i - res_{t-1}^i < p(0,20) \quad (5)$$

Residual yani kalıntılar, reel büyüme oranlarıyla tahminde bulunulan büyüme oranları arasındaki fark anlamına gelmektedir. Kalıntıların pozitif bir değeri varsa, ekonomi beklenilenden daha fazla büyüme başarısı göstermiş demektir. Bunun aksine, kalıntıların negatif bir değer alması durumunda ise, ülkenin beklenilenden daha düşük bir büyüme başarısı sergilediği anlamına gelmektedir. Yukarıdaki koşuldaki $p(0.20)$ ifadesi, bir süre zarfından diğerine geçişteki kalıntılar arasındaki farklılıkların dağılımında % 20 oranının dikkate alındığını göstermektedir. $t-1$ ve t dönemleri arasındaki ilk koşula göre kalıntılar küçülmeye başlamaktadır. Bir başka söylemle ekonominin gerçekleşen performansı, beklenen performansından daha düşük seviye olmaktadır. İkinci koşula göre, sürdürülebilir büyüme azaldığında daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabileceği belirtildiğinden, t ile $t + 1$ dönemi arasındaki kalıntı farkları dikkate alınarak bazı durumlar ortadan kaldırılmıştır. Yani belirtilen dönemde ülkelerin kaç kez büyüme gerilemesi yaşadıkları tespit edilmeye çalışılır. Yazarlar, analizlerinde, 1960'tan bu yana 123 büyüme yavaşlamasını tespit ettiler ve bu, toplam örneklemin yaklaşık % 11'ine tekabül etmektedir. Ayrıca, orta gelirli ülkelerin, yüksek veya düşük gelirli ülkelere göre büyüme yavaşlaması yaşama olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Sınıflandırma ile ilgili olarak, Aiyar vd. (2013), 2/15 bir tanım seçmektedirler. Buna göre, orta gelir tuzağının üst ve alt sınırı sırasıyla 2.000 ve 15.000 \$'dır. Ayrıca çalışmalarında, alt eşiğin 1.000 ila 3.000 \$ arasında ve üst eşiğin sırasıyla 12.000 ila 16.000 \$ arasında değiştiği, 15 farklı sınır eşiği için sonuçları da inceliyorlar. Bu nedenle, farklı gelir aralıklarının da farklı uzunlukları bulunmaktadır.

2.2.3. Robertson ve Ye Yaklaşımı

Robertson ve Ye (2013), çalışmalarında, bazı ekonometrik testler uygulayarak bir ülkenin orta gelir tuzağına maruz kalıp kalmayacaklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Yazarlara göre, bir ülkenin orta gelir tuzağı ülkesi sınıfına girebilmesi için aşağıdaki koşulları sağlaması gerekir.

Ülkenin referans ülkeye göre kişi başına geliri (2005 sabit fiyatlarla, satın alma gücü paritesine ayarlı);

- Zamandan bağımsız olmalıdır (zamandan etkilenmemeli, durağan olmalı) ve
- ABD'nin kişi başına düşen GSYH'sinin % 8-36 aralığında yer almalıdır.

Yazarlar bu iki ana eşikleri kullanmışlardır. Çünkü orta gelirli ülkeleri, kişi başına gelire göre sıralanmış ülkelerin ortadaki % 40'ı olarak tanımlıyorlar. Çalışmalarında, 125 yıllık bir süre içerisinde ortalama % 1,8'lik istikrarlı bir büyümeyi gösteren ABD'yi baz ülke olarak, ülkelerin orta gelir tuzağına dahil olup olmadıklarını belirlemek için ekonometrik olarak ele almışlardır. Araştırmada kişi başı GSYİH verileri, birim kök testleriyle incelenmiştir. Robertson ve Ye (2013), tartıştıkları ekonometrik tekniğe göre, bir ekonominin orta gelir tuzağına girip girmediğini belirlerken, ilgili ekonominin milli gelirinin doğal logaritması alınmış olarak, ABD milli gelirinin doğal logaritması çıkarılarak elde edilen bir fark serisini durağanlık testleriyle incelemişlerdir. Bunun sonucunda elde edilen serinin durağan olması, seçili ekonominin orta gelir tuzağına düştüğünü ifade etmektedir (Robertson ve Ye, 2013: 3). Robertson ve Ye'nin (2013) gayri safi yurtiçi hâsıla verilerinin 1950 ve 2010 yıllarında 46 ülkenin satın alma gücü paritesine dayalı 2005 fiyatlarının kullanıldığı çalışmasında Türkiye dâhil orta gelir grubundaki 46 ülke üç farklı teste tabi tutulmuştur. Bu durum şu şekilde açıklanabilir;

$$\ln GSYH_{i,t}^* = \ln GSYH_{i,t} - \ln GSYH_{r,t} \quad (6)$$

$\ln GSYH_{i,t}$, “t” yılında, “i” ülkenin kişi başı GSYH doğal logaritması

$\ln GSYH_{r,t}$, “t” yılında ABD'nin kişi başı GSYH logaritmasını göstermektedir.

$\ln GSYH_{i,t}^*$, “i” ülkenin GSYH logaritmasının ABD GSYH logaritması ile arasındaki farkı belirtir.

Buna göre model şu şekilde kurulabilir.

$$\Delta(\ln GSYH_{i,t}^*) = \mu + \alpha(\ln GSYH_{i,t-1}^*) + \sum_{j=1}^k c_j \Delta(\ln GSYH_{i,t-j}^*) + \varepsilon_{i,t} \quad (7)$$

$H_0: \alpha=0$ birim kök içermekte (orta gelir tuzağında değil)

$H_0: \alpha<0$ durağan (orta gelir tuzağında)

Bu ülkelerden Türkiye, ADF testine göre orta gelir tuzağında görülürken, ZA ve LP testlerine göre orta gelir tuzağında yer almamaktadır. Yazarlar, yapısal kırılmaları hesaba katmayan ve yapısal kırılmaları hesaba katan birim kök testleri kullanılarak elde edilen serinin durağanlık analizini yapmaktadır. Sonuçlarla birlikte 46 orta gelirli ülkelerden 23'ü en az bir birim kök testi sonucuyla orta gelir tuzağına dâhil edilmiştir (Robertson ve Ye, 2013: 13).

2.2.4. Bulman vd. Yaklaşımı

Bulman vd. (2017), OGT'nin temel sebebi, düşük gelirli büyüme planlamalarını yüksek gelirli büyüme planlamalarına geçişteki başarısızlık olarak belirtmişlerdir. Bu gelirlerin, uluslararası düzeyde göreceli bir ölçekte belirlendiğini ifade etmişlerdir. Pratik olarak, mutlak bir eşğin kullanılması, herhangi bir pozitif büyümenin, küresel ve yüksek gelir ortalamasının çok altında olsa bile, nihayetinde yüksek gelire geçiş sağlayacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenlerle, çalışmalarında göreceli gelirlere odaklanmışlardır. Gelir dinamiklerini belirlemek için önce ülkeleri üç göreceli gelir grubuna ayırmışlardır. Bunlar düşük gelirli, orta ve yüksek gelirli ülkelerdir. Göreceli ölçek kullanıldığında, düşük gelirli, orta ve yüksek gelirli ülkeler sırasıyla, kişi başına satın alma gücü paritesine göre (SAGP) gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) ABD GSYH'nın, % 10 veya daha az, % 10 ile % 50 arasında olan ülkeler ve % 50'sinin üzerinde olan ülkeler şeklinde ayrılmıştır. Burada orta gelirli ülkeler grubu da kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. ABD GSYH'sının %10-30 arasında geliri olan ekonomiler orta gelirli, %30-50 arasında geliri olan ekonomiler ise üst orta gelirli biçiminde belirtilmiştir. Bulman vd. (2014) çalışmalarında 1960-2009 dönemini kapsayan verileri kullanmışlardır. Buna göre, belirtilen zaman aralığı kapsamında orta gelir seviyesinden yüksek gelir grubuna ulaşan ülkeler Yunanistan, Hong Kong, Çin, Kore, Singapur, Taipei, İspanya, Porto Riko, Japonya, İrlanda ve Şeyseller'dir. Türkiye'nin de bulunduğu %10-50 arasındaki orta gelir grubunda Şili, Brezilya, Meksika ve Malezya'da bulunmaktadır (Bulman vd. 2017). Sonuç olarak özetlemek gerekirse, Bulman vd. (2017) araştırmalarında “Orta

gelir tuzağı var mı?” ve “Bir orta gelir tuzağı varsa, buna ne sebep olur?” sorularına cevap aramışlardır. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre, orta gelir tuzağının etkisi için bir genellemenin yapılması zordur. Hızlı büyüyen ülkelerin hızlı büyümeye devam ettiğini ve herhangi bir orta gelir düzeyinde takılıp kalmadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bunun, hiçbir ülkenin orta gelir düzeyinde sıkışıp kalmayacağı anlamına gelmeyeceğini de eklemişlerdir. Nitekim orta gelir tuzağından kaçamayan orta gelirli ülkeler, göreceli gelirin tüm seviyelerinde düşük büyüme ile durgun kalmaktadır. Göreceli gelir seviyeleri oldukça kalıcıdır ve orta gelirden yüksek gelire geçiş zordur. Orta gelir tuzağı için herhangi bir kanıt bulunmasa bile, kaçanların ve kaçmayanların farklı temellerini ve aynı zamanda orta gelir ve düşük gelir düzeylerinde farklı büyüme stratejilerinin etkilerini keşfetmeye değer gözükmektedir. Orta gelir tuzağından kaçanların, tüm göreceli gelir seviyelerinde daha yüksek büyüme, daha yüksek toplam faktör verimliliği büyümesi ve endüstriye doğru daha hızlı bir dönüşüm yaşadıkları belirtilmiştir. Daha iyi bir makroekonomik yönetime ve daha fazla gelir eşitliğine sahip oldukları ve sürekli olarak daha fazla ihracata odaklı oldukları ifade edilmiştir. Ülkeler arası büyüme regresyonları, orta gelirli ülkelerdeki büyümenin sanayileşme, şeffaflık ve eşitlikle pozitif bir ilişki olduğu kanıtlanmaktadır. Böylelikle, düşük ve orta gelirli ülkelerde, yenilik ve eğitim arasında net bir ilişki bulunmamıştır. Ayrıca, hizmet sektörü gelişimine geçişin orta gelirli ülke büyüme beklentilerine zarar verebileceğini de belirtmişlerdir (Bulman vd. 2017).

2.2.5. Im ve Rosenblatt Yaklaşımı

Im ve Rosenblatt (2013) çalışmalarında, ekonomileri referans ülke olarak belirledikleri ABD ekonomisi ile karşılaştırarak 2 alternatif göreceli gelir grubu setini kullanmışlardır. Ayrıca, her 2 grup içerisinde 5 göreceli gelir grubu olduğunu belirtmişlerdir. Bazı çalışmalarda olduğu gibi gelir gruplarını “alt-orta”, “orta” ve “üst-orta” şeklinde ayırmışlardır. İlk geçiş matrislerinde ülkeler şu şekilde sınıflandırılmıştır;

- ABD gelirinin %15’inden daha az gelire sahip olanlar;
- ABD gelirinin %15 ile %30’u arasındakiler;
- ABD gelirinin %30 ile %45’i arasındakiler;
- ABD gelirinin %45 ile %60’ı arasındakiler;
- ABD düzeyinin %60’ın üzerinde gelire sahip olanlar.

İkinci sette sınıflandırma ise aşağıdaki gibidir;

- ABD gelirinin 1 / 16'sının altında gelire sahip ülkeler;
- ABD gelirinin 1 / 16'sı ile 1 / 8'i arasındakiler;
- ABD gelirinin 1 / 8'i ile 1 / 4'ü arasındakiler;
- ABD gelirinin 1 / 4'ü ile 1 / 2'si arasındakiler
- ABD düzeyinin 1 / 2'sinin üzerinde geliri olanlar.

Im ve Rosenblatt (2013), orta gelire sahip bir ekonomi olma ve orada kalma ihtimalinin, düşük veya yüksek gelirli bir ekonomi olma ve bu göreceli gelir gruplarında kalma ihtimalinden daha düşük olduğu sonucuna varmışlardır. İkinci en düşük kategorinin (II. Sette/Matris), yukarı doğru hareketten daha ziyade aşağı doğru harekette görüldüğünü bulmuşlardır. Bu, bazı ülkelerin sadece orta gelir tuzağında sıkışıp kalmayabileceği, hatta notunun düşürülebileceği anlamına gelmektedir. Im ve Rosenblatt'ın (2013) çalışmasının sistematığı ve bulguları aşağıdaki Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 6: Im ve Rosenblatt'a (2013) Dayalı Geçiş Matrisleri

Geçiş Matrisi I		Geçiş Matrisi II	
ABD'ye göre kişi başı GSYH	Daha yüksek gelir grubuna geçiş olasılığı	ABD'ye göre kişi başı GSYH	Daha yüksek gelir grubuna geçiş olasılığı
<%15	%5	<1 / 16	%7
%15-30	%17	1 / 16 – 1 / 8	%16
%30-45	%29	1 / 8 – 1 / 4	%18
%45-60	%34	1 / 4 – 1 / 2	%15

Kaynak: Im ve Rosenblatt, 2013. Middle-income TRAPS: A Conceptual and empirical survey. World Bank Policy Research Working Paper No. 6594, The World Bank.

Yazarlar, tuzağın hem mutlak hem de göreceli eşiklerini araştırmışlardır. Geçiş matris analizi ile fikir için çok az destek bulmuşlardır. Ancak, aynı zamanda, bu gelişme aşamasında ülkelerin karşılaştığı zorlukları doğru bir şekilde tanımladığı için kavramın politika tartışmalarına rehberlik etmesi adına yararlı olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte, orta gelir tuzağı kavramının ekonomistlerin dikkatini, gelişmiş bir ülke statüsüne ulaşmada başarılı olan sınırlı sayıdaki orta gelirli ülkeye çektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, tartışmaya belirli bir miktar gerçekçiliğin eklenmesi gerektiğini de önermişlerdir. Sürekli olarak % 7 veya % 10 oranında büyüme hedefi, sonunda orta

gelirli ülkelerin ilk başta kaçınmaya çalıştıkları tuzak benzeri kasvetli büyüme modelini yaratacak sürdürülemez politikalara yol açabilir. Bu kapsamda orta gelirli ülkeler, niteliği olmayan emek yoğun faaliyetler ile yüksek nitelikteki emek faaliyetleri arasında bulunmaktadır. Üst orta gelirli ülkelere, yüksek gelir grubuna geçiş sağlayan ülkelerin İrlanda, Kore, Singapur, İspanya, Tayvan ve Çin iken, yüksek gelir grubuna geçemeyen ülkelerin, Yunanistan, İsrail, Portekiz ve Porto Riko olduğu ifade edilmiştir (Im ve Rosenblatt, 2013).

2.3. İlgili Araştırmalar

Literatür incelendiğinde orta gelir tuzağı ile ilgili araştırmaların oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu araştırmaların belirli bir bölümü, betimleyici, durum analizi biçiminde yapılmış olup, bir bölümüyse ekonometrik teknikler kullanılarak incelenmiştir. Ulusal alanyazında Türkiye üzerine gerçekleştirilen çalışmalar genel itibariyle, orta gelir tuzağının varlığının tespitine yönelik olup, ekonomik büyüme, cari açık vb. değişkenler ile ilişkinin incelendiği çalışmalardır. Buna karşın uluslararası alanyazında, bu çalışmadaki seçili ülkelerin incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Tablo 7’de alanyazına ilişkin çalışmalara dair özet bilgiler sunulmaktadır.

Tablo 7: İlgili Alanyazın

Yazar(lar)	Dönem	Ülke-Bölge	Yöntem
Arezki vd. (2021)	2000-2019	Orta Asya, Kuzey Afrika, Doğu Asya ve Pasifik Bölgeleri	Regresyon analizi
Ay vd. (2016)	1950-2010	Türkiye ve BRICS ülkeleri	Betimsleyici analiz
Avilliani vd. (2014)	1970-2011	Endonezya ve 29 ülke	Betimsleyici analiz ve regresyon analizi
Bulman vd. (2017)	1960-2009	41 Ülke	Regresyon analizi
Çağlayan (2020)	1980-2018	Türkiye	Yapısal kırılmalı birim kök testi
Bulut ve Bulut (2015)	1950-2010	6 ülke	Panel veri analizi
Demirel (2021)	1980-2019	Türkiye	Birim kök testi, eşbütünleşme ve nedensellik testi
Egawa (2013)	1190-2011	Çin, Malezya ve Tayland	Regresyon analizi, Duyarlılık testi
Eichengreen vd. (2013)	1950-2007	45 ülke	Korelasyon analizi
Felipe vd. (2012)	1950-2010	124 Ülke	Durum analizi
Goay vd. (2013)	1960-2009	Orta Gelir Grubu Ülkeleri	GAP analizi, 9-Grid analizi, Panel veri analizi
Gürsel ve Soybilgen (2013)	2005Q1-2013Q1	Türkiye	Trend analizi
İlhan ve Akdeniz (2021)	1960-2018	Türkiye ve Alt Bölgeleri	Yapısal kırılmalı birim kök analizi
Kanchoochat ve Intarakumnerd (2014)	1960-1990	Güneydoğu Asya Ülkeleri	Betimsleyici analiz
Öz ve Göde (2015)	1989-2013	Türkiye	Durum analizi
Öztürk (2016)	1980-2012	26 Ülke	Eşbütünleşme analizi
Öztürk ve Bayramoğlu (2019)	1990-2016	8 Ülke	Panel veri analizi
Robertson ve Ye (2013)	1950-2010	46 Ülke	Birim kök testi
Tampakoudis vd. (2017)	1980-2013	15 Ülke	Panel veri analizi
Tho (2013)	1985-2009	10 ASEAN ülkesi	Betimsleyici analiz
Yeldan vd. (2012)	1998-2009	Türkiye ve 26 bölge	Trend analizi
Yıldız ve Bayraktar (2021)	1960-2015	Kırılğan Beşli	Panel veri analizi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Egawa (2013) araştırmasında, gelir dengesizliğinin orta gelir tuzağının nedenini araştırmıştır. Bulgularla birlikte gelir eşitsizliği, ekonomik büyüme performanslarını negatif olarak etkilemiştir. Yani orta gelir tuzağının sebeplerinden biri de gelir eşitsizliğidir. Eichengreen vd. (2013) çalışmalarında, kişi başına düşen GSYİH ve ekonomik büyüme verilerini kullanmışlardır. Literatüre bu çalışma, orta gelir tuzağı ile ilgili olarak büyümede yavaşlama yaklaşımı şeklinde geçmiştir. 1950 ile 2007 yılları

arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmada korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışmada, OGT ülkelerinde, ekonomik refahın yavaşlayıp satın almanın azalacağı ifade edilmiştir. Bu sonuca, 45 ülkenin kişi başına düşen gelirini analiz ederek ulaşmışlardır. Bununla birlikte 10 Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ülkesi için orta gelir tuzağından kaçış yollarını araştırmıştır. Ayrıca bu çalışma, bu ülkelerin yüksek gelirli ülkeler grubuna girmek için ne yapması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Ar-Ge yatırımları, yüksek nitelikli insan kaynağı, daha yüksek toplam faktör verimliliklerinin orta gelir tuzağından kurtulmada kritik faktörler olduğu sonucuna varmıştır.

Güneydoğu Asya'daki seçilmiş yeni sanayileşen ekonomilerin 1960-1990 yıllarını kapsayan deneyimlerini inceleyerek orta gelir tuzağına ilişkin literatür tartışması gerçekleştirilmiştir. Orta gelir tuzağına nedensel, tarihsel ve pratik olmak üzere üç çeşit politikanın etkisinin olacağı dile getirilmiştir. Bu üç tuzağı tartışırken, bu makale teorik olarak eski tarz kalkınma ekonomisi ve yenilik literatürüne dayanan altı önerme ve ekonomik kalkınma için çözüm önerileri sunmuşlardır. Tiftikçigil vd. (2018) çalışmalarında, Türkiye, Endonezya, Hindistan, Meksika, Rusya, Çin ve Brezilya'nın içinde yer aldığı E7 ülkeleri için orta gelir tuzağını incelemişlerdir. Araştırmalarında Tiftikçigil vd. (2018), birim kök testlerini uygulamışlardır. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, hem zaman serileri hem de panel veri birim kök testlerinin, hem doğrusal hem de doğrusal olmayan formlarda kullanılmış olmasıdır. Araştırmada ABD, referans ülke olarak alınmıştır. Araştırmanın veri seti 1969-2015 yıllarını kapsamaktadır. Veri setinde, Dünya Bankası'nın Atlas tekniği (cari ABD doları) verilerine göre kişi başına düşen milli gelir kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında tutarlılık sağlamak için, tüm ülkeler için aynı zaman diliminin esas alınması gerektiği göz önüne alındığında, Rusya için aynı dönem için veri bulunmadığından Rusya modele dâhil edilmemiştir.

Çalışmadan çıkan bulgulara göre E7 ülkelerinin orta gelir tuzağında bulunmadığı belirtilmiştir. Bulut ve Bulut (2015) araştırmalarında, 1950 ile 2010 yılları arasında 6 orta gelir grubuna dahil ülke (Türkiye, Malezya, Brezilya, Tayland, Güney Afrika ve Meksika) için, ortalama toplam eğitime ayrılan süreyle kişi başına düşen milli gelir arasındaki ilişki incelenmek istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, VECM analizi ile panel FMOLS ve panel DOLS tahmin edicileri ve panel Granger nedensellik analizini gerçekleştirmişlerdir. Tahminlerin sonucunda, kişi başına düşen milli gelir, ortalama

toplam eğitim süresiyle pozitif ilişki içerisinde. Bu pozitif ilişkinin yönü ise, çift taraflıdır. Sonuç olarak makale, orta gelir tuzağıyla mücadele etmek için insanların ortalama eğitim süresinin artırılması gerektiğini savunmaktadır. Aviliani vd. (2014) çalışmalarında Endonezya ülkesini ve diğer 30 farklı ülkeyi incelemişlerdir. 1970-2011 dönemini kapsayan çalışmada Endonezya'nın aslında düşük gelirli ekonomiden orta gelirli ekonomiye geçmekte olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmalarının temel amacı, Endonezya ve diğer otuz ülkenin orta gelir tuzağına düşüp düşmediğini görmektir. Bununla birlikte, Endonezya özelinde orta gelir tuzağından kaçmak için ihracat ve yatırımın rolünü analiz etmişlerdir. Yöntem olarak hem betimleyici analiz tekniğini hem de regresyon modeli kurarak istatistiki analiz yapılmıştır. Veriler Dünya Bankası veri tabanından alınmış olup, 1970-2011 yılları arası cari fiyatlarla kişi başı GSMH verileridir. Çalışmadan çıkan sonuçlara göre araştırılan dönem zarfında Endonezya'nın orta gelir tuzağında olduğu belirtilmiştir. Betimleyici analiz tekniğine göre ise, Malezya, Nijerya ve Mısır orta gelir tuzağına düşen ülkeler arasındadır. Bununla birlikte çalışmada kullanılan tahmini regresyon modeli, cari milli gelirdeki artışın önceki milli gelirden ve gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYİH içindeki payından etkilendiğini göstermektedir. Bu nedenle yazarlar, orta gelir tuzağından kaçınmak için Endonezya hükümetinin, insan kaynakları ve teknoloji uygulamasını iyileştirilmesini ve büyüme merkezleri geliştirmeye yönelik yatırımlara öncelik verilmesini önermişlerdir. Mirjalili ve Saadat (2020) araştırmalarında İran ve diğer seçili ülkelerin orta gelir tuzağına girip girmediğini incelemişlerdir. Araştırmada panel veri tekniklerini kullanmışlardır. Çalışmalarında Dünya Bankası veri tabanı kişi başına düşen GSYH verilerini kullanmışlardır. 1991 ile 2014 dönemi arasındaki veriler ile gerçekleştirilen çalışma sonucunda, İran'ın orta gelir tuzağına düştüklerini ifade etmişlerdir. Orta gelir tuzağındaki ülkeleri bulmayı hedefleyen Felipe vd. (2012), 1950-2010 dönemlerini kapsayan 124 ülke için 1990 satın alma gücüne göre kişi başına GSYİH verilerini kullanmıştır. D8 ülkelerini de kapsayan 124 ülkenin orta gelir tuzağında olup olmadığı analiz edilmiştir. Bununla birlikte, Mısır, İran ve Malezya orta gelir tuzağında olan ülkeler arasında, Bangladeş, Türkiye, Endonezya, Nijerya ve Pakistan ise orta gelir tuzağında olmayan ülkeler arasında sıralanmıştır. Robertson ve Ye (2013), yaptıkları çalışmada, bazı ekonometrik testler uygulayarak bir ülkenin orta gelir tuzağına yakalanıp yakalanmadığını belirlemeyi amaçlamışlardır. 1950 ve 2010 yıllarında 46

ülkenin satın alma gücü paritesine dayalı 2005 sabit fiyatlarının kullanıldığı çalışmada İran, Türkiye ve Endonezya'nın da içerisinde bulunan orta gelir düzeyindeki 46 ülke 3 farklı teste tabi tutulmuştur. Araştırma içeriisinde yapısal kırılmalara izin veren testler de kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye, ADF birim kök testine (geleneksel birim kök testi) göre orta gelir tuzağında fakat ZA ve Lp testlerine (yapısal kırılmalara izin veren testler) göre orta gelir tuzağında değildir. Diğer ülkelerden İran ve Endonezya'nın ise ZA birim kök testi sonuçlarına göre, ülkelerin orta gelir tuzağı içeriisinde oldukları belirtilmiştir. Ünlü ve Yıldız (2018) çalışmalarında Robertson ve Ye'nin (2013) tekniğini kullanarak 71 orta gelir grubundaki ülkenin, orta gelir tuzağında olup olmadığını açıklamaya çalışmışlardır. 1950 ile 2014 dönemi içeriisindeki verilerin kullanıldığı araştırmada, ADF ve Narayan-Popp (2010) yapısal kırılmalı testler kullanılmıştır. Araştırma bulguları, Türkiye'nin ADF testine göre orta gelir tuzağına düştüğü yönündedir bulunmuştur. Narayan-Popp testi sonuçları ise Pakistan ve Endonezya'nın orta gelir tuzağına düştüğü yönündedir. Bununla birlikte, Malezya, İran, Nijerya ve Bangladeş, her şık test sonuçlarında orta gelir tuzağına düşmemiş ülkeler olarak ifade edilmiştir. Tıraşoğlu ve Karasaç'ın (2018) araştırması E7 (Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Meksika, Rusya ve Türkiye) ülkeleri üzerinedir. Robertson ve Ye'nin (2013) tekniğini kullandığı çalışmada, 1960 ile 2016 dönemi için, satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSMH verilerini kullanmıştır. Çalışmada analiz için, LP, PP, LS, ZA ve ADF testleri kullanılmıştır. Araştırma bulguları, Endonezya'nın orta gelir tuzağına düştüğünü, Türkiye'nin ise orta gelir tuzağına düşmediğini açıklamaktadır. Topal (2020), araştırmasında Ye ve Robertson'un (2016) yaklaşımından esinlenerek orta gelir grubundaki 44 ülke için ekonometrik inceleme yapmıştır. 1960 ile 2017 arasındaki dönem verilerini kullanan yazar, elde ettiği bulgulara göre, Endonezya ve Malezya'nın orta gelir tuzağına yakınsadığını ve ileriki dönemlerde orta gelir tuzağına düşebileceğini, ayrıca, İran ve Türkiye'nin orta gelir tuzağında olmadığını belirtmiştir. Bulman vd. (2017), 1960-2009 verilerini kullanarak ve 1960 yılında orta gelir düzeyindeki 41 ülkeye odaklanarak yaptıkları çalışmada, orta gelir tuzağının varlığı ve kaçmanın mümkün olup olmadığını tartışmışlardır. Regresyon analizi ile desteklenen çalışmada, aralarında Türkiye ve Malezya'nın da bulunduğu 5 ülkenin gelir dinamiklerine göre orta gelir tuzağından kaçamadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, Bulman vd. (2017), yüksek gelir düzeyine ulaşabilen ülkelerin ortak özelliğinin,

yapısal reform sürecini hızla tamamlayan, toplam faktör verimliliği (TFP) yüksek ve enflasyonu düşük, hızla sanayileşen ülkeler olmaları olduğunu vurgulamıştır. Arezki vd. (2021) çalışmalarında 2000-2019 yılları arasındaki verileri kullanmışlardır. Çalışmalarında İran, Mısır, Türkiye, Bangladeş, Endonezya ve Malezya'nın da olduğu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA Ülkeleri), Doğu Asya ve Pasifik Bölgelerinde bulunan ülkeleri, orta gelir tuzağı, teknoloji ve ekonomik büyüme açısından incelemişlerdir. Parametrik olmayan regresyon analizinin kullanıldığı araştırma sonuçlarına göre, MENA'daki ortalama ekonomik büyüme oranının sadece Doğu Asya ve Pasifik Bölgesinden önemli ölçüde düşük olmadığı, aynı zamanda daha erken bir gelir seviyesinde düşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. İkinci olarak, daha yavaş bir teknoloji benimseme hızının, daha yavaş ekonomik büyüme ile ilişkili olduğu dile getirilmiştir. Goay vd. (2013), çalışmalarında, ekonomik büyüme ile orta gelir tuzağı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. GAP analizini kullanarak bir ülkenin Amerika Birleşik Devletleri'ne göre yakalama hızını tahmin etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar, negatif boşluk oranlarına sahip toplam 47 ülkenin ve pozitif boşluk oranlarına sahip 54 ülkenin olduğunu göstermiştir. 9-Grid analizini kullanarak orta gelir tuzağında aralarında Malezya ve Türkiye'nin de olduğu 31 ülke belirlenmiştir. Son olarak, panel veri tahminini kullanarak ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler tespit edilmiştir. Bir ülkenin ekonomik büyümesini iyileştirmede hükümetin etkinliği, finansal kalkınma ve ülkenin ticarete açıklığının önemli olduğu dile getirilmiştir. Dolayısıyla, orta gelir tuzağına düşmemek için ülkenin uzun vadeli ekonomik büyümeyi sürdürmesi gerektiği belirtilmiştir. Öztürk (2016) çalışmasında, aralarında Mısır, Endonezya, Malezya, Pakistan ve Türkiye'nin de bulunduğu 26 ülkenin, orta sınıfın büyümesini, ekonomilerin büyümesini ve orta gelir tuzağını ve bu kavramların birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu incelemiştir. 1980-2012 yılları arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmanın sonuçları, orta sınıf ve yenilik, doğrudan yabancı yatırım ve üretkenlik dahil olmak üzere diğer önemli büyüme faktörlerinin ekonomik büyüme üzerinde azalan marjinal etkide bulunduğunu göstermektedir. Böylece, bir ülkenin, düşük gelirden orta gelire ve yüksek gelire doğru hareket etmesiyle, dört büyüme faktörünün ekonomik büyümeye daha az katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca, orta sınıfın, bir ülkenin, orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine çıkma olasılığını artırmada çok etkili olduğu dile getirilmiştir. Tampakoudis vd.'nin (2017) çalışması, 1980-2013 verilerinin kullanıldığı aralarında

Endonezya, Malezya, Nijerya ve Türkiye'nin olduğu 15 ülkeyi kapsayan bir çalışmadır. Araştırma, orta gelir tuzağından kaçınma açısından orta gelirli ülkelere doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerindeki belirli belirleyicilerin etkilerini araştırmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, ticari açıklık, GSYİH ve nüfus artışının, doğrudan yabancı yatırım üzerindeki önemini vurgularken, finansal gelişme, enflasyon, altyapı ve yakıt ihracatının önemsiz olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ampirik bulgulara göre, hükümetlerin daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmek ve aynı zamanda orta gelir tuzağından kaçmak amacıyla belirli alanlarda politikalar uygulamaya zorlanabileceğini ortaya koymuştur. Yıldız ve Bayraktar (2021) çalışmalarını Hindistan, Endonezya, Türkiye, Brezilya ve Güney Afrika'nın bulunduğu ülke grubu üzerine yapmışlardır. Seçili ülkelerin içinde bulunduğu duruma Kırılgan Beşli olarak dile getirmişlerdir. Seçili ülkelerin orta gelir tuzağına düşüp düşmediğini test etmek için panel veri analizi tekniğı ile inceleme yapmışlardır. 1960 ile 2015 dönemini kapsayan araştırma bulgularına göre, Kırılgan Beşli içerisindeki ülkelere yalnızca Brezilya'nın orta gelir tuzağına düştüğü ifade edilmiştir.

Türkiye üzerine gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, Koçak ve Bulut (2014), Robertson ve Ye'nin (2013) yöntemlerini kullanarak Türkiye'nin orta gelir tuzağına düşüp düşmediğı incelenmiştir. 1950 ile 2010 dönemi arasındaki verileri kullanan yazarlar, Türkiye'nin orta gelir tuzağına olmadığını belirtmişlerdir. Keskingöz ve Dilek (2016) araştırmalarında, 1960 ile 2014 dönemi verilerini kullanarak, Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalanmış olup olmadığını araştırmayı amaçlamaktadırlar. Uzun süredir orta gelir tuzağından yüksek gelirli ülkelere ulaşmayı başaramayan Türkiye için Robertson ve Ye'nin (2013) birim kök analizine ek olarak Philips-Perron (PP) birim kök testi uygulanmıştır. Gerçekleştirdikleri analiz sonucunda Türkiye'nin orta gelir tuzağına olmadığını belirtmişlerdir. İlhan ve Akdeniz (2021) çalışmalarında Türkiye ve 12 alt bölgeye dair orta gelir tuzağının varlığını araştırmışlardır. 1960-2018 yılları arası verilerin kullanıldığı çalışmada yapısal kırılmalı birim kök analizi gerçekleştirilmiştir. Robertson ve Ye'nin (2013) yöntemini kullandıkları çalışma sonuçlarına baktığımızda Türkiye, orta gelir tuzağına bulunmamaktadır. Buna karşın, düzey alt bölgelerinin çoğunun düşük gelir grubunda yer aldığı, orta gelir düzeyine yükselen bazı bölgelerin ise son yıllarda bu düzeylerini kaybettiklerini belirtmişlerdir. Öztürk ve Bayramoğlu (2019), aralarında Türkiye'nin olduğu 8 ülke üzerinde orta gelir

tuzağını panel birim kök testleri ile sınamıştır. Araştırmada 1990-2016 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Araştırmada alanyazında kullanılan Woo'nun (2012) tekniği kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler neticesinde tüm ülkelerin orta gelir tuzağında olmadığı belirtilmiştir. Demirel (2021) çalışmasında, 1980-2019 yılları arasındaki verileri kullanarak Türkiye ekonomisi üzerinde orta gelir tuzağının etkisini incelemiştir. Birim kök, eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile gerçekleştirilen analizler sonucunda, yatırımların, orta gelir tuzağının nedeni olduğu sonucunu elde etmiştir. Ay vd. (2016) çalışmalarında, orta gelir tuzağı kavramını incelemiş ve Türkiye ve BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) açısından bir karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Karşılaştırmada insan sermayesi, eğitim ve inovasyon gibi birkaç faktör dikkate alınmıştır. Türkiye son dönemde büyümede önemli bir ilerleme kaydetmesine rağmen, mevcut beşeri sermayesi ve inovasyon düzeyi yeterli görünmediği için yüksek gelir düzeyine ulaşamamaktadır. Sonuç olarak, BRICS ülkeleri ile yapılan karşılaştırmanın sonuçlarına dayalı olarak, orta gelir tuzağı riskinden kurtulmak adına Türk politikaları için gerekli bazı öneriler sunmuşlardır. Çağlayan (2020) araştırmasında 1980 ile 2018 dönemi için, 2011 yılı sabit fiyatlarla kişi başı milli gelir verilerini kullanmış ve analizini Türkiye üzerine gerçekleştirmiştir. Araştırmasında, Robertson ve Ye'nin (2013) kullanmış olduğu yöntemi tercih etmiştir. Araştırmasında ZA, ADF, Narayan-Popp ve Carrion-i-Silvestre vd. testlerini kullanmış ve Türkiye'nin orta gelir tuzağında olmadığını belirtmiştir. Gürsel ve Soybilgen (2013), çalışmalarında 2005Q1-2013Q1 döneminde Türkiye'de kişi başına düşen gelirin bileşenlerini araştırmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'yi orta gelir tuzağına düşmekten alıkoyan en önemli unsurun emek üretkenliği olduğunu vurgulamışlardır. Emek verimliliğinin ise, eğitim sistemi, emek piyasası, vergilendirme sistemi ve enerji piyasası üstündeki yapısal reformlara bağlı olduğunu dile getirmişlerdir. Yeldan vd. (2012) çalışmalarında, orta gelir tuzağındaki Türkiye ekonomisini araştırmışlardır. Orta gelir tuzağını, belirli bir gelir düzeyine ulaşan ülkelerin yeniden daha yüksek gelir düzeylerine çıkmadan önce ciddi bir gecikmeyle o aralıkta sıkışıp kaldıkları bir durum olarak tanımlamışlardır (Yeldan vd., 2012:11). Çalışmalarında Türkiye'yi üç bölgeye ayırmışlardır. Birinci bölge gelişmiş ve sanayileşmiş bölgedir; ikinci bölge orta gelir tuzağı riski olan bölge ve üçüncü bölge orta gelir tuzağı ve yoksulluk riski taşıyan bölgelerdir. Öz ve Göde (2015) orta gelir tuzağına göre Türkiye'nin konumunu

araştırmaktadır. Verilerin öne çıkan kısımlarında çözümler için politik teklifler sunmuşlardır. Sonuç olarak ise Türkiye'nin orta gelir tuzağında olmadığını iddia etmişlerdir.

BÖLÜM 3: D-8 ÜLKELERİNDE ORTA GELİR TUZAĞI UYGULAMALI ANALİZ

3.1. Araştırmanın Yöntemi

D-8 ülkeleri arasında bulunan ülkelerin hangilerinin orta gelir tuzağında olduğunun belirlenmesi amacıyla çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Çalışmada, Robertson ve Ye'nin (2013) ekonometrik tekniği kullanılmıştır. İlgili yaklaşım, alanyazında, Koçak ve Bulut (2014), Yılmaz (2014), Tiftikçigil vd. (2018), Tıraşoğlu ve Karasaç (2018) tarafından da kullanılmıştır. Bu analize göre, orta gelir tuzağına düşüp düşmediği belirlenmemiş olan ve tespitinin gerçekleştirilmesi arzu edilen ülkenin milli gelirinin doğal logaritmasından referans ülke olarak kabul edilen ABD'nin milli gelirinin doğal logaritması çıkartılıp, yeni oluşturulan seride, birim kök içerip içermediği kontrol edilmektedir. Durağanlık testleri sonucunda, serilerin durağan çıkmasıyla birlikte ülkenin orta gelir tuzağına düştüğü sonucu elde edilmektedir. Bu çalışmada durağanlık analizleri, geleneksel ve geleneksel olmayan ve yapısal kırılmaları içeren testler ile yapılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Dünya Bankası'nın World Development Indicator (WDI) veritabanından elde edilmiştir. Veriler, 2010 yılı sabit fiyatlarla kişi başı milli gelir değerlerinden oluşmakta olup, 1980 ile 2019 dönemini kapsamaktadır. Araştırmanın analizinde, ADF ve ZA testleri için Eviews 9, Kapetanios testi için ise Gretl programları kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Veri Seti ve Özellikleri

Araştırmaya ilişkin veri seti Dünya Bankası World Development Indicator (WDI) veritabanından elde edilmiştir. Robertson ve Ye (2013) tekniğine uygun olarak 1980-2019 yılları arasındaki, 2010 yılı sabit fiyatlarla kişi başı milli gelir değerlerinden meydana gelmektedir. Çalışmada D-8 ülkeleri içerisindeki, Mısır, Nijerya, Bangladeş, Malezya, İran, Endonezya, Türkiye ve Pakistan'a ait verilerle analiz işlemi gerçekleştirilmiştir.

3.3. Birim Kök Testleri

Değişkenler arasında ekonometrik açıdan anlamlı ilişkilere ulaşılabilmesi adına serilerin durağanlık koşulunu sağlamaları önemlidir. Zaman serisi analizlerinde ulaşılan stokastik

süreç, zaman boyunca sabitse serinin durağan olduğu dile getirilmekte ve serinin geçmiş değerleri elde edilerek seriye ait sabit katsayılı bir modele ulaşılmaktadır (Alp, 2008). Kısaca bilgilendirilmesi yapılan birim kök testleri ile ilgili olarak aşağıda detaylı bilgiler verilecektir.

3.3.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1981) Birim Kök Testi

Dickey ve Fuller (1979) araştırmalarında $Y_0=0$, p reel bir rakam ve $\{e_t\}$ ortalaması 0 ve varyansı σ^2 olan bağımsız normal dağılım içerisindeki rastgele değişkenin bir serisi olmak üzere Y_t değişkeninin daha önceki dönemlere ait almış olduğu değer ile ilişkisini aşağıdaki gibi vermişlerdir;

$$Y_t = pY_{t-1} + e_t, \quad t = 1, 2, \dots, \quad (8)$$

Denklemden $|p| < 1$ ise, Y_t serisi, durağan bir zaman serisine yakınsamaktadır. $|p| = 1$ ise, seri birim kök içermekte ve varyansı zamana bağlı olarak değişmektedir. $|p| > 1$ ise, zaman serisi sabit olmamakla birlikte, serinin varyansı, t değerinin artmasına bağlı olarak katlı bir şekilde büyümektedir (Dickey ve Fuller, 1979:427). Bu testte (DF) serinin durağanlığı $H_0: p=1$ biçiminde ifade edilen ve serinin durağan olmama biçimini ifade eden hipotez ile sınanmaktadır. Daha önce dile getirildiği üzere 0 hipotezi altında t değerinin tutarlı olabilmesi, serilerin birim kök içermemesine bağlıdır. Bu nedenle Dickey-Fuller testinde geleneksel yollarla belirlenen t değerinin yerine τ değeri kullanılmaktadır. H_0 reddedilip serinin birim kök içermediği elde edilirse t testi kullanılabilir. Testin kritik değerleri ise Dickey ve Fuller aracılığıyla Monte Carlo yöntemiyle hesaplanmıştır (Tarı, 2016). Dickey-fuller testine ait regresyon modelleri ise aşağıdaki gibidir (Dickey ve Fuller, 1979).

Sabitli ve trendsiz;

$$Y_t = pY_{t-1} + e_t, \quad t = 1, 2, \dots, \quad (9)$$

Sabitli ve trendsiz;

$$Y_t = \mu + pY_{t-1} + e_t, \quad t = 1, 2, \dots, \quad (10)$$

Sabitli ve trendli;

$$Y_t = \mu + \beta_t + pY_{t-1} + \sum_{i=1}^M a_i \Delta Y_{t-i} + e_t \quad (11)$$

Biçiminde ifade edilmektedir. Burda istenilen, hata teriminin otokorelasyon problemi olmadan elde edilmesi kadar gecikmeli fark terimini de denkleme eklemektir. Bu denkleme DF testinin uygulamaya koyulmasıyla Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi gerçekleştirilmektedir. Test istatistiğinin kritik değeriye, DF testiyle aynıdır (Dickey ve Fuller, 1979).

3.3.2. Zivot - Andrews (ZA) (1992) Birim Kök Testi

Zivot ve Andrews (1992) araştırmalarında, Perron'un (1989) kırılma noktalarını dışsal bir biçimde ele almasını eleştirmiştir. Ayrıca Perron'un kullanmış olduğu tekniğin, gerçekleştirmiş olduğu analizlerin ön testinde sorun oluşturabileceğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte Zivot ve Andrews ise, araştırmalarında, seriye ait kırılma dönemini içsel bir biçimde incelemişlerdir. Bir başka söylemle zamanı belli olmayan tek bir kırılmada serinin birim kök içerip içermediğini sınımışlardır. Zivot-Andrews modelde y_t seride dışsal ve yapısal bir kırılmanın gerçekleşmeksizin bütünleşik olduğunu belirttikleri için 3 nolu denkleminde 0 hipotezi aşağıdaki şekliyle ifade edilmiştir.

$$y_t = \mu + y_{t-1} + e_t \quad (12)$$

Alternatif hipotezse $\{y_t\}$ 'nin belirli olmayan bir zaman içerisinde bir noktada oluşan bir kerelik bir kırılmada trend-durağan bir süreç ile ifade edileceği biçimindedir. Zivot ve Andrews, Perron'un ADF test tekniğini benimseyerek, birim kökün varlığı incelemek adına aşağıda verilen denklemleri uygulamışlardır. Bu denklemleri Perron'un araştırmasından ayıran husus, Perron'un Model A ve C denklemlerinde olan $D(T_B)_t$ kukla değişkenine bundan sonra ihtiyaç duyulmamasıdır. Belirtilen denklemler aşağıdaki gibidir;

$$y_t = \hat{\mu}^A + \hat{\theta}^A DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^A t + \hat{\alpha}^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^A \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (13)$$

$$y_t = \hat{\mu}^B + \hat{\beta}^B t + \hat{\gamma}^B DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{\alpha}^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^B \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (14)$$

$$y_t = \hat{\mu}^C + \hat{\theta}^C DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^C t + \hat{\gamma}^C DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{\alpha}^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^C \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (15)$$

$$DU_t(\lambda) = 1 \text{ eğer } t > T\lambda \text{ aksi halde } 0$$

$$DT_t^*(\lambda) = t - T\lambda \text{ eğer } t > T\lambda \text{ aksi halde } 0$$

Yukarıdaki 1. ve 3. eşitlikte λ parametresi üstünde, “şapkalar” eklenmesinin sebebi kırılma kesrinin tahmini değerlerine denk olduklarını belirtmek içindir.

$$t_{\hat{a}^i}(\lambda), \quad i = A, B, C \quad (16)$$

Test istatistiğinin kullanılmasıyla 0 hipotezi adına minimum derecede uygunluk neticesini veren kırılma noktasının seçilmesi işlemi gerçekleşir. $t_{\hat{a}^i}(\lambda)$, $a^i=1$ ’i test eden standart test istatistiğidir. Λ , $\alpha^i=1$ ($i=A, B, C$) testi için tek taraflı t değerini minimum düzeye getirmek adına seçilmekte, test değerinin kritik değerden küçük olması halinde 0 hipotezi kabul edilememektedir ($t_{\hat{a}^i}(\lambda) < k_a(\lambda)$) (Zivot ve Andrews, 1992). Perron’un ine sürdüğü durağanlık testinden farklı bir biçimde ZA durağanlık testi, yapısal kırılmaların içsel olacağını belirterek, birim kökün varlığını sınamaktadır. Bu yönüyle, Perron tekniğine benzer biçimde üç farklı model aracılığıyla “kırılmanın sabitte”, “kırılmanın eğimde” ve “kırılmanın hem sabitte hem eğimde” olabileceğini ifde eden üç model belirtilmiştir.

3.3.3. Kapetanios (2005) Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Bir iktisadi serinin durağan olması ekonometrik araştırmalarda önemli bir husustur. Çünkü durağan bir serinin ortalaması ve varyansı zamanla sabittir ve kovaryansı gecikme seviyesine bağlıdır. İlk geliştirilen birim kök testleri Dickey-Fuller (1979), Phillips-Perron (1988), KPSS (1992) vb. testler, serideki yapısal kırılmaları dikkate almadan birim kök araştırması yapmaktadır. Ancak Perron’da (1989), yapmış olduğu çalışma ile dile getirilen kırılmaları dikkate almaksızın gerçekleştirilen birim kök analizlerinin, hatalı sonuçlar verdiği tespit etmiştir. Kapetanios (2005) testinde ise önceki testlerden farklı bir biçimde 5 taneye kadar yapısal kırılmalara müsaade edilmekte, kırılma sayıları ve kırılma noktalarının, test tekniği aracılığıyla, içsel bir biçimde belirlenebilmesi sağlanmaktadır. Kapetanios (2005), çalışmasında üç model kullanmaktadır. İlgili modelin denklemleri aşağıda gösterilmektedir.

$$y_t = \mu_0 + \mu_1 t + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \varphi_i DU_{i,t} + \sum_{i=1}^m \phi_i DT_{i,t} + e_t \quad (17)$$

$$DU_{i,t} = \begin{cases} 1, & t > TB \text{ ise} \\ 0, & DD \end{cases}$$

Bu denklemdeki

$$DT_{i,t} = \begin{cases} t - TB, & t > TB \\ 0, & DD \end{cases}$$

Testin hipotezleri aşağıdaki gibidir.

$$H_0: \alpha = 1$$

$$H_1: \alpha < 1$$

Yukarıdaki eşitlikteki DU ; sabit terimde (düzeyde), DT ise trendde (eğimde) oluşan kırılmaları tespit etmeye yönelik kukla değişkenlerdir. Sıfır hipotezi altında serinin durağan olmadığı ifade edilmektedir. Bu testteki yapısal kırılma noktaları, hesaplamadaki kolaylık bakımından, *Bai ve Perron* yöntemi çalışılarak bulunmuştur. İlk olarak her bir dönem, potansiyel bir yapısal kırılma tarihi olarak ele alınmakta ve hata terimi kareler toplamı en küçük olan eşitlikteki kukla değişkenin belirttiği tarih, ilk kırılmanın gerçekleştiği tarihi şeklinde dile getirilmektedir. Daha sonra belirlenen tarih modele dâhil edilmekte ve daha sonra ikinci kırılma tarihi, ilk adımdaki gibi gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde m tane kırılmaya kadar devam edilmektedir. Uygun yapısal kırılma sayısı ve tarihi, t istatistiği en küçük olan model tarafından belirlenen kırılma sayısı ve tarihtir.

3.4. Bulgular

Bu başlığın altında araştırma verileri, geleneksel birim kök testlerinden Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1981) birim kök testi, yapısal kırılmalara izin veren Zivot-Andrews (ZA) (1992) birim kök testi ve Kapetanios (2005) birim kök testi ile analiz edilmiştir.

3.4.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi Bulguları

Araştırmada D-8 ülkelerinin orta gelir tuzağına girip girmedikleri Robertson ve Ye (2013) yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda Robertson ve Ye (2013) yöntemine göre ADF birim kök testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	Sabitli-Trendli				
	Test İstatistiği	Kritik Değerler			
		%1	%5	%10	Prob Değerler
Bangladeş	-1.053291 (1)	-4.219126	-3.533083	-3.198312	I(1)=0.0002
Mısır	-2.619301 (1)	-4.219126	-3.533083	-3.198312	I(1)=0.0088
Endonezya	-2.313691 (1)	-4.219126	-3.533083	-3.198312	I(1)=0.0000
İran	-2.179783 (1)	-4.219126	-3.533083	-3.198312	I(1)=0.0201
Malezya	-2.892584 (1)	-4.219126	-3.533083	-3.198312	I(1)=0.0006
Nijerya	-1.787326 (7)	-4.273277	-3.557759	-3.212361	I(1)=0.0000
Pakistan	-2.054472 (1)	-4.219126	-3.533083	-3.198312	I(1)=0.0001
Türkiye	-1.542866 (0)	-4.211868	-3.529758	-3.196411	I(1)=0.0000

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Deterministik bileşen gerekliliğine Φ testleri ile karar verilmiştir. Buna göre, tüm seriler için sabit ve trendin birlikte yer aldığı model üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Parantez içerisindeki değerler, değişkenlerin Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre otokorelasyonun giderildiği gecikme seviyesini göstermektedir.

D-8 ülkeleri için yapılan analizde ADF birim kök testi, hem sabitli hem de trendli model kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Deterministik bileşenlerle gerçekleştirilen Φ testleriyle belirlenmiştir. Buna göre, seçili ülkelerin tamamında, düzey değerleri için birim kök bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile serilerin durağan olmadığı belirtilebilir. Robertson ve Ye (2013) tekniği baz alınarak ifade edilmesi ise, seçili ülkelerde orta gelir tuzağı gibi bir sorunun olmadığı belirtilebilir.

3.4.2. Zivot-Andrews Birim Kök Testi Bulguları

Çalışmada kullanılan bir diğer birim kök testi, yapısal kırılmalara izin veren Zivot-Andrews (ZA) testidir. ZA birim kök testinde Model A sabitli, Model C ise sabitli ve trendli modeli göstermektedir. Elde edilen bulgular ve grafikler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 9: Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

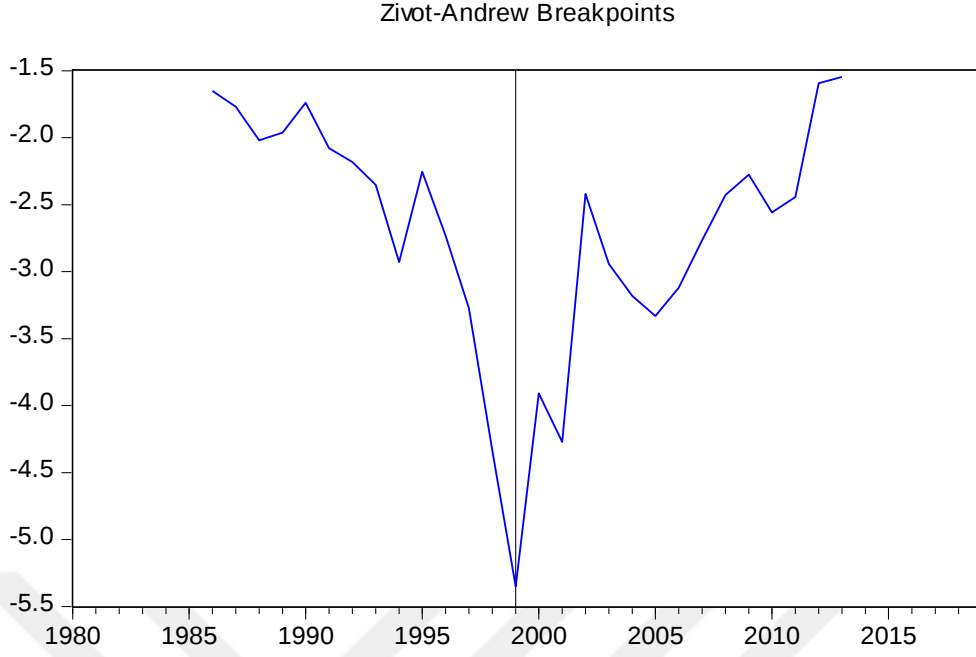
Ülkeler	Model A		Model C	
	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri
Mısır	-7.02360(2)*	2007	-5.96256(2)*	2007
Bangladeş	-2.06030(1)	2007	-3.70654(1)	2002
İran	-2.79096(1)	2003	-4.75043(1)	1990
Endonezya	-7.06488(1)*	1998	-7.42330(1)*	1998
Nijerya	-3.52035(1)	2002	-2.80826(1)	1993
Malezya	-3.48455(1)	1998	-3.61998(1)	1998
Türkiye	-3.30146(0)	2010	-5.35127(0)*	1999
Pakistan	-4.71455(1)	1997	-5.32989(1)*	1997

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Kritik değerler Zivot-Andrews (1992) Model A ve Model C’de %5 anlamlılık düzeyindedir. Kritik değerler sırasıyla -4,93 ve -5,08’dir. Parantez içindeki değerler ise değişkenlerin Akaike Bilgi Kriterlerine (AIC) göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını ifade etmektedir.

Tabloda, D-8 ülkelerine ait test istatistikleri ve kırılma tarihleri Model A ve Model C kapsamında verilmiştir. Alanyazın incelendiğinde, bu iki modelden hangisinin üstün olduğuna ilişkin fikir birliğinin olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla hem Model A hem de Model C’ye ait sonuçlar kabul edilmiştir (Yavuz, 2006). Nitekim araştırmanın yönteminde kullanılan Robertson ve Ye (2013) çalışmalarında A ve C Modelini kullanıp, yorumlamışlardır. Bundan dolayı bu çalışmada da hem Model A hem de Model C kullanılmış ve elde edilen veriler kabul edilmiştir. Mısır, Endonezya %5 anlamlılık düzeyinde ve düzey değerlerinde serilerin birim kök içermediği dile getirilebilir. Bir başka söylemle, Model A için, kritik değer test istatistiklerinden küçük olduğundan seriler, durağandır. Mısır ve Endonezya haricindeki ülkelerin serileriye düzey değerlerinde birim kök içermektedir. Bu nedenle, Robertson ve Ye (2013) tekniğini baz alarak ifade etmek gerekirse, Mısır ve Endonezya için orta gelir tuzağından söz edilebilir. Model C için bakıldığında ise, Türkiye, Pakistan, Endonezya ve Mısır ülkeleri için serilere ait test değerleri, mutlak değer olarak kritik değerden büyük olduklarından, serilerin birim kök içermediği sonucu çıkmaktadır. Robertson ve Ye (2013) modeli baz alınarak yorumlamak gerekirse belirtilen ülkelerin orta gelir tuzağında oldukları ifade edilebilir.

Zivot-Andrews birim kök testine göre hem Model A hem de Model C’ye ait durağan sonuçlar veren ülkelerin kırılma tarihleri yukarıdaki tabloda yer almaktadır. Bu kırılmalara ilişkin Türkiye, Mısır, Endonezya ve Pakistan’a ilişkin grafikler ise aşağıda verilmiştir.

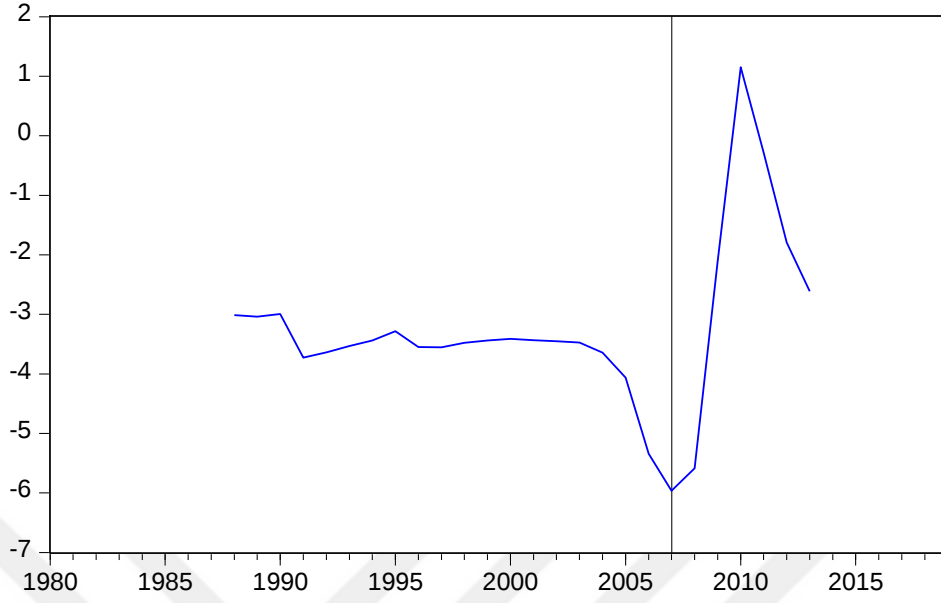

Grafik 1: Türkiye - ZA Kırılma Grafiği (Model C)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik incelendiğinde, kırılmanın 1999 yılına ait olduğu görülmektedir. 1999 yılı Türkiye ekonomisi için önemli bir yıldır. Bu yılın başında, dış ticaret ve cari işlem dengesine ait değerler hariç tüm veriler olumlu bir biçimde görülürken, Kasım ayının sonunda mali kriz meydana gelmiştir. Yaşanan finansal kriz, bir bankanın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu-TMSF'ye devrine, diğerinin ise faaliyetlerinin dondurulmasına neden olmuştur. Uluslararası Para Fonu-IMF, krizden çıkması adına Türkiye'ye destek sağlamıştır. Krizle birlikte sistemdeki tüm faiz değerleri yükselmiştir. Bu yıl içerisinde %30'lardan daha aşağı seviyelerde olan mevduat faizleri, finansal krizden sonra yeniden % 70 düzeylerine (aylık) kadar çıkmıştır. Tüketici kredilerinde de % 2,7 düzeylerine (taşıt kredileri) kadar inen faizlerin, sistem içerisindeki bazı bankalarda % 9-9,5 düzeylerine kadar yükseldiği görülmüştür (Uygur, 2001). Dünya bankası verilerine göre büyüme oranları ise, 1999 yılında %-3,3, 2000 yılında % 6,9 olarak seyrederken, 2000 Kasım ayında gerçekleşen ekonomik kriz ile birlikte 2001 yılı büyüme oranı %-5,8 olarak gerçekleşmiştir. Tüm bu durumlar, modelde verilen kırılma tarihlerini açıklamaktadır.

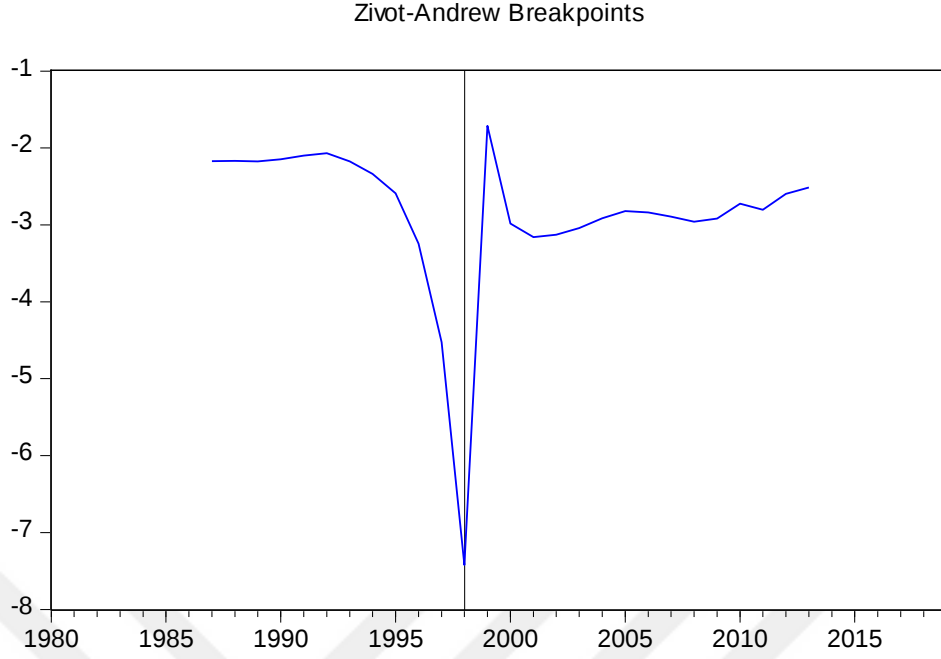
Zivot-Andrew Breakpoints

Grafik 2: Mısır - ZA Kırılma Grafiği (Model C)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

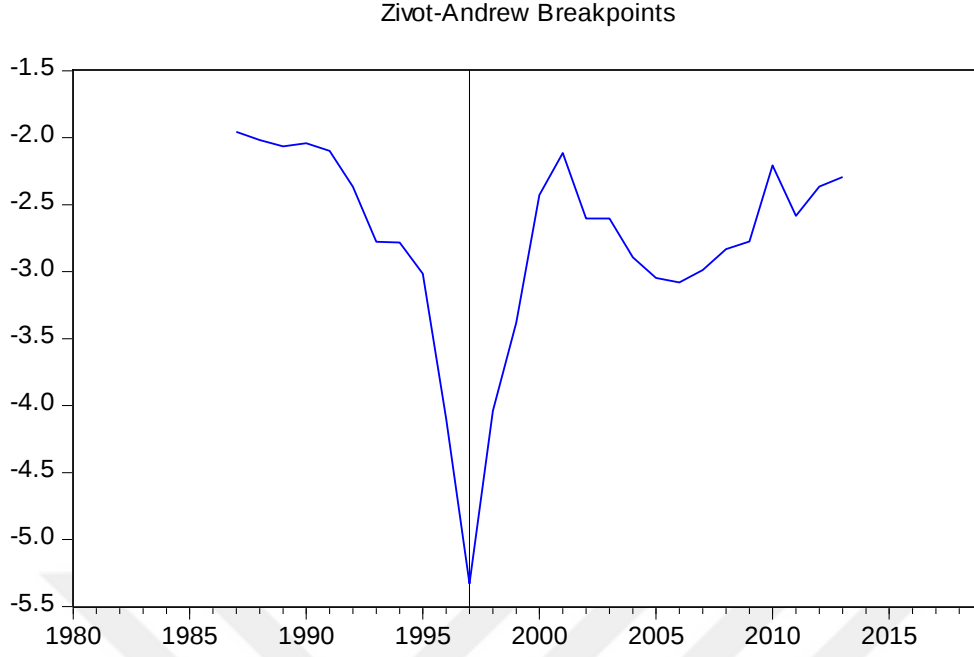
ZA testine ilişkin sonuçların verildiği tabloda da görülmek üzere, Mısır'a ait kırılma yılı 2007 yılı olarak tespit edilmiştir. Mısır bu yıllarda, 1991 yılında başlayan ekonomik reformunu tamamlamıştır. Bu reforma göre, tüm iktisadi faaliyetlerde özel sektörün etkinliğine bağlı olarak daha geniş teşvikler de dâhil olmak üzere uluslararası kurumların, kredi verenlerin ve bağışçıların koşullarını yerine getirme adına reformlar gerçekleştirilmiştir. OECD verilerinde ilgili döneme ait büyüme oranları incelendiğinde, 2005'te %4,47, 2006'da %6,84 ve 2007'de %7,09'dur. 2005 yılından itibaren giderek artan büyüme oranı 2007 yılında son yıllardaki en yüksek orana çıkmıştır. Buna karşın aynı yıllardaki enflasyon oranlarına bakıldığında, 2006 için %4,2 iken 2007 yılı için %11 olarak görülmektedir (OECD). Veriler ve olgular, Mısır için 2007 yılının, kırılma yılı olduğunu açıklamaktadır.

Grafik 3: Endonezya - ZA Kırılma Grafiği (Model C)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki grafik, ZA birim kök testinin Endonezya için verdiği kırılma tarihi grafiğidir. Buna göre Endonezya serisi, 1998 yılında kırılma yaşamıştır. Kırılmanın yaşandığı tarih incelendiğinde, Asya Mali Krizinin başlamasıyla 1997 yılı ortalarında Endonezya ciddi oranda etkilenmiştir. Bu dönemde Endonezya Hükümeti, mali ve ekonomik kriz ile birlikte ciddi suçlamalara maruz kalmıştır. Yaşanan ekonomik kriz ile birlikte, 1998 yılında ülkenin çeşitli yerlerinde isyan hareketleri başlamış, ülke genelinde kitlesel şiddet olayları görülmüştür. Bir rapora göre isyanlarda toplam ölü sayısı 1.188 civarındaydı ve en az 85 kadına tecavüz edildiği bildirildi. Bunların sonucu olarak maddi hasar 260 milyon dolardan fazla hesaplanmıştır. İsyanları, gıda kıtlığı ve kitlesel işsizlik gibi ekonomik sorunlar tetiklemiş olup, sonunda Başkan Suharto'nun istifasına ve Yeni Düzen hükümetinin düşmesine yol açılmıştır (Collins, 2002). Aynı yıllar içerisinde Endonezya'nın ekonomik büyüme verilerine bakıldığında, Dünya Bankası verileri 1997 yılı için ekonomik büyümenin %4,7 olarak gerçekleştiğini tespit etmiş, fakat isyanların yaşandığı ve kırılmanın gerçekleştiği yıl olan 1998 yılı için %-13,1 şeklinde bir büyüme gerçekleştiğini ifade etmiştir. Söz konusu isyan olayları, Asya Mali Krizinin etkileri, analiz sonucunda çıkan kırılma tarihlerini açıklamaktadır.

Grafik 4: Pakistan - ZA Kırılma Grafiği (Model C)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Pakistan için ZA birim kök testi sonuçları incelendiğinde kırılmanın 1997 yılına ait olduğu görülmektedir. Kırılmaya ait seri grafiği ise yukarıdaki grafikte verilmiştir. Pakistan, 1996 yılında siyasi istikrarsızlık yaşamıştır. Bu dönemde yaşanan siyasi istikrarsızlık terör olaylarını da beraberinde getirmiş ve ülkenin çeşitli bölgelerinde patlama vb. şeklinde terör olayları meydana gelmiştir. İzleyen yıllarda, 1999 yılında ise, askeri darbe gerçekleşmiştir (aljazeera.com). Pakistan'ın bu dönemdeki ekonomik büyüme oranları Dünya bankası verilerine göre, 1995 yılı için %5, 1996 yılı için %4,8 ve 1997 yılı için %1 olarak gerçekleşmiştir. 1995 ve 1996 yıllarında belirli bir seviyenin üstünde olan büyüme oranları, 1996 yılı sonrasında yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle düşüş yaşamıştır. Analiz sonucunda elde edilen kırılma tarihi, bu dönemde yaşanan olgular ile örtüşmektedir.

3.4.3. Kapetanios Birim Kök Testi Bulguları

Kapetanios (2005) testinde, daha önce kullanılan testlerden ayrı olarak 5 taneye kadar yapısal kırılmaya izin verilmekte ve kırılma sayısı ve noktaları, test yöntemi ile içsel bir biçimde belirlenebilmektedir. Bu yönüyle testin, diğer testlere göre daha kapsamlı bir test olduğu ile getirilebilir.

Tablo 10: Kapetanios Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	Model A		Model B		Model C	
	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri
Mısır	-6.4440*	2007	-4.0729	1984	-6.3017*	2007
Bangladeş	-2.0603	2005	-3.7540	2002	-3.7065	2002
İran	-4.5750	1985	-5.9361*	1984	-4.7637	1984
Endonezya	-7.0648*	1997	-3.1016	2004	-7.4233*	1997
Malezya	-3.4845	1997	-3.1872	1984	-3.6199	1997
Türkiye	-3.3014	2009	-3.7925	2001	-5.3512*	2000
Pakistan	-4.7145*	1996	-3.3104	2000	-5.3298*	1996
Nijerya	-5.8418	2000	-3.5288	2014	-3.3201	2001

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Kritik değerler Kapetanios (2005) Model A’da %10 anlamlılık düzeyinde tek kırılma için -4,661; Model B’de %10 anlamlılık düzeyinde tek kırılma için -4,144 ve Model C’de %10 anlamlılık düzeyinde tek kırılma için -4,820’dir.

Gerçekleştirilen analiz sonucuna ait veriler yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Kapetanios (2005) testi, ZA (1992) testi ve Lumsdaine-Papell (1997) testlerinin geliştirilmiş versiyonudur. Burada ZA testinde olduğu gibi modeller arasında bir üstünlüğün olmadığı dile getirilebilir (Çalışkan vd., 2018). Dolayısıyla tüm modeller için elde edilen sonuçlar yorumlanabilir. Buna karşın, Sen (2003) çalışmasında, Monte Carlo simülasyonlarıyla dile getirilen 3 model içerisinde C modelinin daha güvenilir olduğunu dile getirmiştir. Alanyazındaki çalışmalar (Çalışkan vd., 2018; Murat vd., 2013; Şener vd., 2015; Uslu, 2018; Uslu, 2019; Yavuzaslan, 2017) incelendiğinde ise, her üç modelin de ayrı ayrı ya da birlikte kullanıldığı ve sonuçlarının yorumlandığı görülmektedir. Bu çalışmada da anlamlı sonuçların elde edildiği sonuçlar yorumlanmaktadır. Buna göre, ZA testinden de ulaşıldığı kadarıyla, Mısır, Endonezya, Pakistan ve Türkiye, düzey değerlerinde durağan çıkmış ve Robertson ve Ye’nin (2013) yöntemine göre, belirtilen ülkelerin orta gelir tuzağına düştükleri sonucu elde edilmiştir. Kırılma tarihlerine bakıldığında, ZA testi ile paralellik göstermektedir. Ülkelere için tespit edilen kırılma tarihlerine yönelik yorumlama, ZA testi sonuçlarında verildiği için burada tekrara düşmemek adına verilmemiştir. Buna karşın Kapetanios (2005) testinde, ZA testi sonuçlarında bulunmayan, Nijerya ve İran ülkeleri için de düzey değerlerine göre birim kök içermediği, bundan dolayı da belirtilen ülkelerin orta gelir tuzağına düştükleri bulunmuştur. Kırılma tarihlerine göre, Nijerya’da, 1990’lı yıllardan sonra yükselmeye başlayan Doğrudan Yabancı Yatırımların büyük kısmı petrol sektöründe olmuştur. Bu durum öyle ki 2000 yılına gelindiğinde rekor seviyeye çıkarak 1,310

milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde petrol üzerinden çatışmalar yaşanmış, petrol boru hatlarına saldırılar düzenlenmiştir. 1999 yılında 500 civarında olan saldırı sayısı 2000 yılına gelindiğinde iki katına çıkmış ve 1000 civarında gerçekleşmiştir (Ferhavi, 2015; Aydın, 2016). Bununla birlikte Dünya Bankası verilerine göre Nijerya'nın ilgili dönemdeki verileri; ekonomik büyüme oranı 1999 yılı için %0,6 iken, 2000 yılı için %5 olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen bu durumlar, test sonucu elde edilen kırılma tarihlerini açıklar niteliktedir. Kapetanios (2005) testinden elde edilen bir diğer bulgu ise; İran ile ilgilidir. Kırılma tarihlerine bakıldığında İran için 1984 yılının elde edilmesi sürpriz olmamaktadır. Çünkü bu yıllar içerisinde İran-Irak savaşı devam etmektedir. 1980-88 yıllarındaki İran ve Irak mühaberesi, saldırıların artmasına, kayıpların verilmesine ve sonuç olarak ekonomik kayıpların yaşanmasına neden olmuştur (iranchamber.com). İran'ın bu dönemdeki ekonomik büyüme oranı, Dünya Bankası verilerine göre 1982 yılında %27,2, 1983 yılında %8,6 ve 1984 yılında ise %-8,8 olarak gerçekleşmiştir. 1984 yılındaki bu durum, test sonucunda elde edilen kırılma tarihiyle örtüşmektedir. Yukarıda dile getirilen olaylar ise, kırılma tarihini açıklamaktadır.

SONUÇ

Son yıllarda, orta gelir tuzağı terimi ortak bir dile girmiş ve bilimsel ya da bilimsel olmayan literatürde çok fazla ilgi görmüştür. OGT kavramı, geniş kullanım alanıyla, hızlı artış gösteren, yüksek gelir statüsüne ulaşamayan ülkeleri ifade etmektedir. Kavramsal olarak, OGT nispeten yeni bir olgudur ve ilk olarak 2007 yılında Gill ve Kharas'ın (2007), "An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth" başlıklı Dünya Bankası raporunda bahsedilmiştir. Açıkçası, OGT'nin açık ve kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Çalışmalarda kullanılan verilerin gösterdiğine bağlı olarak OGT'nin ne olduğu hakkında birçok farklı fikir bulunmaktadır. Alanyazında OGT tanımlamasıyla ilgili olarak gruplandırılabilir iki tanımlama mevcuttur. Bunlar, teorik tanımlar ve ampirik/niceliksel tanımlar şeklinde dile getirilebilir. Ampirik/niceliksel tanımlamalar da kendi içinde mutlak ve göreceli olarak iki gruba ayrılmaktadır. İlk grup, teorik tanımlar, OGT ile ilgili gerçekleştirilmiş ilk çalışmaları kapsamaktadır (Garrett, 2004; Gill ve Kharas, 2007; Ohno, 2009; Kharas ve Kohli, 2011). Bir ülke orta gelir aralığına girdiğinde, gerekli olanın siyasi ve kurumsal düzenlemelere odaklanması gerektiğini ifade ederler. Bu anlamda çalışmalarda, OGT'yi eksik yapısal ve kurumsal reformların bir sonucu, bir tür siyasi başarısızlık olarak tanımlamışlardır. Örnek verilmesi gerekirse Gill ve Kharas (2007) OGT ülkelerini "*gelişmiş endüstrilerde egemen olan düşük ücretli yoksul ülke, rakipleri ile hızlı teknolojik değişim geçiren endüstrilerde egemen olan zengin ülke yenilikçileri arasında sıkışmış*" olarak ifade etmişlerdir. Kharas ve Kohli ise (2011), ülkelerin düşük maliyetli işgücü ve sermaye ile kaynak odaklı büyümeden üretkenlik odaklı büyümeye zamanında geçiş yapamadıklarında OGT'ye yakalanacağını belirtmişlerdir. Bu tanımlardaki temel sorun, bir ülkenin OGT'de olup olmadığı sorusuna net bir yanıtın verilmemesi ve dolayısıyla yoruma çok fazla yer bırakıyor olmasıdır. Bu nedenle, OGT teriminin farklı bileşenlerinin, yani "orta gelir" ve "tuzak"ın daha kesin bir tanımını gerektiren ikinci grup tanımlara (ampirik/niceliksel tanımlar) odaklanması daha açıklayıcı olacaktır. Bu tanımlamalar, mutlak orta gelir eşiklerine dayanmaktadır. Özellikle, eşikler için mutlak değerler kullanan birçok yazar (Felipe vd., 2012; Aiyar vd., 2013), Dünya Bankası'nın yıllık olarak güncellenen ülke sınıflandırmasına atıfta bulunmaktadır. Bu sınıflandırma, Atlas yöntemine göre hesaplanan kişi başına reel gayri safi milli gelire dayalı olarak dört gelir kategorisi arasında ayırım yapmaktadır. Buna karşılık, göreceli yaklaşım, genellikle ABD'ye veya

başka bir gelişmiş ülkeye göre kişi başına düşen geliri ifade etmektedir. Bununla ilgili olarak, Woo vd. (2012) orta gelir aralığını, ABD'nin kişi başına düşen gelirinin %20 ile %55'i arasında tanımlamaktadır. Bu çalışmada da orta gelir tuzağı tanımlamalarından ampirik/niceliksel tanımlama türüne dahil olan göreceli tanımlama grubuna giren Robertson ve Ye'nin (2013) tanımlaması kullanılmıştır. Robertson ve Ye (2013), bir ülkenin kişi başına düşen gelirinin, ABD'ye göre %8-36 arasında olduğunda orta gelir aralığında olduğunu iddia etmektedir. Robertson ve Ye (2013), öne sürdükleri ekonometrik yaklaşım kapsamında, analize dahil edilen ülkelerin orta gelir tuzağında bulunup bulunmadığını incelerken, seçili ülkelerin kişi başına düşen GSYH'sinin doğal logaritmik değerlerinden, ABD kişi başına düşen GSYH'sinin doğal logaritmik değerlerini çıkararak bir fark serisi oluşturup ve bu seriyi birim kök testleriyle incelemiştir. Bu test sonucunda elde edilen serinin birim kök içermemesi halinde ilgili ülkelerin orta gelir tuzağına düştüğü ve yüksek gelir grubundaki ülkelere yakınsamadığı tespit edilmektedir.

Robertson ve Ye'nin (2013) tekniğini kullanan çalışmalar alanyazında oldukça fazladır (Han ve Wei, 2017; Wu, 2014; Ay vd., 2016; Andrianjaka ve Rougier, 2019; Tuncel, 2014; Şahin vd., 2015; Nişancı vd., 2015; Ballı vd., 2019; Güriş ve Astar, 2019). Bu çalışmada da Robertson ve Ye'nin (2013) tekniği kullanılmıştır. Bu yönüyle çalışmada kullanılan teknik, alanyazında yer etmiş bir tekniktir. Araştırma Bangladeş, Mısır, Endonezya, Malezya, İran, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'nin de içinde olduğu D-8 ülkelerini kapsamaktadır. Çalışmada, 1980-2019 yılları arasında Dünya Bankası World Development Indicator serisinden elde edilen 2010 yılı sabit fiyatlarıyla kişi başına düşen GSMH verileri kullanılmıştır. Öncelikle verilerin logaritmaları alınmış, daha sonra Robertson ve Ye (2013) tekniğinin öngördüğü biçiminde ABD logaritmik verilerinden çıkarılmış ve analiz işlemleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın analizi, öncelikli olarak yapısal kırılmalara izin veren testler ile gerçekleştirilmiş olup, geleneksel testler de kullanılmıştır. Bu yönüyle yapısal kırılmalara izin veren testlerden Zivot-Andrews (ZA) (1992) ve Kapetanios (2005) birim kök testleri kullanılmıştır. Geleneksel testlerden ise ADF (1981) birim kök testi kullanılmıştır. Dünya Bankası gelir gruplarına göre ayırdığı ülkeleri, düşük gelirli, alt-orta gelirli, üst-orta gelirli ve yüksek gelirli olarak tasnif etmiştir. Gruplandırma içerisinde belirlenen kriterlere göre her yıl değişiklikler olabilmektedir. 2020 yılı verilerine göre, Bangladeş, Mısır, Nijerya

ve Pakistan alt-orta gelirli grupta, Endonezya, İran, Malezya ve Türkiye ise üst-orta gelirli ülkeler arasında yer almaktadır. Çalışmada uygulanan analiz işlemleri neticesinde, geleneksel birim kök analizlerinden ADF (1981) testi bulgularına göre, araştırma kapsamında incelenen ülkelere hiçbirinin orta gelir tuzağında olmadığı anlaşılmaktadır. Yapısal kırılmalı birim kök testlerinden ZA (1992) testine ait bulgulara göre ise, Model A’da Mısır ve Endonezya, Model C’de Mısır, Endonezya, Pakistan ve Türkiye, orta gelir tuzağına düşen ülkelerdir. Araştırma kapsamında kullanılan diğer yapısal kırılmalı birim kök testi Kapetanios (2005) testi bulgularında ise, Model A’da Mısır, Pakistan, Nijerya ve Endonezya, Model B’de, İran ve Model C’de Mısır, Türkiye, Pakistan ve Endonezya’nın orta gelir tuzağına girdiği dile getirilebilir.

Çalışmanın bulgularına göre Türkiye için yapısal kırılma tarihi, ZA testinde 1999 yılı, Kapetanios testinde ise 2000 yılıdır. Testler sonucunda elde edilen tarihlerin, Türkiye ekonomisi için oldukça zor bir dönemi ifade eden küresel kriz anına denk gelmesi, testlerin uygunluğunu da göstermektedir. Dile getirilen tarihlerde Türkiye ekonomisi finansal krizden oldukça kötü etkilenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulguların, literatürdeki Ünlü ve Yıldız (2018) ve Robertson ve Ye’nin (2013) çalışmalarıyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte Öz ve Göde (2015), Felipe vd. (2012), Tiftikçigil vd. (2018), Çağlayan (2020), Keskingöz ve Dilek (2016), Koçak ve Bulut (2014) ve Tıraşoğlu ve Karasaç’ın (2018) çalışmalarıyla örtüşmemektedir. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinin, ABD ekonomisiyle aralarındaki gelir farklılığını kapatma yatkinliğinde olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu yakınsamanın uzun dönemde sürüp sürmediği veya aralarındaki açığın ne zaman kapanacağı, Türkiye’nin ekonomik performansının ilerleyen dönemlerdeki büyüme oranlarına bağlı gözükmemektedir. Buna karşın, Türkiye ekonomisinin büyüme hızında son yıllarda bir durağanlaşma yaşanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’yi OGT riskinden korumak için birçok politika önerisi yapılmaktadır. İnsan sermayesinin niteliğini ve üretkenliğini artıracak, iktisadi büyüme ve kalkınma adına etkili olabilecek makro düzeydeki iktisadi faktörlerin etkinliği ve etkililiği ve mali piyasaların etkinliğini artırıcı tedbirlerin alınması gerekliliği açıktır. Bununla birlikte, sektörel bazda üretkenliği, ihraç edilen ürün sepetinde çeşitliliği artıracak ve ülke performansının sınırlı sayıdaki mal ticaretine bağımlı olmasını engelleyen politikalar teşvik edilmelidir. Gerçekleştirilmesi gereken bir diğer politika ise, ülke içinde enerji verimliliğini destekleyen teknolojik ve inovasyon

temelli gelişmelerin desteklenmesidir. Yapılacak düzenlemeler ile sağlanacak uzun dönemli makro düzeydeki iktisadi istikrarla Türkiye ekonomisinin, orta gelir tuzağına düşme riskinin büyük oranda korunması düşünülmektedir.

Endonezya için elde edilen bulgular incelendiğinde, literatürdeki, Ünlü ve Yıldız (2018), Aviliani vd. (2014), Lumbangaol ve Pasaribu (2019) Robertson ve Ye (2013) ve Tıraşoğlu ve Karasaç'ın (2018) çalışmalarıyla örtüştüğü görülmektedir. Buna karşın Tiftikçigil vd.'nin (2018) araştırmasında Endonezya, orta gelir tuzağına girmeyen ülkeler arasında gösterilmiştir. Endonezya Güney Doğu Asya bölgesinde bulunan ASEAN topluluğundaki en büyük pazara sahip ülkedir. Araştırma sonucunda elde edilen yapısal kırılma tarihleriyle uyumlu olan 1998 yılından sonra ekonomik hamle geliştirmiştir. Bu dönemden sonra demokratik temelli yönetim uygulamasına geçip yeni bir döneme giriş yapmıştır. 2001 yılından bu yana gayri safi yurtiçi hasılasını (GSYİH) neredeyse iki katına çıkarmış ve ortalama %5,3'lük bir büyüme oranı elde etmiştir. Dünya Bankası verilerine göre de yakın zamanda alt-orta gelir grubundan üst-orta gelir grubuna geçiş yapmıştır. Fakat alanyazındaki araştırmalar OGT'ye girdiğini belirtmektedir. Çıkış yolu olarak da son on yılda ortalama %1,5/yıl nüfus artışıyla birlikte gelen yeni işgücü potansiyelinin kullanılması öngörülmektedir. Bununla birlikte zengin doğal kaynakları ve dünyanın ekonomik olarak en dinamik bölgesindeki stratejik konumu ile Endonezya, refahını artırma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, kısa ve uzun vadede hizmet sektörü ve yüksek eğitimli işgücünün kişi başına GSMH üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacağı, imalat sektörünün gelişimi ile birlikte orta gelir tuzağından çıkılabileceği ifade edilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre İran, Kapetanios (2005) testinin Model B yönteminde orta gelir tuzağına girmiş ülke konumundadır. Literatürdeki araştırmalara bakıldığında, bu araştırmada ulaşılan bulgularla paralellik gösteren, Felipe vd. (2012), Mirjalili ve Saadat (2020) ve Robertson ve Ye'nin (2013) araştırmaları görülmektedir. Bu araştırma sonuçlarıyla örtüşemeyen çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Ünlü ve Yıldız'ın (2018) araştırmasında, İran orta gelir tuzağına değildir. İran'ın orta gelir tuzağından kaçınmasında en büyük etkinin, pozitif ve anlamlı etkileri olan beşeri sermaye ve toplam faktör verimliliği artışının sahip olduğu ifade edilebilir. Bu konuda Mirjalili ve Saadat (2020), İran'daki beşeri sermaye ve toplam faktör verimliliği artışının, ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve önemli etkileri bulunduğunu, ancak bu etkilerin İran

ekonomisini, orta gelir tuzağından kurtarmaya yardımcı olacak kadar büyük gerçekleşmediğini belirtmişlerdir.

Nijerya, Pakistan ve Mısır'a ait elde edilen bulgulara bakıldığında, Mısır ve Pakistan'ın hem ZA (1992) hem de Kapetanios (2005) testine göre orta gelir tuzağı içerisinde bulunduğu, Nijerya'nın ise yalnızca Kapetanios (2005) testi bulgularına göre orta gelir tuzağı içerisinde bulunduğu görülmüştür. Literatürde Mısır üzerine yapılan incelemelerden Aviliani vd.'nin (2014) araştırması, bu araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Pakistan üzerine gerçekleştirilen araştırmalarda, Felipe vd. (2012) ve Ünlü ve Yıldız'ın (2018) bulguları; Nijerya üzerine yapılan araştırmalarda Felipe vd. (2012) ve Aviliani vd.'nin (2014) araştırmaları, dile getirilen ülkelerin, orta gelir tuzağına girdiği yönündedir. Belirtilen araştırmalardan elde edilen sonuçlar bu çalışmanın bulguları ile paralellik göstermektedir. Çalışmada ulaşılan diğer bir bulgu ise, Bangladeş ve Malezya'nın orta gelir tuzağına girmediği yönündedir. Literatürde ise, Yusuf ve Nabeshima (2009), Woo (2009) ve Ünlü ve Yıldız (2018), Malezya'nın orta gelir tuzağına girdiğini belirtmişlerdir. Bu açıdan, bu çalışmadaki bulgularla örtüşmemektedir. Fakat Felipe vd. (2012) Malezya'nın orta gelir tuzağında olduğunu belirtmiştir. Malezya ile ilgili olarak Dünya Bankası'nın (2021) son yayınladığı "*Aiming High: Navigating the Next Stage of Malaysia's Development*" isimli raporunda Malezya'nın 2024-2028 yılları arasında yüksek gelirli ülkeler grubuna geçişi tahmin edilmektedir. Bangladeş üzerine araştırmasını gerçekleştiren Ünlü ve Yıldız (2018), Bangladeş'in orta gelir tuzağında olmadığını belirtmiştir. Bu açıdan ulaşılan bulgular, bu çalışmadan elde edilen sonuç ile paralellik göstermektedir.

Sonuç olarak; orta gelir tuzağında bulunan ülkelerin, bu tuzaktan çıkmaları adına, geleneksel ürünlerin üretiminden modern ürünlere evriminin sağlanması gerekmektedir. Yüksek gelirli bir ekonomi haline gelmeyi sağlayan mekanizmalar olarak hizmetlerin küreselleşmesinden faydalanılmalıdır. Bunlara ek olarak yatırım yapmak için geniş alanların varlığın olması, üretimde çeşitlendirmeden uzmanlaşmaya doğru geçişin olması, hızlı inovasyon ve firmaların yeteneklerine dayalı yeni ürün ve süreçlerin tanıtımının gerçekleşmesi, teknolojik ilerlemeyi sağlayan bilgi ekonomisine önemin artması, işgücünün verimliliğini artıracak nitelikte hamlelerin gerçekleşmesi gibi gereklilikler sayılabilir. Bu bağlamda alanında uzman yetenekli profesyonellerin

yetiştirilmesi ve ekonomideki merkeziyetçiliğin yerel olarak yaygınlık kazanması gerekliliklerini yerine getirmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Agénor, P. R. (2017). Caught in the Middle? The economics of middle- income traps. *Journal of Economic Surveys*, 31(3), 771-791.
- Agénor, P. R., & Canuto, O. (2012). *Middle-income growth trap*. Policy Research Working Paper.
- Agénor, P.-R., Canuto, O. & Jelenic, M. (2012). *Avoiding middle-income growth traps*. Economic Premise, No. 98. World Bank.
- Aiyar, S., Duval, R., Puy, D., Wu, Y. and Zhang, L. (2013) *Growth slowdowns and the middle-income trap*. IMF Working Paper 13/71, International Monetary Fund, Washington, D. C.
- Alp, A. E. (2008). *Türkiye’de ücret-üretim ilişkisine doğrusal olmayan eşbütünleşme analizi ile yaklaşım*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Andrianjaka, R. R., & Rougier, E. (2019). What difference does it make (to be in the Middle Income Trap)?: An empirical exploration of the drivers of growth slowdowns. *Structural Change and Economic Dynamics*, 51, 225-236.
- Aoki, M. (2011). *The five-phases of economic development and institutional evolution in china and japan*. ADBI Working Paper Series No. 340.
- Arezki, R., Fan, R. Y., & Nguyen, H. (2021). Technology adoption and the middle-income trap: Lessons from the Middle East and East Asia. *Review of Development Economics*, 25(3), 1711-1740.
- Arslanhan, S., & Kurtsal, Y. (2010). *To what South Korea owes success in innovations? Implications for Turkey*. TEPAV Policy Note.
- Astar, M. (2019). Yakınsama yaklaşımları çerçevesinde üst-orta gelirli avrupa ülkelerinde orta gelir tuzağı. Güriş, S. (Ed.). *Ekonometrik Uygulamalar* (129-150). İstanbul: DER Yayınları.
- Aviliani, A., Siregar, H., & Hasanah, H. (2014). Addressing the middle-income trap: Experience of Indonesia. *Asian Social Science*, 10(7), 163.
- Ay, A., Akar, G., & Akar, T. (2016). Middle income trap: a comparison between BRICS countries and Turkey. *Economic and Environmental Studies*, 16(2), 38.
- Aydın, N. (2016) Enerji ve tabii kaynaklar açısından Nijerya, <https://www.nurettinaydin.com/files/akademik-makaleler/nijerya.pdf>, Erişim Tarihi: 04/04/2021.
- Bai, J., & Perron, P. (1998). Estimating and testing linear models with multiple structural changes. *Econometrica*, 47-78.

- Ballı, E., Manga, M., & Güreşçi, G. (2019). Orta gelir tuzağı: Türkiye üzerine ampirik bir analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (59), 48-60.
- Bozkurt, E., Bedir, S., Özdemir, D., & Çakmak, E. (2014). Orta gelir tuzağı ve Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 167, 22-39.
- Brooks, C. (2008). *RATS Handbook to accompany introductory econometrics for finance*. Cambridge Books.
- Bulman, D., Eden, M., & Nguyen, H. (2017). Transitioning from low-income growth to high-income growth: is there a middle-income trap?. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 22(1), 5-28.
- Bulut, U., & Bulut, A. S. (2015). The role of schooling in struggling with the middle-income trap: dynamic panel data analysis. *Journal of Social and Administrative Sciences*, 2(4), 205-215.
- Cai, F. (2012). The coming demographic impact on China's growth: The age factor in the middle-income trap. *Asian Economic Papers*, 11(1), 95-111.
- Carnovale, M. (2012). *Developing countries and the middle-income trap: Predetermined to fall*. New York University, Leonard N. Stern School of Business, Bachelor of Science, New York.
- Collins, E. F. (2002). Indonesia: a violent culture?. *Asian Survey*, 42(4), 582-604.
- Çağlayan, K. (2020). *Middle income trap: the case of Turkey (1980-2018)*. Unpublished master thesis. Istanbul University social Sciences Institute, Istanbul.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M., & Meçik, O. (2018). Türkiye’de uzun dönemde eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 75-96.
- Çobanoğulları, G., & Eroğlu, E. (2017). Orta gelir tuzağından çıkış: Türkiye örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(3).
- Dalgıç, B., İyidoğan, P. V., & Balıkçioğlu, E. (2014). Orta gelir tuzağından çıkışta hangi faktörler. *Maliye Dergisi*, 167, 116-125.
- Demirel, D. (2021). Orta gelir tuzağı’nın türkiye ekonomisi üzerine etkileri ampirik bir değerlendirme (1980-2019). *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 44-56.
- Dewitte, R. (2014). *Middle income trap and export sophistication: Assessment and economic policy implications*. Unpublished Master Thesis, Ghent: Ghent University Faculty of Economic and Business Administration.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1057-1072.

- Duman, T. Y., & Yıldız, H. (2021). Middle Income Trap For D-8 Countries / D-8 Ülkeleri İçin Orta Gelir Tuzağı. *Global Agenda In Social Sciences*, 133-144.
- Dünya Bankası (2012). *China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative Society*. Washington DC: World Bank.
- Dünya Bankası (2020) Popular Indicators, <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/1ff4a498/Popular-Indicator>, Erişim Tarihi: 11/05/2021.
- Egawa, A. (2013). *Will income inequality cause a middle-income trap in Asia?* (Bruegel Working Paper 2013/06). Brussel: Bruegel.
- Eğilmez, M. (2012). *Orta Gelir Tuzağı Nedir?*, <http://www.mahfi-egilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html>, Erişim Tarihi: 11/05/2021.
- Eichengreen, B., Park, D. & Shin, K. (2011). *When fast growing economies slow down: International evidence and implications for China*. NBER Working Papers, 16916, Cambridge.
- Eichengreen, B., Park, D. & Shin, K. (2013). *Growth slowdowns redux: New evidence on the middle-income trap*. NBER Working Papers, 18673, Cambridge.
- Felipe, J., Abdon, A. & Kumar, U. (2012). *Tracking the middle-income trap: What is it, who is in it, and why?* Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper No. 715.
- Ferhavi, F. (2015). *Nijerya'da şiddet, radikalizm ve boko haram*. International Strategic Research Organization (USAK).
- Flaen, A., E. Ghani, & S. Mishra. 2013. *How to avoid middle income traps. evidence from Malaysia*. (Policy Research Working Paper Series No. 6427). Washington, DC: World Bank.
- Gill, I. S., & Kharas, H. (Eds.). (2007). *An East Asian renaissance: ideas for economic growth*. The World Bank.
- Goay, J. D. X., Lee, Y. H., Low, T. T., Tan, K. C., & Wong, L. K. (2013). *Middle-income trap: From the perspective of economic growth* (Doctoral dissertation, UTAR), Universiti Tunku Abdul Rahman.
- Güriş, S., & Astar, Ö. Ü. M. (2019). BRICS-TM ülkelerinde orta gelir tuzağının incelenmesi. *XI. IBANES Kongreler Serisi, Tekirdağ, 9-10 Mart 2019*, 751, 758.
- Güriş, S., Astar, M. & Kömüryakan, F. (2019). *Orta gelir tuzağının analizi – zaman serileri ve panel veriler ile yakınsama*. İstanbul: Der Yayınları.

- Gürsel, S. (2019). *Ekonomistlerden Orta Gelir tuzağı Yorumu*. http://www.odd.org.tr/web_2837_1/entitalfocus.aspx?primary_id=923&target=categorial1&type=31, Erişim Tarihi: 01/05/2021.
- Gürsel, S. & Soybilgen, B. (2013). *Türkiye orta gelir tuzağının eşiğinde*. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi Araştırma Notu: 13/154.
- Güven, S. (1995). *Sosyal planlama*. Bursa: Ezgi Kitabevi
- Han, X., & Wei, S. J. (2017). Re-examining the middle-income trap hypothesis (MITH): What to reject and what to revive?. *Journal of International Money and Finance*, 73, 41-61.
- Hout, A. V. D. (2014). *Escaping the middle income trap: The importance of inclusiveness for further growth*. Erasmus ScHool of Economics, Unpublished Master Thesis, Rotterdam.
- <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-pakistanin-siyasi-gecmisi>, Erişim Tarihi: 11/05/2021.
- https://www.iranchamber.com/history/iran_iraq_war/iran_iraq_war2.php, Erişim Tarihi: 11/05/2021.
- Im F., Rosenblatt D. (2013). *Middle-income TRAPS: A Conceptual and empirical survey*. World Bank Policy Research Working Paper No. 6594, The World Bank.
- İlhan, A., & Akdeniz, C. (2020). Orta Gelir Tuzağının Türkiye Geneli ve Düzey Alt Bölgeleri İçin Tespiti. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 253-278.
- Jimenez-Soto, E., Alderman, K., Hipgrave, D., Firth, S., & Anderson, I. (2012). *Prioritization of investments in reproductive, women's and children's health: evidence-based recommendations for low and middle income countries in Asia and the Pacific—a subnational focus*. Partnership for Maternal, Newborn & Child Health (PMNCH). WHO.
- Jitsuchon, S. (2012). Thailand in a Middle-Income Trap. *TDRI Quarterly Review*, 27(2), 13-20.
- Kanchoochat, V. & P. Intarakumnerd, (2014). *Tigers trapped: Tracing the middle-income trap through the east and southeast asian experience*. Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development, fileadmin/working_paper_series/wp_04_2014_Kanchoochat_Tiger_Trapped, Erişim Tarihi: 07.05.2021.
- Kapetanios, G. (2005). Unit- root testing against the alternative hypothesis of up to m structural breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 26(1), 123-133.

- Karahan, H. (Ed.). 2012 *kalkınma yolunda yeni eşik orta gelir tuzağı 2012 Türkiye ekonomisi raporu*. (Rapor No:79), Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD).
- Kaya, Z., Tokucu, E., Aykırı, M., & Durmuş, C. (2015). *Türkiye ekonomisinde orta gelir tuzağı ve ödemeler bilançosu kısıtı*. In International Conference on Eurasian Economies (pp. 830-840).
- Kesgingöz, H., & Dilek, S. (2016). Middle income trap and Turkey. *The Empirical Economics Letters*, 15(7), 658-666.
- Kharas, H., & Kohli, H. (2011). What is the middle income trap, why do countries fall into it, and how can it be avoided?. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 3(3), 281-289.
- Koçak, E., & Bulut, Ü. (2014). Orta gelir tuzağı: teorik çerçeve, ampirik yaklaşımlar ve Türkiye üzerine ekonometrik bir uygulama. *Maliye Dergisi*, 167, 1-21.
- Köklü, A. (1973). *Makro İktisat*. Ankara: S Yayınları.
- Kuznets, S. (1971). 8. *Notes on Stage of Economic Growth as a System Determinant* (pp. 243-268). University of California Press.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Lee, J. & Strazicich, M.C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labor. *The Manchester School*, 22(2), pp. 139-191.
- Lin, J. Y. (2001). *The Inaugural D. Gale Johnson Lecture Development Strategy and Economic Convergence*. Pekin University.
- Lin, J. Y., & Rosenblatt, D. (2012). Shifting patterns of economic growth and rethinking development. *Journal of Economic Policy Reform*, 15(3), 171-194.
- Lumbangaol, H. E., & Pasaribu, E. (2019). Eksistensi dan determinan middle income trap di Indonesia [Existence and determinants of middle income trap in Indonesia]. *Jurnal Ekonomi & Kebijakan Publik*, 9(2), 83-97.
- Lumsdaine, R. L., & Papell, D. H. (1997). Multiple trend breaks and the unit-root hypothesis. *Review of economics and Statistics*, 79(2), 212-218.
- Mirjalili, S. H., & Saadat, H. (2020). How to escape the middle income trap in Iran? Lessons from Malaysia, Thailand South Korea and China. *International Economic Studies*, 50(1), 1-12.

- Murat, S., Şener, S., & Yilanci, V. (2013). İktisadi krizler, doğal afetler, terör faaliyetleri Türkiye'ye gelen turistler üzerinde etkili mi?. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 63(1), 1-15.
- Narayan, P. K., & Popp, S. (2010). A new unit root test with two structural breaks in level and slope at unknown time. *Journal of Applied Statistics*, 37(9), 1425-1438.
- Ng, S., & Perron, P. (2001). Lag length selection and the construction of unit root tests with good size and power. *Econometrica*, 69(6), 1519-1554.
- Nişancı, M., Gerni, M., Türkmen, A., & Emsen, Ö. S. (2015). *Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağına düşüp düşmediğine dair tartışma: Kur değerlenmesi çerçevesinde bir bakış*. In International Conference on Eurasian Economies (pp. 232-242).
- Ohno, K. (2009) Avoiding the middle-income trap-renovation industrial policy formulation in Vietnam. *ASEAN Economic Bulletin* 26(1): 25-43.
- Öz, E. & Göde, B. (2015). Orta gelir tuzağı ve Türkiye'nin konumu. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 77-93.
- Öz, S. (2012). Orta gelir tuzağı, ekonomik araştırma formu (EAF). *Politika Notu* 12-06, 1-4.
- Öztürk, A. (2016). Examining the economic growth and the middle-income trap from the perspective of the middle class. *International Business Review*, 25(3), 726-738.
- Öztürk, Z., & Bayramoğlu, A. T. (2019). Orta gelir tuzağı hipotezi'nin panel birim kök testi ile analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 200-213.
- Pamuk, Ş. (2012). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parasız, İ. (1998). *İktisadın ABC'si*. Bursa: Ezgi Kitabevi
- Paus, E. (2014). Latin America and the middle income trap. ECLAC, *Financing for Development Series*, (250).
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 57(6), 1361-1401.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Pritchett, L. & Summers, L.H. (2014). *Asiaphoria meets regression to the mean*. (NBER Working Paper No. 20573). Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

- Robertson, P. E. & Ye, L. (2015) On the existence of a middle-income trap. *University of Western Australia Working Paper* 13/12. An earlier version of this article appeared in 2013 under the same title.
- Robertson, P. E. & Ye, L. (2013). On the existence of a middle income trap. *University of Western Australia Economics Discussion Paper*, No: 13.12.
- Sen, A. (2003). On unit-root tests when the alternative is a trend break stationary process. *Journal of Business and Economics Statistics*, 21(1), 174-184.
- Setiawan, S. (2017). Middle income trap and infrastructure issues In Indonesia: A Strategic Perspective. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4).
- Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik terimler ansiklopedik sözlük*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Spence, M. (2011). *The next convergence: The future of economic growth in a multispeed world*. New York, NY: Farrar, Straus, and Giroux.
- Şahin, H. (2016). *Türkiye ekonomisi*. Bursa: Ezgi kitabevi.
- Şahin, İ., Başer, K., & Karanfil, M. (2015). Orta gelir tuzağı üzerine ampirik bir çalışma: Türkiye örneği (1980-2013). *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2).
- Şener, S., Yılcı, V., & Canpolat, E. (2015). Satın alma gücü paritesi ve varyasyonlarının Türkiye için sınanması. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(25), 53-63.
- Tampakoudis, I. A., Subeniotis, D. N., Kroustalis, I. G., & Skouloudakis, M. I. (2017). Determinants of foreign direct investment in middle-income countries: New middle-income trap evidence. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 8(1), 58-70.
- Tarı, R. (2016). *Ekonometri*. İstanbul: Küv Yayınları.
- Tho, T. W. (2013). The middle-income trap: Issues for members of the association of southeast asian nations, *VNU Journal of Economics and Business* 29(2), 107-128.
- Tıraşoğlu, M. ve Karasaç, F. (2018). Orta gelir tuzağı: Yapısal kırılmalar altında E7 ülkeleri için ampirik bir inceleme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(2), 337-361.
- Tiftikçigil, B. Y., Güriş, B., & Yaşgöl, Y. S. (2018). Does middle income trap exist?: Evidence from Emerging Economies: E7 Countries for 1969-2015. *Revista Galega de Economía*, 27(1), 145-162.

- Topal, M. H. (2020). The middle income trap: Theory and empirical evidence. *Boğaziçi Journal*, 34(1), 51-75.
- Tuncel, C. O. (2014). Orta gelir tuzağı ve inovasyon politikaları: Doğu asya deneyimi ve Türkiye için dersler. *Maliye Dergisi*, 167, 40-70.
- Ulutürk, S. & Ersezer, D. (2005). *Gelir, gelir dağılımı yaklaşımları ve devletin rolü*. İstanbul üniversitesi iktisat fakültesi maliye araştırma merkezi konferansları 47.seri, 87-105.
- Uslu, H. (2018). Türkiye’de döviz kuru ve faiz oranının dış ticaret üzerine etkileri: yapısal kırılmalı bir analiz. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 311-334.
- Uslu, H. (2019). Ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye için çoklu yapısal kırılmalı bir analiz. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(1), 39-64.
- Uygur, E. (2001). *Krizden krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri* (No. 2001/1). Discussion Paper.
- Ünlü, F. & Yıldız, R. (2018). Orta gelir tuzağının belirlenmesi: Ekonometrik analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 1-20.
- Ünlü, F., & Yıldız, R. (2017). Orta gelir tuzağını açıklayan teorik ve ampirik yaklaşımlar. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 49, 87-115.
- Üstünel, B. (1988). *Ekonominin temelleri*. Ofset Bası.
- Wei, Z., & Yu, N. (2017). The “middle income trap” in economic growth in different economies. *China Economist*, 12(3), 53-63.
- Woo, W. T. (2009). Getting Malaysia out of the middle-income trap. *Available at SSRN* 1534454.
- Woo, W. T. (2012). China meets the middle-income trap: the large potholes in the road to catching-up. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 10(4), 313-336.
- World Bank (WB). (2021). *Aiming high: Navigating the next stage of Malaysia’s development*. Country Economic Memorandum;. World Bank, Washington, DC.
- Wu, Y. (2014). Productivity, economic growth and the middle income trap: Implications for China. *Frontiers of Economics in China*, 9(3), 460-483.
- Yaşar, E., & Gezer, M. A. (2014). Türkiye’nin orta gelir tuzağına yakalanma riski ve bu riskten kurtulma önerileri. *Maliye Dergisi*, 167, 126-148.
- Yavuz, N. Ç. (2006). Türkiye’de turizm gelirlerinin ekonomik büyümeye etkisinin testi: Yapısal kırılma ve nedensellik analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 7(2), 162-171.

- Yavuzaslan, K., Damar, Ö., Sönmez, B., Özdaş, B., Uyar, N., & Akılotu, E. (2017). Türkiye’de genç işsizliğinin, işsizlik histerisi hipotezi çerçevesinde yapısal kırılmalar testi ile analizi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 21-32.
- Ye, Longfeng, and Peter E. Robertson. 2016. “On the Existence of a Middle-Income Trap.” *Economic Record* 92, no. 297: 173–89
- Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvoda, E., & Özsan, E. (2013). *Dualite tuzağından çıkış: Türkiye için bir bölgesel genel denge modeli*. In EY International Congress on Economics I (EYC2013), October 24-25, 2013, Ankara, Turkey (No. 306). Ekonomik Yaklaşım Association.
- Yeldan, E., Taşçı, K.; Voyvoda, E. & Özsan, M.E. (2012). *Turkey on her way out of middle income growth trap*, Turkonfed.
- Yıldız, F., & Bayraktar, Y. (2017). Kırılgan sekizli ülkelerinin orta gelir tuzağına uzaklığının ölçülmesi: karşılaştırmalı bir analiz. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 110-128.
- Yıldız, F., & Bayraktar, Y. (2021). Kırılgan beşli ülkeleri orta-gelir tuzağında mı?: Gelir yakınsaması ve panel veri analizine dayalı ampirik bir inceleme. *Öneri Dergisi*, 16(56), 451-477.
- Yılmaz, G. (2014). *Turkish middle income trap and less skilled human capital*, TCMB Working Paper.
- Yılmaz, G. (2016). Labor productivity in the middle income trap and the graduated countries. *Central Bank Review*, 16(2), 73-83.
- Yusuf, S., & Nabeshima, K. (2009). *Can Malaysia escape the middle-income trap? A strategy for Penang*. A Strategy for Penang (June 1, 2009). World Bank Policy Research Working Paper Series.
- Zivot, E. & Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business and Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Talha Yasin DUMAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Karabük Üniversitesi
Fakülte	İdari Ve İktisadi Bilimler Fakültesi
Bölümü	Uluslararası İlişkiler
Makale ve Bildiriler	
1. Duman, T. Y., & Yıldız, H. (2021). Middle Income Trap For D-8 Countries / D-8 Ülkeleri İçin Orta Gelir Tuzağı. <i>Global Agenda In Social Sciences</i> , 133-144.	